

MİMARLIK
GÜNDEM:
AFET
SARMALINDA
KRİZE
KÖRÜKLE
GİTMEK

DEĞİŞEN
TANIMLARIN
SON NOKTASI:
MÜZE NEDİR?

BAŞKENTTE
ORGANİZE
KENT SUÇU

KİRALIK
KONUT
PİYASASINDAKİ
KRİZ

17. ULUSLARARASI
DOCOMOMO
KONFERANSI

ÇANAKKALE
SAVAŞLARININ
SESSİZ
TANIKLARI

CENGİZ
BEKTAŞ'IN
MEZAR
TASARIMLARI

MUALLA
EYÜBOĞLU
ANHEGGER'İN
PULUR VE
ORTAKLAR
YERLEŞKELERİ

Siz meslektaşlarımızla iletişimimizi güçlü tutmak için
uzun süredir kullanmakta olduğumuz
Facebook ve Twitter hesaplarımıza ek olarak
artık YouTube ve Instagram platformlarında da varız

Tmmob Mimarlar Odası /
Chamber of Architects of Turkey (CAT)
@tmmobmimarlarodasi

@MimarlarOdasi_T

TMMOB Mimarlar Odası

@tmmobmimarlarodasi

Sosyal medya hesaplarımız aracılığıyla takipte kalmak dileğiyle

TMMOB
MİMARLAR ODASI

Sürdürülebilir Bir Yaşam için...

GELECEĞİM

Çevreye zararsız hammadde kullanımı ve Hygiene Plus kaplamasıyla hem sağlığımızı hem de doğayı ve su kaynaklarımızı koruyoruz.

#geleceğim için #iyileştirmehareketi

Filmdeki
efektlerin etkisiyle
kalbi küt küt
atanlar

şimdi
Paribu
Cineverse'te

PARIBU CINEVERSE

Vanya

QUA
GRANITE

Daha fazla ürün için;

www.qua.com.tr

MİMARLIK

MİMARLAR ODASI / KASIM-ARALIK 2022 / 428
CHAMBER OF ARCHITECTS OF TURKEY / NOVEMBER-DECEMBER 2022 / 428

dünyada mimarlık müzeleri

Mimarlık Evi

Kaynak: <https://www.casadellarchitettura.it/gallery/>

Fotoğraf: Marco Cappelletti

Kaynak: <https://www.casadellarchitettura.it/gallery/>

Yürürlükteki mevzuatı yetersiz ve geçersiz kılarak, yasa dışı yapılaşmayı ödüllendiren imar affı uygulaması bir kez daha ısıtılarak önümüze kondu. Peş peşe çıkarılan af yasalarıyla birlikte mevzuata aykırı olarak envantere alınan yapılar, geleceğe yönelik bir tehdit olarak tam önümüzde duruyor. Bir diğer deyişle, zorunlu denetimlerden yoksun olan uygulamalar herhangi bir doğa olayını afete dönüştürmek üzere yasallaşılıyor. Bu sayının MİMARLIK Gündem'inde yaşadığımız coğrafyanın zemininin ne denli kaygan olduğunu hatırlatan Ali Tolga Özden, kentsel kriz ve afetlerin ortasında af uygulamasının yaratabileceği ağır sonuçlara dikkat çekiyor. Yalnızca fiziksel çevrenin değil sosyo-ekonomik ve hukuksal sistemin de iyileştirilmesi gerekirken tam tersi yöndeki uygulamaların toplumsal adaleti zedelediği ve kaynakların amaç dışı kullanımına sebep olduğu aşikar.

Öte yandan, küresel ekonominin sırtını dayadığı ve büyük oranda enerjisinden faydalandığı petrol, büyük ölçekli bir krize dönüşmüş durumda. Hammadde açığı ve dolayısıyla artan fiyatlar, ekonomisi dışa bağımlı "tüketici" toplumlarda domino taşı gibi krizi çağırıyor. Artan fiyatların kiralık konutlardaki yansıması ise bu sayının öne çıkan başlıklarından. Bu artışın yakın gelecekte kentleri uzun vadede konut piyasasından demografik dönüşüme dek etkilemesi ise pek uzak bir senaryo değil gibi görünüyor.

Kasım ayında gerçekleşen COP27 Küresel İklim Zirvesi'nin önde gelen başlıklarından biri "iklim adaleti" idi. Tartışmalar, başta kuzey ülkeleri olmak üzere yüzyıllardır doğaya salınan karbon emisyonunda büyük payı olan bir grup ülkenin, iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalan dünyanın geri kalanının zararlarına yönelik destek mekanizmalarında sorumluluk almalarına işaret ediyor. Terazinin bir ucunda iklim krizine yol açan faaliyetleriyle gelirden en yüksek payı alan kesim, diğer ucunda ise düşük gelir grubundaki sınırlı karbon salınımı yapan ülkeler var. Bu tartışmalara önümüzdeki sayıda detaylıca yer vermeyi planlıyoruz. Mevcut sistem daha fazla "tüketmemek" yönünde alarm verirken bu sayımızın kapağı Norveç'in Svalbard Adası'nda "küresel ikaz" vurgusu ile Murat Germen'den. Kuzeyden güneye hemen herkesin artık asgari üretim ve tüketime yönelik kolunu sıvaması gerekiyor.

Melis Özge Gayretli

Ettore Bernich tarafından tasarlanan ve 1885-1887 yılları arasında inşa edilen Roma Akvaryumu, yapının 1985 - 2002 yılları arasında geçirdiği restorasyon sürecinin ardından Mimarlık Evi (Casa dell'Architettura) adıyla yeniden açıldı. Yerel mimarlık kültürünü ve çağdaş mimariyi sergiler, ödüller aracılığıyla tanıtma misyonu üstlenen yapı, disiplinler arası pek çok etkinlik ve sergiye de ev sahipliği yapıyor.

web sitesi: <https://www.casadellarchitettura.it>

adres: Piazza Manfredo Fanti 47, 00185 Roma, İtalya

T: +39 06 9760 4598

KASIM-ARALIK 2022 ISSN 1300-4212 YIL: 59 SAYI: 428

Kapak: Norveç'te EISCAT Svalbard Radarı'ndan "Küresel İkaz", Spitzbergen, Svalbard Adası, 2018 (Fotoğraf: Murat Germen)

MİMARLAR ODASI TARAFINDAN İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR
Ulusal Süreli Yayın

YAYINLAYAN **Mimarlar Odası** adına **Yayın Komitesi**

YAYIN KOMİTESİ **T. Elvan Altan, Bülent Batuman, Ayşen Cıravoğlu, Deniz Dokgöz, Zeynep Eres, Melis Özge Gayretli, Şebnem Önal Hoşkara, Nurbın Pakar Kahvecioğlu, Eyüp Muhcu, Güven Arif Sargın**

MİMARLAR ODASI ADINA SAHİBİ **Eyüp Muhcu**

(SORUMLU) YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ **Melis Özge Gayretli**

KONSEPT TASARIM **Raul Mansur** GRAFİK UYGULAMA **H. Nilgün Kara Babacan**

YAYIN YERİ

Adres Mimarlar Odası Genel Merkezi, Konur Sokak 4/2, Yenişehir 06420 ANKARA

Tel 0.312.417 37 27 **Faks** 0.312.418 03 61 **E-posta** yayin@mo.org.tr

www.mimarlikdersisi.com

DERGİ İNTERNET SAYFASI

Tasarım **H. Nilgün Kara Babacan** Programlama **Behiye Ermete**

ABONE VE REKLAM İLETİŞİM

Binat İletişim & Danışmanlık

Adres Barbaros Bulvarı, Dörtüzlü Çeşme Sok. No: 2

Güneş Apt. K:6 D:7 34353 Beşiktaş / İstanbul

Tel 0.212.259 90 79 **Fax** 0.212.259 16 46

E-posta info@binatdanismanlik.com

Reklam Yöneticisi **Ayşegül Tuğtepe**

BASKI

12. Matbaa

İbrahim Karaoğlanoğlu Cad. No:35 Kat:1 Kağıthane / İstanbul

Tel 0.212.281 25 80 **Sertifika No.** 46618

BASKI TARİHİ: 2 Aralık 2022

MİMARLAR ODASI ÜYELERİNE ÜCRETSİZ DAĞITILIR.

Fiyatı 10 TL **Abonelik** 55 TL **Öğrenci Aboneliği** 45 TL **Yurtdışı** 80\$

TARANDIĞI VERİTABANLARI

Avery Index

Arthistoricum.net (Virtuelle Fachbibliothek Kunstgeschichte)

DAAI - Design and Applied Arts Index

EBSCO-Host

Ulrichs Periodical Directory

MİMARLIK YAYIN İLKELERİ

MİMARLIK dergisi Yayın Komitesi, oluşturduğu yayın ilkeleri çerçevesinde, dergiye gönderilecek yazılar konusunda aşağıdaki genel seçim ölçütlerini belirlemiştir:

- Ele alınan konularda, getirilen bakış açısında, değerlendirmelerde, kullanılan dilde, görsel ve yazılı belgelerde özgünlük bulunması;
- Aktarılan konularda ve görüşlerde çeşitlilik olması ve aranması,
- Yazıların içerik ve niteliğinden bağımsız olarak, kişi ve kurum tanıtımlarını odağına almaması;
- Farklı bakış açılarıyla ve diğer disiplinlerden alınacak katkılarla dergi içeriğinde zenginliğin ve çok yönlülüğünün sağlanması;
- Yurtiçi ve yurtdışında meslek alanındaki güncel konuların ve gündemin izlenmesi.

Dergide genel değerlendirme ölçütleri böylece ifadesini bulan makale ve inceleme-araştırma yazılarının yanı sıra, yapı ve proje değerlendirmeleri ile mimarlık eleştirisi yazıları ve Cumhuriyet dönemi mimarlığına, 'toplum ve mimarlık' ilişkisini ortaya koyan konulara, 'çevre duyarlılığı ve mimarlık ilişkisi ve tartışmalarına' yönelik yazılara süreklilikle ve ağırlıkla yer verilmesi görüşü Yayın Komitesi tarafından benimsenmiştir. Dergi, mimar, öğrenci, akademisyen gibi mimarlığın mesleki uygulama, eğitim ve akademik araştırma alanlarından geniş ve zengin bir okuyucu profiline sahiptir. Hedef okuyucu kitlesinin bu homojen olmayan yapısı, konu seçiminden yazım diline kadar, yayınların değerlendirilmesinde dikkate alınan önemli ölçütlerden biridir.

MİMARLIK Dergisi Yayın Koşulları

MİMARLIK dergisinde yayımlanmak üzere yazı gönderenlerin, şu konulara dikkat etmelerini rica ederiz:

- Yazılar Word belgesi olarak dijital formatta kabul edilir: CD/DVD içerisinde ya da e-posta adresi yoluyla: yayin@mo.org.tr • Yazılar en fazla 2.400 kelime (başlık, yazar ismi, özet, notlar, kaynaklar, resim altı yazıları hariç) olmalıdır. Yazıların içeriklerine ilişkin 150 kelimelik özet yazıyla birlikte gönderilmelidir. • Görseller tercihen dijital olarak ve şu formatta yazıyla birlikte iletilmelidir: tiff/jpeg/eps formatlarından birinde, uzun kenarı 15 cm, min. 300 dpi çözünürlükte. • Görseller için telif hakkı konusu yazar tarafından halledilmiş olmalıdır. Görselin alındığı kaynak (fotoğrafçı adı, arşiv bilgisi, kitap künyesi vb.) belirtilmelidir. • Kaynak gösteriminde şu yöntem kullanılır: Tekeli, İlhan, 2012, "Seyfi Arkan'ın Yaşamı ve Mimarlığının Toplumsal Bağlamı", **Modernist Açılımda Bir Öncü: Seyfi Arkan**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.15-26. • Metin içi referans gösteriminde otomatik dipnot / sonnot kullanılır. Bir kaynak ikinci kez kullanıldığında şu format uygulanır: Tekeli, 2012, ss.15-26. • Yayın kararını Yayın Komitesi alır. Sonuç, yazara en geç 4 ay içerisinde iletilir. • Yayın Komitesi yazı hakkındaki görüşlerini yazara iletinceye kadar, yazar aynı yazıyı başka bir yayın grubuna göndermemeyi kabul eder. • Yazı gönderen kişiler, yazılarının, aynı zamanda derginin web sitesinde, görselleriyle birlikte yayımlanmasını kabul etmiş sayılır. • Yazıdaki görüşler yazara aittir, Yayın Komitesi'ni bağlamaz.

dünyada mimarlık müzeleri

Mimarlık dergisinin 50. yılını kutladığımız 2013'ün ilk sayısıyla birlikte derginin "ayraç" bölümünde yeni bir koleksiyon oluşturmaya başladık. Ayraçları biriktirerek dünyada bulunan mimarlık müzelerinin bilgisini toplayabilir ve ziyaret edilecek yerler listenize ekleyebilirsiniz.

Mimarlık müzeleri "ayraç" koleksiyonuna

katkı vermek isterseniz bize

yayin@mo.org.tr

adresinden ulaşabilirsiniz.

2 İNGİLİZCE ÖZET / ENGLISH SUMMARY
4 MİMARLIK DÜNYASINDAN

MİMARLIK GÜNDEM

8 **Afet Sarmalında Krize Körükle Gitmek /**
Ali Tolga Özden

GÜNCEL

- 10 • **Yüzyıllardır Değişen Tanımların Son Noktası: Müze Nedir?** / Burçak Madran
• **Başkentte Organize Kent Suçu** / Nihal Evirgen
• **Kiralık Konut Piyasasındaki Kriz ve İşaret Ettikleri** / Zuhul Ulusoy

ETKİNLİK

- 19 • **2022 Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği (EAAE) Genel Kurulu ve Konferansı'nın Ardından /**
Neslihan Dostoğlu
• **Mekânı Biçimlendirmede Yeni Arayışlar: 28. ISUF Uluslararası Kentsel Morfoloji Konferansı** / Tolga Ünlü
• **Modern Tasarıma Bütüncül Bir Bakış: 17. Uluslararası Docomomo Konferansı /**
Yıldız Salman

ANMA PROGRAMI: LEMAN TOMSU

34 **Leman Tomsu Çalışmaları ve Arşivi için Açık Çağrı!**

KENTSEL TASARIM

36 **Mimarlık ve Peyzaj: Eğitime Dair Kesitler, Vaatler /** Funda Baş Bütüner, Gizem Deniz Güneri Söğüt

MİMARLIK TARİHİ

41 **Sessiz Bir Diyalog Mekânı: Avusturya Altach Müslüman Mezarlığı /** Gökhan Mura

GÜNCEL: Kiralık Konut Piyasasındaki Kriz ve İşaret Ettikleri

GÜNCEL: Yüzyıllardır Değişen Tanımların Son Noktası: Müze Nedir?

MİMARİ TASARIM

46 **Anımsamanın Tektonikleri: Cengiz Bektaş'ın Mezar Tasarımları /** Işıl Uçman Altınışık, Burak Altınışık

KORUMA / YAŞATMA

52 **Çanakkale Savaşlarının Sessiz Tanıkları: Çatışma Alanlarındaki Kültür Mirası /**
Mustafa Önge

TEHDİT ALTINDAKİ KÜLTÜR MİRASI

57 **Karaman'da Yitirilmekte Olan Kerpiç Mahalleler /** Zeynep Eres

KENTSEL YAŞAM

58 **Platonik Yer Aşkı: New York Üzerine /**
Ceren Boğaç

CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI

- 62 • **Kırda Modernin İzini Bir Mimar ve İki Köy Enstitüsü Üzerinden Sürmek: Mualla Eyüboğlu Anhegger'in Pulur ve Ortaklar Yerleşkeleri /** Ayşe Deniz Yeşiltepe, Figen Kivılcım Çorakbaş
• **Yarışanların Değil, Paul Bonatz'ın Kazandığı Bir Proje: TC Merkez Bankası Samsun Şube Binası /** Hasan Tahsin Selçuk

77 YAYINLAR

TEMA[S]

78 **Arta Kalan Mekânlarda "Dalga" /** Gizem Cebeci

MİMARLIK AGENDA

8 Blowing Into Disasters of Calamities /

Ali Tolga Özden

The zoning amnesty was evoked for the ninth time, which is tragically entangled with natural disasters through uncontrolled urbanization. The author highlights “the detrimental consequences of the system, which guarantees the citizens’ rights for sheltering and avoiding disasters, by generating disasters due to the malevolent interpretation of sheltering rights”.

AGENDA

10 The Final Point of Changing Definitions for Decades: What is Museum? / Burçak Madran

After the judgment of redefining the term museum in December 2018 by the board of the International Council of Museums (ICOM), the reconsideration of the term became a topic of dispute. The negotiation of redefining “museum” was concluded at the 26th ICOM General Conference in Prague, in August 2022. The author evaluates the internationally acknowledged new definition of museums from the past to the present day.

14 Organised Urban Crimes in the Capital City / Nihal Evirgen

Turkey is leading in the mortality rates due to occupational accidents. On August 15, 2022, an occupational “murder” caused the death of two civic engineering students and the severe injury of an architecture student. The author highlights the “organized” contemporary urban interventions within the site of construction since the destruction of the EGO sheds.

19 The Crisis of Rental Estate and What It Indicates / Zuhail Ulusoy

The crisis of the rental estate market has deepened in the last year, impacting the entire tenets and landlords. The author evaluates these processes through her own experiences and observations, highlighting that the estate markets can lead to demographic transformations in the long run.

EVENT

23 After 2022 European Association for Architectural Education (EAAE) Conference / Neslihan Dostoğlu

The members of the EAAE (European Association for Architectural Education) gathered in Madrid, Spain in August 31-September 4 2022. ETSAM’in (Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid) hosted the event with the theme “Towards a New European Bauhaus: Challenges in Design Education & Research”.

26 New Quests for Designing Space: 28th ISUF International Conference of Urban Morphology / Tolga Ünlü

The final conference of ISUF (International Seminar on Urban Form), which aims at uniting the researchers of urban morphology and the professionals of construction, was conducted on 6th-11th September in Poland. The author evaluates the yearly conference series, and highlights the significance of the venues which congregate specialists from various disciplines for the decision-making processes for the upper-scale urban realm.

29 The 17th International Docomomo Conference / Yıldız Salman

The 17th International Docomomo Conference was conducted in Spain- València, hosted by Universitat Politècnica de València Architecture School on September 6-9, 2022. The author highlights the outstanding topics of the conference, themed “Modern Design: Social Commitment and Quality of Life”.

COMMEMORATION PROGRAM: LEMAN TOMSU

34 Open Call for Lemam Tomsu Studies and Archive!

Within the 2022-2024 Commemoration Program of the Chamber of Architects, we aim to bring forward Lemam Tomsu through various events and a documentation process through publication. We announce the open call to our colleagues for their unique contribution to the program and for sharing the archival documents.

URBAN DESIGN

36 Architecture and Landscape: Cross-Sections and Pledges of Education / Funda Baş Büttüner, Gizem Deniz Güneri Söğüt

The global environmental crises weaken professional autonomies. Hence, scrutinizing the relationship between the landscape and architecture opens up new horizons for ameliorating the built environment through new morphologic and design approaches. The authors allege the enrichment of the architectural grounds, in terms of theory and practice, through an architectural culture internalizing the conception of landscape. Due to the difficulty of internalizing such a relationship in professional life, embarking through education is essential.

ARCHITECTURAL HISTORY

41 A Silent Dialogue Venue: Austria

Altach Muslim Graveyard / Gökhan Mura

Designed by Bernardo Bader and honored with Aga Khan Award, the Austria Altach Muslim Graveyard was open to public use in 2012 to serve as a symbolic interface between diverse populations. The author highlights that the graveyard “invites into a multicultural dialogue through the framework of belonging and the assurance for the ones who wish to pursue their future lives in their motherland.

ARCHITECTURAL DESIGN

46 Tectonics of Remembering: The Grave Designs of Cengiz Bektaş / Işıl

Uçman Altınışık, Burak Altınışık

Cengiz Bektaş is an influential figure considering his architectural projects and other work which should be evaluated in terms of collective memory. The authors explore the grave designs of Cengiz Bektaş, and highlight “the unique architectonics of spaces of remembering to a particular morphological narrative and manifestation.”

PRESERVATION / REVITALISATION

52 Silent Witnesses of Çanakkale War: The Cultural Heritage of Battlegrounds

/ Mustafa Önge

The battlegrounds of the Çanakkale Wars accommodates intense scale and quality of cultural heritage. However, the influence of the battleground on the cultural heritage within the battleground remains understudied. The author highlights the damage to significant settlements and buildings despite the boundaries of international law.

CULTURAL HERITAGE IN DANGER

57 The Decay of Adobe Neighborhoods in Karaman / Zeynep Eres

In this chapter of Cultural Heritage in Danger, a section initiated in our 405th issue, we will discuss the adobe neighborhoods in Karaman with Zeynep Eres's narration.

URBAN LIFE

58 Platonic Love for Space: On New York / Ceren Boğaç

Boğaç portrays the platonic dimensions of the love for space, through the panoramic cartographic narrations of the urban experience of New York in three seasons whose half-time coincided with the global COVID-19 pandemic. The author narrates the body-space relations, the struggles of capital and classes, Manhattan-Brooklyn axe, heterarchic patterns of the time of crisis, and the #BlackLivesMatter protest through a sincere narration.

ARCHITECTURE OF THE REPUBLICAN PERIOD

62 Tracing the Rural Modern Through Two Village Institutes: Mualla Eyüboğlu Anhegger's Pulur and Ortaklar Campuses / Ayşe Deniz Yeşiltepe, Figen

Kıvılcım Çorakbaş

Established by Hasan Ali Yücel and İsmail Hakkı Tonguç, the village institutes were institutions aiming to raise teachers for villages, which embarked on “for work, within work, with work” approach through “learning by practicing”. Nationwide there were approximately twenty-one village institutes, aimed to provide a unique education in rural areas fulfilling Turkey's modernization agenda. The

campuses of village institutes were designed through national architectural competitions and leading architectural figures. The authors provide a comparative evaluation of the spatial features of two campuses, Erzurum Pulur and Aydın Ortaklar, which were situated in distant corners of Anatolia.

72 Competition Won by Paul Bonatz, Not the Contestants: The Turkish Republic Central Bank Samsun Branch / Hasan

Tahsin Selçuk

The Turkish Republic Central Bank Samsun Branch is constructed by relying on an architectural competition in 1939, which was designed in 1948 by Paul Bonatz, and constructed by Ahmet Sabri Oran. The author highlights the conflict/ contestation of the state advocating for anonymous architectural services and encouraging self-employed architects to take initiative.

CONTACT

78 “Wave” in Leftover Spaces / Gizem Cebeci

The urban collective Sitio Eriazo conducted a spatial experimentation, aiming to preserve the derelict urban zones in Chile- Valparaíso through solidarity practices which are harmonious with the urban dynamics. The semi-circular theatre performance space is a reinterpretation of classical theatre architecture, generating a waveform through seats that are situated on various levels.

MİMARLIK.428. November-December 2022

English Summary by Ece Konuk

ETKİNLİKLER – AJANDA

www.mo.org.tr/etkinlikler

TRİENAL

23. Milano Trienali Uluslararası Sergisi
15 Temmuz - 11 Aralık 2022, Milano

BİENAL

17. İstanbul Bienali
17 Eylül - 20 Kasım 2022, İstanbul ve çevrimiçi

BİENAL

10. Rotterdam Bienali
22 Eylül - 13 Kasım 2022, Rotterdam

SERGİ

Karşılaşmalar + Başlangıçlar 1. Yıl Sergisi
1 Kasım - 1 Aralık 2022, İstanbul

SERGİ

Perec Kartpostalları Sergisi
30 Ekim - 30 Kasım 2022, İstanbul

PANEL

MSGSÜ 140. Yıl Toplantıları: Mimarlık Bölümünden Portreler
5 Kasım 2022 - Şubat 2023, İstanbul

FESTİVAL

Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali
22 - 26 Kasım 2022, İstanbul
27 - 30 Kasım 2022, İstanbul
1 - 6 Aralık 2022, çevrimiçi

ETKİNLİK

Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları XVIII Poster Sunuşları
25-26 Kasım 2022, çevrimiçi

SERGİ

XVIII. Ulusal Mimarlık Sergisi
28 Kasım - 5 Aralık 2022, Denizli
12 - 23 Aralık 2022, Trabzon
2 - 13 Ocak 2023, Adana
31 Mart - 17 Nisan 2023, Hatay

SERGİ

Çok Yönlü Bir Mimar: Şandor Hadi, Türkiye'de İkinci Nesil Bir Macar
25 Kasım 2022 - 1 Nisan 2023, İstanbul

SEMİNER

15. Asır Osmanlı Devletinde Mimarlık ve Malzeme Siyaseti
1 Aralık 2022, İstanbul

SERGİ

Kavram-a/tölyesi Kent Okuması
3-4 Aralık 2022, İstanbul

SERGİ

Zamane İstanbulları Sergisi
22 Aralık 2022 - 30 Nisan 2023, İstanbul

BİENAL

18. Venedik Mimarlık Bienali
20 Mayıs - 26 Kasım 2023, Giardini, Arsenale ve Venedik

KONGRE

UIA Dünya Kongresi 2023
2-6 Temmuz 2023, Kopenhag

YARIŞMALAR / ÖDÜLLER - AJANDA

www.mo.org.tr/yarismalar
www.yarismo.org

5. UIA Mimarlık ve Çocuk Altın Küp Ödülleri 2020-2023
Son Başvuru Tarihi: 20.01.2023

Mekân Anlatımı Metin Yarışması 2022
Son Başvuru Tarihi: 13.02.2023

2022 RIBA STIRLING ÖDÜLÜ BELİRLENDİ

şu şekilde açıklıyor: “İyi tasarlanmış ortamlar, öğrenci başarısını ve refahını büyük ölçüde artırıyor. Bu bir istisna değil, tüm öğrenme mekânları için bir kural olmalı. Dünyanın dört bir yanındaki üniversiteler, kendilerini sürekli büyüyen bir yüksek öğretim pazarında konumlandırmak için çok çalıştıklarından, büyük binalara yatırım yapmak büyük önem taşıyor. Yeni Kütüphane bu konuda ilham alınacak bir örnek teşkil ediyor.”

26. RIBA (The Royal Institute of British Architects - İngiliz Kraliyet Mimarlar Enstitüsü) 2022 Stirling Ödülü'nün sahibi, 13 Ekim günü RIBA'nın Londra merkezinde açıklandı. Projelerde iklim krizi, mevcut binaların yeniden kullanımı ve uyarlanması ayrıca toplum değeri ile ilgili konular ele alındı. Finale kalan 6 proje arasından Níall McLaughlin Architects tarafından tasarlanan Yeni Kütüphane, Magdalene Üniversitesi ödüle değer görüldü. Yapı, 700 yıllık Cambridge Üniversitesi Koleji'ndeki öğrencilere, bir arşiv ve sanat galerisi içeren, günde 24 saat açık olan yeni bir kütüphane sunuyor. Níall McLaughlin Architects, Cambridge'in şehir merkezindeki kolej arazisinde yer alan yeni kütüphaneyi zamana direnecek bir bina oluşturmak için taşıyıcı tuğla, üçgen eğimli çatılar, oymalı pencereler ve sürdürülebilir tasarım öğeleriyle bir araya getiriyor. 2022 RIBA Stirling Ödülü jürisi adına konuşan RIBA Başkanı Simon Allford ise ödül gerekçesini

VENEDİK BİENALİ 18. ULUSLARARASI MİMARLIK SERGİSİ TÜRKİYE PAVYONU'NDA YER ALACAK PROJE BELİRLENDİ

20 Mayıs - 26 Kasım 2023 tarihleri arasında Giardini, Arsenale ve Venedik'teki çeşitli mekânlarda düzenlenecek Venedik Bienali 18. Uluslararası Mimarlık Sergisi'nin başlığı ve teması, Venedik Bienali Başkanı Roberto Cicutto ve 18. Uluslararası Mimarlık Sergisi'nin küratörü Lesley Lokko tarafından “Geleceğin Laboratuvarı” olarak açıklanmıştı. Aslı Çiçek, Prof. Dr. Ayşen Savaş, Neyran Turan, Han Tümertekin ve Ertuğ Uçar'dan oluşan Seçici Kurul, açık çağrıya gelen toplam 24 proje arasından yaptığı değerlendirme sonucunda, küratörlüğünü Sevince Bayrak ve Oral Göktaş'ın üstlendiği “Hayalet Hikâyeleri: Mimarlığın Çıval Teorisi” adlı projeyi, 20 Mayıs'ta ziyarete açılacak Venedik Mimarlık Bienali Türkiye Pavyonu'nda sergilenmek üzere seçti. Seçici Kurul üyeleri, ikinci aşamaya kalan ve her biri farklı içerik ve tasarım kaliteleri barındıran öneriler arasından, mimari ve kentsel tartışmalara özgün bir perspektif getiren projeyi, Türkiye'de olduğu kadar dünyada da güncel ve önemli bir soruna odaklanması, zengin bir içerik ve araştırma yöntemi önermesi ve ölçekler arası yaklaşımıyla yapıdan şehirciliğe kadar uzanan bir ilgi alanı geliştirmesi nedeniyle seçtiklerini açıkladı. Ursula K. Le Guin'in Çıval Teorisi'ne dayanarak, son yirmi yılda mimarlık dünyasının geçirdiği köklü değişimden de güç alan sergi içeriği, kaideler üzerinde duran kahraman yapılar yerine, kullanılmayan yapıların hayalet hikâyelerini dinlemeyi öneriyor. Türkiye'nin hemen her şehrinde bulunan bu yapılardan oluşan güncel arşivin kolektif olarak belgelenmesini ve “geleceğin laboratuvarı” olarak ele alınabilecek bu yapıları yıkmak ya da kaderine terk etmek yerine nasıl dönüştürülebileceğine dair araştırmalar projenin ana başlıklarını oluşturuyor.

TÜRKİYE MİMARLIĞINDA MODERNİZMİN YEREL AÇILIMLARI XVIII POSTER SUNUŞLARI

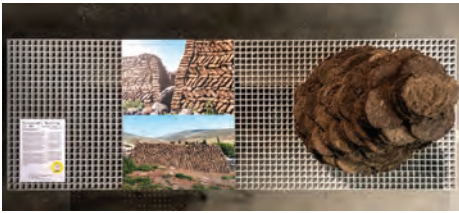
İlk kez 2004 yılında docomomo_türkiye Ulusal Çalışma Grubu tarafından gerçekleştirilen “Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları” başlıklı poster sunuşları ile var olan literatürün sınırlarını aşarak modern mimarlığın daha iyi anlaşılması ve korunması yönünde etkin rol oynayacak geniş kapsamlı ve katılımlı bir belgeleme çalışmasının başlatılması hedefleniyor. Her yıl farklı bir ilde ve farklı üniversitelerin ev sahipliğinde düzenlenen poster sunuşlarının on sekizincisi **25-26 Kasım 2022** tarihlerinde çevrimiçi olarak Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin desteğiyle gerçekleştiriliyor. Katılımcıların, 1920'ler ile 1980'ler arasında üretilmiş olan modern mimarlık örneklerine ilişkin yapı, yapı grubu veya yerleşimleri tanıtmaları bekleniyor. Etkinlik programı için: <http://bit.ly/3i8hXOU>

ÇİZGİLERLE MODERN TÜRKİYE MİMARLIĞI

ğında, VitrA Mimar İlişkileri Ekibi ve Arkitera Mimarlık Merkezi'nin koordinasyonunda yürütülüyor. "Çizgilerle Modern Türkiye Mimarlığı" serisinin içeriğini, Türk mimarlığını inşa eden öncü isimlerin mesleki yaşamlarındaki dönüm noktalarını ele alan grafik romanlar ve paneller oluşturuyor. Proje kapsamında 2023 yılı içinde toplam 4 roman yayımlanırken, Kayahan Kaya her birinden parçalar içeren kısa animasyon filmleri hazırlayacak. Projenin ilk grafik romanı, Mimar Kemaleddin tarafından tasarlanan Ankara Palas'ı konu alıyor. "Ankara Palas'ın Merdivenleri" isimli kitapta, 1970'li yılların sonunda genç bir akademisyenin bir tren yolculuğu sırasında tanıştığı bir kişiyle sohbeti üzerinden, Mimar Kemaleddin'in hareketli yaşam öyküsü ve Ankara Palas'ın yapım süreci anlatılıyor. Ankara Palas ile başlayacak seri, Şevki Balmumcu tarafından tasarlanan Sergi Evi, Seyfi Arkan'ın tasarımı Florya Atatürk Deniz Köşkü ve Sedat Hakkı Eldem ile Emin Onat'ın imzasını taşıyan Adliye Sarayı'nın hikayeleriyle devam edecek.

10. ROTTERDAM MİMARLIK BİENALİ'NDE "KARS'IN GELENEKSEL MEKÂN PRATİKLERİ"

Bu yıl 10.su düzenlenen "It's About Time" temalı Rotterdam Mimarlık Bienali, 22 Eylül - 13 Kasım 2022 tarihleri arasında Rotterdam'ın şehir limanlarında ziyaret edilebiliyor. Bu çerçevede sergilenen "Kars'ın Geleneksel Mekân Pratikleri" enstalasyonu, Güney Kafkasya'nın tarihsel ve demografik olarak çeşitlilik gösteren bölgesinin bir parçası olan Kuzeydoğu Türkiye'den geleneksel bir mekânsal pratiği tanıtıyor. Global kapitalist dünyaya eklemleme çabası altında ve demografi, tür ve malzemelerin geçmişte geçirdiği ve günümüzde de devam eden tek düzeleşmesi ile yok olmaya yüz tutan bu pratiği belgeleme ve arşivleme çabası duyarken, proje aynı zamanda tezke yapımını malzeme, tasarım ve mirasın kesiştiği sürdürülebilir bir yöntem olarak da inceler. Bart Feberwee, Ecem Sarıçayır ve Hacer Bozkurt'un araştırma ve proje geliştirme; Songül Sarıçayır, Zafer Altinkaya, Natuurboederij Wittenhorst'un prodüksüyondan sorumlu olduğu enstalasyon 13 Kasım 2022 tarihine dek Ferro Dome'da ziyaret edilebilir.

ŞANDOR HADI'YE ADANMIŞ SERGİ MACAR KÜLTÜR MERKEZİ'NDE

"Çok Yönlü Bir Mimar: Şandor Hadi, Türkiye'de İkinci Nesil Bir Macar" başlıklı sergi, Şandor Hadi'nin şahsi ve mimari dünyasını iki farklı bölümde ele alan bir anlatı sunuyor. İlk bölüm, ilk gençlik günlerinden aile hayatına, el yapımı ürünlerden yaptığı resimlere kadar mimarlık öncesi dünyasını tarif ediyor. İkinci bölüm ise, Sevinç Hadi ile kurdukları mimarlık ofisinin çatısı altında, bir mimar olarak imza attığı projelerden bir seçkiyi, ürettiği mobilyaları, maketleri ve Şandor

Hadi mimarlığı üzerine diğer mimarların görüşlerini bir araya getiriyor. Sergide ayrıca, yakın bir zamanda yıkımı gerçekleşen İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin 3 boyutlu olarak yeniden canlandırmasına yer veriliyor. Sevinç Hadi ile kurdukları mimarlık ofisinin hayata geçirdiği projelerden bir seçkiyi sunuyor. Sergi, Sevinç Hadi'nin "Baş Danışman ve Onur Konuk"luğunda ve Ufuk Demirgüç'ün küratörlüğünde gerçekleşiyor. Sergi, **25 Kasım 2022 - 1 Nisan 2023** tarihleri arasında İstanbul'da Macar Kültür Merkezi'nde ziyaret edilebilir.

İAE VE ANAMED ORTAK ARAŞTIRMA DESTEĞİ BAŞVURULARI BAŞLADI

İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE) ve Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED), İstanbul'un arkeolojisi, mimarisi, sanat tarihi, mirası veya tarihi üzerine çalışan bir doktora sonrası bilim insanına ortak araştırma desteği sunuyor. Bu kapsamda, İstanbul'da ikamet etme, hem İAE hem de ANAMED'in olanaklarından yararlanma imkanı veriyor. Tüm adaylar İngilizce bilmeli ve araştırma süresi boyunca başka hiçbir yükümlülük (örneğin yarı zamanlı ders verme) üstlenmemeyi kabul etmesi gerekiyor. Başarılı aday, 2023-2024 akademik yılının güz döneminde İstanbul'da ANAMED'de ikamet edecek ve önerilen araştırmayı her iki kurumda ve dolayısıyla Türkiye'de mevcut kaynaklarla yürütebilecek durumda olması gerekiyor. Araştırma desteği; fırsatlar paketi dışında kalan masrafları karşılamak üzere aylık bir hibe, Türkiye'ye geliş-dönüş uluslararası seyahat masrafları, ANAMED binası içinde bir dairede konaklama, haftada beş öğünü karşılayacak şekilde bir yemek kartı, sağlık sigortası, mütevazı bir araştırma bütçesi, bir çalışma alanı ve her iki sponsor kurumdaki araştırma ve kütüphane olanaklarına, etkinliklere ve akademik topluluklara tam erişim gibi avantajlar sunuyor. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü ve ANAMED'in, İstanbul'un arkeolojisi, mimarisi, sanat tarihi, mirası veya tarihi konulu bir çalışmaya vereceği ortak araştırma desteği için son başvurular **18 Aralık 2022** tarihine kadar kabul ediliyor.

MSGSU 140. YIL TOPLANTILARI: MİMARLIK BÖLÜMÜNDEN PORTRERLER

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Bölümü, üniversitenin kuruluşunun 140. yılı kapsamında, 2022 - 2023 öğretim yılı için "140. Yıl Toplantıları: Mimarlık Bölümü'nden Portreler" başlıklı bir toplantı dizisi düzenliyor. Toplantılar 5 Kasım'dan itibaren iki haftada bir her cumartesi günü saat 15.00'te MSGSU İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Toplantı Salonu'nda yapılıyor. Alexandre Vallauray için düzenlenen ilk toplantı 5 Kasım 2022 Cumartesi günü İlkey Koman'ın moderatörlüğünde Oğuz Ceylan, Mehmet Çağlayan Özkurt, Seda Kula'nın katılımıyla gerçekleşirken serinin ikincisi "Ernst Egli" başlığıyla 19 Kasım 2022 tarihinde İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde gerçekleşiyor. Şubat 2023'e dek Bruno Taut, Asım Mutlu, Sedat Hakki Eldem, Utarit Izgi ve Mehmet Ali Handan'ın program kapsamında konu edileceği diziyeye ilişkin detaylı bilgi için <https://msgsu.edu.tr/etkinlikler/> adresi incelenebilir.

VEKAM'DAN AÇIK ERIŞİMLİ YAYINLAR

adresten indirilebilir / incelenebilir: <https://vekam.ku.edu.tr/vekam/yayinlar/acik-erisim-kaynaklar/>

"PEREC KARTPOSTALLARI SERGİSİ"

2017 yılından bu yana üniversitelerin mimarlık ve iç mimarlık bölümlerine yönelik düzenlenen, birinci sınıf öğrencilerini mimarlığın farklı şekilleri ile buluşturarak bir öğrenme platformuna dönüşen "Mimarlığa Merhaba", 30 Ekim 2022 tarihinde tüm güne yayılan gezi, atölye, söyleşi, imza günü, film gösterimi gibi etkinliklerle bu kez kentlileri mimarlık ve tasarım ile buluşturdu. Etkinlik kapsamında düzenlenen Perec Kartpostalları (Postcards for Perec) sergisi, küratörü Linda Parr'ın da katılımıyla izleyiciyle buluştu. Yazar Georges Perec'in (1936-1982) ilk kez 1978 yılında Fransız Le FOU parle dergisinde yayınlanan ve İtalo Calvino'ya ithaf ettiği kartpostal metinleri, Parr tarafından yapılan açık çağrı sonucu kartpostal metinleri dünyanın çeşitli yerlerinden katılımcılarla gerçek kartpostal boyutlarında görselleştirdi ve postalandı. Bu 243 kartpostalın dijital baskıları Türkiye'de ilk kez Kente Mimarlığa Merhaba buluşması kapsamında İPA Kampüsü'nde sergilendi. "Perec Kartpostalları" sergisi, **30 Kasım 2022** tarihine dek ziyaret edilebilecek.

"BİNALAR NASIL ÖĞRENİR?" DİZİSİ ÇEVİRİMİÇİ ERİŞİME AÇILDI

Salt'ın 4 Ekim itibarıyla her hafta bir bölümünü yayınladığı çevrimiçi gösterim programı kapsamında erişime açılan Binalar Nasıl Öğrenir? (How Buildings Learn) dizisi, aynı adlı kitabın yazarı ve Bütün Dünya Kataloğu (The Whole Earth Catalog) yayınının editörü Stewart Brand'in "değişime ve gelişime açık, esnek yapılar" tasarlama fikrini temel alıyor. Modernist mimari yaklaşımlara eleştirel bir bakış sunan belgeselde Brand, bir kişi veya grubun başkalarının kullanımı için bina tasarladığı geleneksel mimarlık anlayışını reddediyor ve kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda zaman içinde binayı dönüştürebileceği evrimsel bir yaklaşımı benimsiyor. 1994 yılında Amerikalı yazar Stewart Brand tarafından kaleme alınan ve 1997'de BBC tarafından bir televizyon dizisine uyarlanan belgeselin tüm bölümleri 13 Kasım'a dek saltonline.org üzerinden izlenebilir.

KAVRAM-A/TÖLYESİ KENT OKUMASI

Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi öğretim üyeleri 3-4 Aralık 2022 tarihlerinde Salt Galata'da "kavram-a/tölyesi" başlığı ile spesifik bir kentsel ara yüzü birçok katmanı ile irdeleyerek, kentsel mekanın dünü ve bugününe ilişkin okumalar yapmayı amaçlıyor. Çalışma, son derece spesifik bir kentsel ara yüzü (Perşembe Pazarı Caddesi aksı) birçok katmanı ile irdeleyerek, kentsel mekanın dünü ve bugününe ilişkin okumalar yapabilmeyi amaçlıyor. Kentsel mekânın nasıl, ne zaman ve kiminle var olduğu, zamanla nasıl evrildiği, sosyo-ekonomik parametrelere bağlı olarak nasıl dönüştüğüne dair düşünce ve fikir üretmeyi hedefliyor. Tasarım fakültelerinde eğitim gören lisans ve yüksek lisans (mimarlık/iç mimarlık/şehir ve bölge planlama/endüstriyel tasarım/...) öğrencilerinin katılımına açık olarak düzenlenen atölyeye son başvuru tarihi ise **21 Kasım 2022**.

KARŞILAŞMALAR + BAŞLANGIÇLAR 1. YIL SERGİSİ

yor. Kent İç Mimarlık birinci yıl yolculuğundan kısa bir kesit ise şu adresten izlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=KqrsHAC2lzo&t=1s>

ZAMANE İSTANBULLARI SERGİSİ

Suna ve İnan Kiraç Vakfı Pera Müzesi'nin ev sahipliğinde **22 Aralık 2022 – 30 Nisan 2023** tarihleri arasında ziyaretçilerini ağırlayacak olan "Zamane İstanbulları" fotoğraf sergisi, İstanbul'da yaşayan 11 fotoğrafçının kentin güncel görsel anlatılarını bir araya getiren günümüz İstanbul'una dair yaratıcı bir okuma denemesi sunuyor. Refik Akyüz ve Serdar Darendeliler'in küratörlüğünde gerçekleşen sergi, değişik temalar altında izleyiciye megakentten çarpıcı kesitler sunuyor. Bu temalar arasında kentin boşluk, yalnızlık, tekinsizlik ve eğretiliklerle bezeli topoğrafyası, sosyal ve politik hareketlilikleri, son yıllarda iyice belirginleşen göç meselesi, toplumsal hiyerarşi skalasında "öteki" olarak etiketlenmeden yaşayabilmek için İstanbul'a sığınan genç bireyler, yüzyılın son çeyreğinde sayıları katlanarak artan mega projelerden biri olan Kanal İstanbul da var. Silva Bingaz, Osman Bozkurt, Ci Demi, Kıvılcım Güngörün, Ekin Özbiçer, Emin Özmen, Ahmet Sel, Ali Taptık, Kerem Uzel, Erdem Varol ve Cansu Yıldırım'ın işlerinden oluşan fotoğraf sergisi, sanatçıların kenti kişisel bir etkileşim alanı olarak yorumlama pratiklerini ve İstanbul sokaklarında karşımıza çıkan olağanüstü, bir o kadar da olağan tuhaflıkları gündeme getiriyor.

KHI - ANAMED ORTAK BURS PROGRAMI

İstanbul'da ikamet edebilmeli ve bu şehirlerde mevcut olan kaynaklardan faydalanarak araştırmasını yapabilmelidir. Araştırma desteği, detayları Floransa ile İstanbul arasında farklı olmakla birlikte; aylık araştırma hibesi ödemesi, her iki enstitü tarafından karşılanacak uluslararası seyahat masrafları, konaklama desteği, yemek desteği, sınırlı bir araştırma bütçesi, sağlık sigortası desteği, çalışma alanı, her iki enstitünün de bünyesinde yer alan araştırma ve kütüphane olanaklarına ve etkinliklerine tam erişim gibi hizmetleri içeren bir avantajlar kombinasyonu sunar. Başvuru için son tarih ise **18 Aralık 2022**.

The Kunsthistorisches Institut in Florenz, Max-Planck-Institut (KHI) ve Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED), bir doktora sonrası veya kıdemli araştırmacının arkeoloji, mimarlık, sanat tarihi, kültürel miras veya tarih alanına odaklanan projesini desteklemek üzere ortak araştırma desteği vermektedir. Başarılı olan aday güz dönemini bir kurumda, ilkbahar dönemini ise diğesinde geçirecektir. Tüm adayların ileri seviye İngilizce bilmesi ve araştırma desteği döneminin herhangi bir bölümünde başka hiçbir yükümlülüğü (örneğin, yarı zamanlı ders verme) olmaması gerekmektedir. Başarılı aday, bir akademik yıl içinde bir dönem Floransa, bir dönem de

ŞEHİR DEDEKTİFİ İNİSİYATİFİ'NDEN SUYUN PEŞİNDE İSTANBUL PROJESİ

Avrupa Birliği projesi CultureCivic Kültür Sanat Destek Programı'nın finanse ettiği ve Şehir Dedektifi İnisiyatifi tarafından düzenlenen "Suyun Peşinde İstanbul", 5 yaş ve üzeri çocukları ve ilgilenen herkesi kentsel miras kavramını "su" odağında düşünmeye davet ediyor. Proje, İstanbul su kültürünün farklı bileşenlerini kamusal söyleşiler, atölye çalışmaları ve yayın aracılığıyla çocuklarla buluşturmayı amaçlıyor. Kentsel çevreye ilişkin bilgiler üzerine üretilmiş çokça kaynak olsa da kent hakkı ve çevre adaleti bağlamı çocukların dünyasına uzakta kalıyor; özellikle kentsel projelerin çevre adaletiyle birleştiği noktalar, tehdit altındaki türler, yerler oldukça teknik bir dille kamuoyunda yer bulabiliyor. Suyun Peşinde İstanbul projesi, çocuklarla "doğa"nın kentten uzakta bir yerde olmadığını yaratıcı ifade biçimleriyle paylaşmak, su kültürünü kentsel yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görmelerini sağlamak, ekosistemi paylaştığımız canlıları ve İstanbul su yaşamını daha yakından tanıtmak için düzenleniyor. Nisan 2023'e dek sürecek projeye başvurular için <https://linktr.ee/sehirdedektifi> adresi incelenebilir.

YİTİRDİĞİMİZ MİRAS: DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Yapım Tarihi: Yarışma, 1957; Açılış, 1970

Mimar(lar): Enver Tokay, Behruz Çinici, Teoman Doruk
Yüklenici: Koray Holding

Bulunduğu İl: Ankara

Konum: Mustafa Kemal Mahallesi, Anadolu Bulvarı

Ada-parsel: 5315 ada 2 parsel

Yıkım Tarihi: Temmuz 2022

Afet Sarmalında Krize Körükle Gitmek

“ Vatandaşının barınma hakkını ve afetlerden korunmasını anayasa ile garanti altına alan sistemin, barınma hakkını kötüye kullananlara açık çek veren ve afetlere dönüşebilme potansiyeli yüksek uygulamalara cevaz veren bir yaklaşım olan imar affı ile yine yasalaştırarak kendisiyle çelişmesi, kanıksanmış bir davranış haline gelmiştir.”

“On yıllardır bilimin ve hukukun savunmasını yapanlarca imar affı sarmalının ne denli büyük bir hata olduğu savları defalarca yaşanan afetlerle de ispatlanmışken; yeni bir imar affı beklentisinin dillendirildiği toplumda bu durumun neredeyse sevinçle karşılanabilmesini, kaderini siyasi gücün adeta tanrısal güç kullanan bir kontrolsüzlüğe evrilmesini ziyadesiyle kanıksanmış bir toplumsal yapı oluşturma başarısına bağlamak şaşırtıcı olmayacaktır. Zira kentsel krizin çözümünde sadece fiziksel yapının iyileştirilmesi değil sosyo-ekonomik ve hukuksal sistemin de iyileştirilmesi gerekliliği apaçık ortada dururken yasa tanımazlığı yasallaştıran uygulamaların af adı altında toplumda sürekli bir kanunsuzluğa özendirme davranışı elbette kentsel kriz ve afetler çağında ağır sonuçlara neden olacaktır.”

Kentsel kriz çağında olduğumuzu söylersek bunun karşılığı olan krize karşı çözüm önerilerini de üretmek gerekir. Kentin ve kentlilerin içinde bulunduğu açmazı tanımlayarak belki de en sonda söylenebilecek sözleri ilk başta söylemek doğru olabilir. Kentleri kentliler için yaşanması güç, baş edilmesi zor, barınılması neredeyse imkansız hale getiren sebep ve sonuç ilişkisinde “af” gibi çok insancıl algılanan bir aktörün rol aldığını görmek şaşırtıcı mı? Af kelimesinin af/fetmek davranışına dönüşümünün aslında af/etler çağında tehlike ve risklere davetiye çıkaran bir davranışa evrilmesi pekala da cırlıçıplak karşımızda durmuyor mu? Ülkenin gerekçeleri ile yasallaştırdığı af hikayesi 1948’de gecekondulaşmayı önlemek üzere ortaya atılan ilk girişimlerden itibaren neredeyse 75 yıllık bir kısırdöngüye dönüşmüş durumda. Vatandaşının barınma hakkını ve afetlerden korunmasını anayasa ile garanti altına alan sistemin, barınma hakkını kötüye kullananlara açık çek veren ve afetlere dönüşebilme potansiyeli yüksek uygulamalara cevaz veren bir yaklaşım olan imar affı ile yine yasalaştırarak kendisiyle çelişmesi, kanıksanmış bir davranış haline gelmiştir.

Selin süpürüp moloz yığınının çevirdiği yerleşim alanlarına, depremlerin yıktığı yapılara doğa kaynaklı afet adını verme ve sebebini de sonucunu da ilahi güçlere havale etme alışkanlığı yöneticilerin kullandığı en etkili yöntem. Böylelikle toplumu kaderci bir anlayışla kandırma kolaylığı her seferinde sorunların daha da büyüyen bir sonraki afeti bekleyen topluma kanıksatılmasıyla sonuçlanmaktadır. Aslında modernleşme projesi içinde modern toplumun inşası için mevcut yapı üretim süreçleri, dönüşlü birer uygulama olduğu gerçeğini bizlere defalarca ispatlamıştır. Kapitalist yapı üretim modelleri doğa üzerinde tahakküm kurmaya çalışırken “bumerang” etkisiyle kendi süreçlerinin zarar verdiği doğal ve üretilmiş çevrelerin dirençsizliğini artırmıştır. İnsan yasalarının tanımladığı, insan hukukunun güvence altına aldığı ve insanın ürettiği teknolojinin güçlendirdiği afetlere dirençli yapılı çevre üretimine karşı adeta tanrısal bir gücü kullanır gibi yasaları çiğneyen, hukuku delip geçen ve kapitalin verdiği gücü kullanan insanın “af”fedilerek afetlere her seferinde daha açık hale getirilme yarışında sanırım başarılı olundu.

Yine yeniden yeni bir af yasası gündeme geldiğinde aslında yönetici erk rolündeki siyasi otoritenin sonsuz bir güce sahip olduğunu da topluma kabul ettirebildiği hukuksuzluğun yasalaştırıldığı sürecin toplumun her bir bireyi için hukukun ve adaletin gücüne değil de siyasi gücün insafına ve amaçlarına göre hareket ederse refah ve mutluluğa kavuşacağı kandırmacasını kanıksatmıştır.

On yıllardır bilimin ve hukukun savunmasını yapanlarca imar affı sarmalının ne denli büyük bir hata olduğu savları defalarca yaşanan afetlerle de ispatlanmışken; yeni bir imar affı beklentisinin dillendirildiği toplumda bu durumun neredeyse sevinçle karşılanabilmesini, kaderini siyasi gücün adeta tanrısal güç kullanan bir kontrolsüzlüğe evrilmesini ziyadesiyle kanıksanmış bir toplumsal

yapı oluşturma başarısına bağlamak şaşırtıcı olmayacaktır. Zira kentsel krizin çözümünde sadece fiziksel yapının iyileştirilmesi değil sosyo-ekonomik ve hukuksal sistemin de iyileştirilmesi gerekliliği apaçık ortada dururken yasa tanımazlığı yasallaştıran uygulamaların af adı altında toplumda sürekli bir kanunsuzluğa özendirme davranışı elbette kentsel kriz ve afetler çağında ağır sonuçlara neden olacaktır.

Bu çağın krizlerini geçmiş dönemlerden ayıran önemli bir özellik de daha öncesinde referanslarına ulaşamadığımız ya da zaten böyle bir referansın da olmadığı tehlikelerle karşı karşıya olmamızdır. Küresel iklim değişiminin yerleşmeler ve toplumlar üzerinde olası etkileri de bu anlamda en çarpıcı örnek olarak öne sürülebilir. Geçmiş depremler konvansiyonel afetlerde ne ile karşı karşıya olunduğunu deneyimlediğimiz afetlerdir. Oysa afetler ve kentsel kriz çağında karşı karşıya olduğumuz tehlike ve afetleri henüz deneyimlemedik veya ilk kez deneyimlemeye başladık. Etkilerini bilmiyoruz. Sonuçlarını test etmedik. Sonrası ile ilgili bir öngörümüz yok. Bu belirsizlik içinde adeta yangına körükle giderek zaten kriz içinde olan yerleşimleri hukuksuzlukları affederek krizin ağırlaşması ile ödüllendirmek(!) de neyin nesidir? Hani sanki o “tuhaf zamanlarda yaşayalım” bedduasında olabilecek günlerden geçiyorken ortaya yine çıkarılan yeni bir imar affı kanunu ile daha da tuhaf zamanlara doğru hızla yuvarlanıyor olacağız. Toplumun kaderini kentlerin kaderiyle tayin etme alışkanlığını kendine yol seçen siyasi otorite, kendi yazdığını sandığı senaryonun yakın gelecekte aslında kendisinin de içinde figüran olduğu ve sonucunun nereye bağlanacağını bilmediği bambaşka bir distopik senaryoya evrildiğini gördüğünde ise çok geç kalmış olacaktır.

Antroposen çağının belirsizliklerini tanımlarken insan davranışlarının dönüşlü etkisi başat bir rol belirleyicidir. Artık ütopyalar üzerine kurulan gelecek tahayyülünü, distopiyaların şekillendirdiği kentsel kriz ve afetler çağı ile anıyor olmamız sürpriz olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte en çok ihtiyaç duyacağımız dayanak ise ahlak, adalet ve tüm çevrenin -özellikle doğal çevre ve kaynakların korunması üzerine tesis edilmiş yaşam alanları oluşturmak olacaktır. İmar affının, toplumu kaderci yaparak siyasi otoritenin insafına bırakan ancak sonunda öngörülemez, belirsiz ve ürkütücü bir gelecek kurgusunu karşımıza çıkaran çağa yelken açan toplum için Nuh’un karayı gördüğü ve yaşamı yeniden başlatma umudunu sevince dönüştürdüğü efsane içindeki o ana benzer bir noktadan çok uzakta duruyoruz. Barınma, yaşama ve hepsinden ötesi güvenli ve adaletli bir yerde yaşama hakkını koruyan yasal ve yönetsel yapıya hasar verecek imar affı anlayışı “amasız ve fakatsız” bir şekilde reddedilmelidir. İnsan ırkının kendi refahını gözetken karar ve davranışları dönüşlüdür ve çevreyi korumak sadece insan ırkının değil tüm canlı türlerinin haklarını korumak ile mümkün olacaktır. Kentlerin krizinin afetlerle anılacağı bir çağ öngörülürken, affın afetleri oluşturan sebepleri körükleyeceği bir sarmalı kabul etmemek en doğru seçenek olacaktır. ❖

Yüzyıllardır Değişen Tanımların Son Noktası: Müze Nedir?

Burçak Madran

Aralık 2018 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) Yönetim Kurulu'nun müze tanımını değiştirme kararının ardından tartışmalarıyla sıkça gündeme gelen tanımlama süreci Ağustos 2022'de Prag'da düzenlenen 26. ICOM Genel Konferansındaki Olağanüstü Genel Kurul'unda sonuca bağlandı. Yazar, uluslararası ölçekte kabul gören yeni tanımı geçmişten bugüne gelen süreç üzerinden değerlendiriyor.

YENİ BİR TANIMIMIZ OLDU

Ağustos 2022'de Prag'da düzenlenen Olağanüstü Genel Kurul'da yeni müze tanımı şu şekilde ifade edildi: "Müze somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan, sergileyen toplumun hizmetinde, kar amacı gütmeyen kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı olan müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik ederler. Eğitim, yararlanma ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunar. Etik ve profesyonel olarak, toplulukların katılımıyla çalışır ve ile-

tişim kurar." Günümüzün müze anlayışına tüm dünyada geçerli olabilecek bir önerme getiren yeni tanımı tam olarak kavrayabilmek için, müzenin kurumsallaşmaya başladığı dönemlerden itibaren farklı dönemlerde nasıl tanımlandığına bakmak faydalı olacaktır.

MÜZE TANIMLARININ GEÇMİŞİ

Müze kelimesinin etimolojisi antik Yunancada bilimin ve sanatın ilham perileri Musaların bulunduğu yer anlamındaki "mouσeῖov (mouseion)" sözcüğünden gelir. Geç Rönesans döneminde koleksiyonların saklandığı ve gösterildiği yerler Latince "museaum" olarak adlandırılmaya başlar.

18. yüzyıl aydınlanmasıyla entelektüel yaşamın başvuru kitapları haline gelen ansiklopediler müze açıklamasına yer veren kaynaklardır. İlk kez Ephraim Chambers'ın *Cyclopaedia* (1728) eserinde bahsedilen müze tanımı, yüzyıl boyunca beliren diğer ansiklopedilerde de örneğin Denis Diderot ve Jean le Rond d'Alembert'in *Encyclopédie* yapıtında da aynı şekilde kopyalanmıştır;¹ "Müzelerin kaynağı tartışmasız olarak güzel sanatların koruyucusu ve tanrıçaları Musalardan gelmektedir."²

19. yüzyıldan itibaren müzeler genel anlamıyla koleksiyonların korunduğu, incelendiği, sergilendiği alanlar olarak tanımlanır. Müzebilim çalışmalarının başlarında, Smithsonian Enstitüsünden George Browne Goode'un 1896 yılında yayınladığı tanımı, çağdaş müzeolojinin temellerindendir. "Müze, doğal fenomenleri ve insan eserlerini en iyi görselleştiren nesnelerin korunduğu, bunların insanların aydınlanması, kültür ve bilgilerinin artırılması için kullanıldığı kurumdur."³

Müze gibi karmaşık bir kurumu tanımlamanın zor olduğunu belirten Edward Alexander, 20. yüzyıl başında Edinburgh'da İskoç Kraliyet Müzesi müdürü Douglas Allan'ın "müze, en basit biçimiyle, inceleme, araştırma ve yararlanma için nesne koleksiyonlarını barındıran yapılarıdır"⁴ tanımını verir.

MERKEZİLEŞEN TANIMLAR

1946 yılında UNESCO'nun himayesinde bir sivil toplum kuruluşu olan ICOM - Uluslararası Müzeler Konseyi kurulana kadar müzebilim üzerine çalışmalar yapan çeşitli akademik ve profesyonel kişi ve kurumların yaptığı yakın ama farklı tanımlar müzecilik literatürüne girmiştir. Ansiklopedilerde, sözlüklerde başta olmak üzere, geçmişe tanıklık eden nesne koleksiyonlarının temelinde toplumsal fayda için oluşturulan kurum betimlemesi nüanslarla tüm dünyadaki kaynaklarda yer alır.

ICOM'un yıllar içinde geliştirdiği tanımlar bir yana günümüzde dünyadaki birçok ansiklopedi ve sözlük tanım-

Burçak Madran
Müzebilimci,
Endüstriyel Tasarımcı

1. Konferans afişi

Fotoğraf: Burçak Madran

ları müzeyi en basit haliyle sunar. *TDK Güncel Türkçe Sözlük*'te "Sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı"⁵ müzenin hem koleksiyonlar hem toplum ilişkisi bağlamlarındaki bütünsel ve karmaşık işleyişini anlatmaktan uzaktır.

Türkiye'de müzelerin bağlı olduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği madde 4'teki tanımıyla müze; "Kültür varlıklarını tespit eden, ilmi metotlarla açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sürekli ve geçici olarak sergileyen, halkın kültür ve tabiat varlıkları konusundaki eğitimini, bedii zevkini yükselten, dünya görüşünü geliştirmede tesirli olan daimî kuruluştur".⁶

Uluslararası müze tanımlarına baktığımızda ICOM'un kuruluşundan itibaren önerdiği tanımlar esas alınmaktadır.

1946 yılında yapılan tanım şu şekildedir: "**Müze kelimesi, sanatsal, teknik, bilimsel, tarihi veya arkeolojik materyal bulunduran, içerisine hayvanat ve botanik bahçelerinin dahil olduğu, kütüphanelerin ise içerisinde sergi salonu bulunan kütüphaneler istisna olmak üzere dışında kaldığı halka açık tüm koleksiyonları içinde barındırır.**"

1951 yılında yapılan tanımda ise: "**Müze kelimesi burada genel çıkar için yönetilen, koruma, çalışma, amaçlarıyla ve özellikle, sanatsal, tarihî, bilimsel ve teknolojik koleksiyonları, botanik ve hayvanat bahçelerini ve akvaryum gibi kültürel değer unsurlarının ve nesne gruplarının öğretimleri ve haz almaları için halka sergilendiği sürekli bir kuruluş**" olarak müzeleri tanımlamaktadır.

1961 yılına gelindiğinde ise tanım: "**Müze, kültürel ve bilimsel önem taşıyan eser koleksiyonlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur.**" şeklinde değişmiştir.

Fotoğraf: Burçak Madran

Fotoğraf: Burçak Madran

2. Etkinlikten görseller

1974 yılında Danimarka'nın Kopenhag şehrinde yapılan genel kurulda tanım tekrar değiştirilmiş olup **"Müze, insanlığın ve çevresinin kesin kanıtlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur."** şekline dönüşmüş ve bu tanım günümüze kadar değişmeden kalmıştır.

2007 yılında ise; **"Müze, toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde, kamuya açık, eğitim, çalışma ve haz amacıyla insanlığın ve etrafındakilerin somut ve somut olmayan kültürel mirasını toplayan, muhafaza eden, araştıran, ileten ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur"** şeklinde mevcut halini almıştır.⁷

TANIMLA(YAMA)MA ÖZETİ

2018 yılında müze tanımının güncellenmesi için ICOM Yönetim Kurulu'nun inisiyatifiyle kurulan "Müze Tanımı, Beklentiler ve Potansiyeller için Daimi Komite – Standing Committee for Museum Definition, Prospects and Potentials (MDPP)" çalışmalarıyla, 2019 yılının Temmuz ayında 25. Genel Konferans'ın hemen öncesinde ICOM web sayfasında yayınlanarak duyurulan yeni müze tanımı müzeler camiasında yoğun tartışmaları başlatır. "Müzeler, geçmiş ve gelecek ile ilgili kritik ilişki kurmamızı sağlayan, demokratikleştirici, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Günümüz çatışma ve zorluklarını tanıyıp

ve tanımlayarak, toplum adına korumakla yükümlü oldukları eserleri ve (kültür) örneklerini gelecek nesillerin farklı hatıraları için güvence altına alır, tüm insanlığın (bu) kültürel mirasa eşit hak ve erişimini sağlar.

Müzeler kâr amaçlı gütmmez. Katılımcı ve şeffaftır, insan onuruna ve sosyal adalete, küresel eşitliğe ve insanlığın iyiliğine katkıda bulunmak ve dünyadaki anlayışı bu yönde geliştirmek amacıyla toplamak, muhafaza etmek (korumak), araştırmak, yorumlamak ve sergilemek için çeşitli topluluklarla aktif ortaklık içinde çalışır."

Müzeyi tanımlamanın ötesinde bir "görev beyanı" sunan yeni öneri, oylamaya sunulduğunda ICOM içinde yönetsel bir krize de yol açar. Eylül 2019'da Kyoto'da gerçekleştirilen Olağanüstü Genel Kurul'da, ICOM'un yapısını oluşturan ulusal, uluslararası ve bölgesel komitelerin yeni tanımı kabul etmek için üyeleriyle yeterli görüşmeleri gerçekleştirecek zamanları olmadığı temel gerekçesiyle tanımın oya sunulması, oy çoğunluğuyla reddedilir. Bu bir anlamda tanımın da kabul edilmemesi anlamı taşır.

2022 TANIMINA GİDEN SÜREÇ

ICOM komitelerinin yeni tanımın daha katılımcı, demokratik, paylaşımcı bir biçimde geliştirilmesi talepleriyle Şubat 2020'de ikinci bir tanım geliştirme komitesi kurulur. Hazırlık aşamaları ve ICOM yönetimindeki değişiklikler nedeniyle çalışmaların başlaması Ağustos 2020'yi bulur. "ICOM Tanım - ICOM Define" yeni adıyla çalışma-

3. Konferans kapsamındaki organizasyonlardan

lara hız veren komite, ICOM üyelerinin ulusal, uluslararası ve bölgesel komiteleri aracılığıyla bağlı oldukları tüm işleyiş yapısına yayılan bir metodoloji önerir ve uygular. COVID-19 pandemisinin dünyanın iletişim seyrini değiştirdiği aylar boyunca, çevrimiçi buluşmaların daha sık bir iletişim ortamı yaratmasının da avantajıyla seri danışma toplantıları düzenlenir. ICOM'un tüm komiteleri bu toplantılarda önerilen yöntemleri, tanımın içinde yer alması olası kavramları 4 danışma turuyla, 12 aşamada, 18 aylık bir süreçte üyelerine anketler yoluyla danışarak ICOM Tanım Komitesi'ne iletir.⁸

141 ülke ve bölgeden 40 binin üzerinde üyesi olan ICOM'un bu kadar yaygın ve demokratik bir çalışma gerçekleştirmesi gerçekten yakından izlenmesi gereken bir örnektir. Öyle ki ilk iki danışma turunun ardından komitelerden gelen, tanımın içinde yer alması önerilen kelime ve kavramların sayısı 1.659 adettir. Bu verilerin kantitatif ve kalitatif analizlerinin yapılması ve nesne / konu, eylem / işlev, değerler, hedefler gibi kavramlar altında sınıflandırılması başlı başına profesyonel bir iştir.⁹

Çalışmanın 9. aşamasında ICOM Tanım Komitesi, Şubat 2021'de önerilen kelime ve cümlelerin şekillendirilmesiyle oluşan 5 farklı tanım önerisini üyelere bildirir. Aynı yılın Nisan ayında tanımları azaltmak için ICOM Danışma Konseyi Olağanüstü toplantısı çevrimiçi olarak gerçekleştirilir, oylama yapılır ve 2 tanım finale kalır.

Bu aşamadan sonraki çalışma tanımların son hallerine gelerek oylamaya sunulmasıdır. Söz konusu müze tanımı, müzecilikle ilgili tüm uluslararası kurum ve kuruluşlara rehber olacak bir öneri olacaktır. Dolayısıyla tanımda yer alan sözcüklerin tüm dünya dillerinde tam olmasa da eşdeğer anlamlar ifade etmesinin sağlanması gerekmektedir.

ICOM'un resmî dilleri olan Fransızca, İngilizce ve İspanyolca çevirilerin bile hazırlanması aylar süren bir operasyondur. Kaldı ki, yeni tanımın dünya dillerinde anlamına oturması çok daha uzun ve zorlu bir süreç olacaktır.

Bu yılın Mayıs ayında komite başkanlarından oluşan Danışma Konseyi'ne sunulan son iki tanımdan, yazının başında verilen, müzelerin işlevlerinin yanı sıra görevlerine de göndermeler yapılan tanım seçilir. Söz konusu tanım, Ağustos ayında Prag'daki Genel Kurul'da oy çoğunluğu ile kabul edilir. (**Resim 3**)

MUTLU SONUN ARDINDAN

Tanımın kabul edilmesi bir sondan öte başlangıçtır. İçinde yer alan kavramların müzecilikte karşılık geldiği tam anlamlarının öncelikli olarak İngilizce ifade edildiği bu tanımın dünya müzeciliğine uyarlanması çalışmaları sürecidir. İngilizcesi; "A museum is a not-for-profit permanent institution in the service of society that researches, collects, conserves, interprets and exhibits tangible and intangible heritage. Open to the public, accessible and inclusive, museums foster diversity and sustainability. They operate and communicate ethically, professionally and with the participation of communities, offering varied experiences for education, enjoyment, reflection, and knowledge sharing."

Resmî olarak çevirisi yapılan Fransızca ve İspanyolca dillerinde bile bazı tartışmalar yaratan tanımdaki sözcüklerin bazılarının bazı bölgesel ya da yerel dillerde karşılığının bile olmadığı belirtilmesi tanımın değerlendirildiği toplantılarda dikkat çeken bir husustur. Yalnızca dilin ifadesi açısından değil, ülkelerin sosyal ve politik yapıları bağlamında da tanımın tamamında yer alan önermelerin tüm dünya tarafından koşulsuz benimsenmesini beklemek doğru olmayacaktır. Zaten tanım bir dayatma değil, 21. yüzyılda müzecilik ortamlarında gündel olan kavramların ve pratiklerin bir önermesidir. Müzelerin ulaşmasını istediğimiz ideal yapısının özelliklerini tanımlayarak, geçmişimizi geleceğimize taşımanın sorumluluğunu en doğru ve etik bir biçimde gerçekleştirebilmemizin yolunu açan kavramlar dizisidir. Müzeciler olarak kabul ettiğimiz tanım doğrultusunda, müzelerin çok yönlü gelişimlerini, toplumsal faydalarını en etkin bir biçimde ileriye götürmek için profesyonelce yaptığımız çalışmalar tüm tanımların ötesinde bir kabul ve inançla şekillenir. ❖

NOTLAR

1. (ed.) Delon M., 2013, *Encyclopedia of the Enlightenment*, cilt:1, Routledge, Londra.
2. Findlen P., 1989, "The Museum: Its Classical Etymology and Renaissance Genealogy", *Journal of the History of Collections*, sayı:1, s.59.
3. Mairesse F., 2020, "Definitions and missions of Museums" "What definition do museums need?", *Proceedings of the ICOM Committees' day*, Paris, s.33.
4. Alexander E., 1979, "Museums in Motion: An Introduction to the History and Function of Museums", *Nashville*, s.5.
5. <https://sozluk.gov.tr/>
6. "Müzeler İç Hizmetler Yönetmeliği", <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263865/muzeler-ic-hizmetler-yonetmeli.html> [Erişim: 20.10.2022] - 30/04/1990 tarih ve 1578 sayılı Bakanlık makamı onayıyla yürürlüğe girmiştir.
7. Baghli S.A.; Boylan P.; Herreman Y., 1998, *History of ICOM (1946-1996)*, International Council of Museums, Paris.
8. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/12/ICOM-Define-Methodology.pdf> [Erişim: 20.10.2022]
9. https://icom.museum/wp-content/uploads/2022/07/EN_EGA2022_Museum-Definition_WDoc_Final-2.pdf, s.7. [Erişim: 20.10.2022]

Başkentte Organize Kent Suçu

Nihal Evirgen

Türkiye iş kazası kaynaklı can kaybının yaşandığı ülkeler sıralamasında başı çekiyor. 15 Ağustos 2022 tarihinde ise Ankara'da iki inşaat mühendisliği öğrencisinin ölümüne ve bir mimarlık öğrencisinin ağır yaralanmasına yol açan bir iş cinayeti yaşandı. Yazar, EGO hangarlarının yıkımından bugüne şantiye bölgesindeki “organize” kent müdahalelerine dikkat çekiyor.

Türkiye’de inşaat sektörü, iş cinayetlerinin yaşandığı çalışma alanlarının başında gelmektedir. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği (İSİG) Meclisi’nin Eylül ayı raporuna göre 2022 yılının ilk dokuz ayında tespit edilebilen en az 1.359 işçi ölümünde en yüksek oranlardan biri inşaat ve yol işkoluna ait.¹ Tesadüf eseri olmayan bu tablonun ardındaki pek çok neden araştırılıp tartışmaya değerdir. Bu yazıda Merkez Ankara şantiyesinde yaşanan son iş cinayeti, bu kapsamda proje ve yapı üretim sürecine bir bütünlük içinde bakılarak değerlendirilecektir. Planlama, proje, ihale ve uygulama safhalarında ortaya çıkan çok sayıda problemi ve uzun zamandır tamamlanmayan inşaatı ile Başkent’in merkezinde bir kent suçu olarak yükselmeye devam eden yapının barındırdığı karmaşık ilişkiler ağı, çoklu aktörlerin sorumlulukları ile birlikte ele alınacaktır.

Sorumluluklar kapsamında, müellif mimarların konuşmacı olarak yer aldığı bir panel kaydından faydalanılarak mimar öznelerin rolü odağa alınmaktadır. Kamu yararı açısından, meslek örgütleri ile meslek insanları arasındaki çelişkili durum, mimarlık üretiminin ekonomi politik arka planı ve barındırdığı iktidar ilişkileri, Merkez Ankara’nın üretim aşamalarını sırasıyla açıklarken bir izlek olarak verilecektir. Bu akış sonucu kent suçu projelerin, iş cinayetlerini ve diğer çok sayıda suçu üretmesinin nedeni olan mekanizmasını tahlil etmek amaçlanmaktadır.

YENİMAHALLE’DE BİR ŞANTİYEDE YAŞANAN KAZA

Medyada habere bu başlıkla yer verildi. 15 Ağustos 2022 Pazartesi akşamı Pasifik GYO şirketine ait Merkez Ankara projesinin şantiyesinde, şiddetli sağanak yağış ve fırtına uyarılarına rağmen çalışmanın durdurulmadığı, serbest haldeki perde duvar kalıplarının, stajlarının ilk günündeki mimarlık ve inşaat mühendisliği bölümlerinden üç öğrencinin üzerine devrilmesinin, bir öğrencinin hayatını kaybettiği bir iş cinayetinin, diğer ikisinin ağır yaralandığı, aylarca tedavi görmek zorunda kalacağı bir suçun haberinde projenin adına, sahibine ve yerine

ilişkin bilgiler paylaşılmadı. Etik açıdan doğru olmayan bu habercilik anlayışına rağmen, olay yerine ulaşan İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi yetkilileri alana alınmadıklarını açıkladı ve ulaşabildikleri bilgileri kamuoyuyla paylaştı.²

Merkez Ankara’da yaşanan ilk iş cinayeti değildi. İki sene önce yine bir işçinin 20. kattan asansör boşluğuna düşerek yaşamını yitirdiği haberlere yansımıştı.³ Üstelik bunlar sadece bilebildiklerimiz. Nitekim, mega proje olarak adlandırılan pek çok kent suçu projesinde benzer bir tablo ile karşılaşmak mümkün. Örneğin, İstanbul 3. Havalimanı’nın inşaa sürecinde kaç işçi cinayetinin yaşandığı tespit dahi edilemedi, yatakhanelerinde tahtakurusu ile uyuyan işçilerin işveren İGA’dan taleplerini içeren mektup çalışma koşullarının düzeyini göstermişti.⁴ Galataport’ta, Torunlar Center’daki iş cinayetleri henüz çok da geride kalmamışken, 16 Ağustos’ta Kolin İnşaat’a bağlı Yalova’daki Sefine Tersanesi’nde hayatını kaybeden işçinin cansız bedenine iş güvenliği kemeri takılmaya çalışılan görüntüler gelinen noktayı çarpıcı şekilde ortaya koydu.⁵ Yapı üretim sürecinin hiç de yabancı olmadığı bu tablonun ardında, bu suçların işlenmesine ortam hazırlayan mekanizmalar çok da basit değil. Her adımı ince ince tasarlanarak hazırlanan bu projelerin birer suç mahaline dönüşümü uzun ve karmaşık bir sürecin ürünü. Öyle ki proje renderlarında yer alan parlak kulelerin ardındaki ortak noktaların genellikle, gizli emsaller, göz ardı edilen kanunlar, “işini bilen” bürokratlar, ihale zengini yatırımcılar ve star mimarlar olduğu görülmekte. Merkez Ankara projesi de bu ilişki ağının bütünlüklü şekilde işlediği somut örneklerden biri olarak incelenmeye değer nitelikler barındırmaktadır. Bu kapsamda arazisinin konumundan özelleştirilme sürecine, yargı aşamalarından proje safhalarına kadar mercek altına alınması bu üretim sürecini anlamak açısından önem taşımaktadır.

EGO HANGARLARINDAN MERKEZ ANKARA’YA

Cumhuriyetin ilk yıllarında, tasarlanmış bir başkentte hızla artan nüfus ve kentleşme çalışmaları için ulaşım ağının bir parçası olarak Ankara Belediyesi altında kurulan Elektrik-Gaz-Otobüs (EGO) kurumu için, 1928’de Hipodrom’un karşısında, gar binasına komşu bir alanda Alman bir inşaat firması tarafından nitelikli tonozlu hangarlar yapılır.⁶ Günümüze dek ulaşan ve endüstri mirası niteliği taşıyan bu yapılar uzun zaman kamusal hizmet alanı olarak kullanılmıştır. Öte yandan konum itibarıyla AKM, Hipodrom, TCDD Lojmanları, Gençlik Parkı ve Ankara Büyükşehir Belediyesi gibi noktalara yakınlığı, Jansen planında tasarlanmış, Atatürk Orman Çiftliği’ne dek uzanan yeşil kuşaktaki konumu gibi nitelikleri ile büyük değere sahiptir. Yıllar içinde bu önemli nitelikleri ve kent merkezindeki stratejik konumu ile arazi değeri açısın-

Nihal Evirgen
ODTÜ Mimarlık
Bölümü Doktora
Öğrencisi, Mimarlar
Odası Ankara Şubesi
Yönetim Kurulu
Sekreteri

dan kıymet kazanır. Bu nedenle Ankara Büyükşehir Belediyesi mülkiyetindeki bu denli değerli bir alanın EGO otobüslerine bırakılamayacağı ve kent rantına konu olacağı öngörülmektedir. 2000li yıllarda bu gibi durumlar için kullanışlı hale getirilen kentsel dönüşüm kararları EGO Hangarları için de işletilmeye başlanır. (Resim 1, 2)

Öncelikle 2010 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla kentsel dönüşüm alanı ilan edilen parselde Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı sınırı onaylanır. Bu karara meslek odaları tarafından davalar açılmıştır. Aynı zamanda Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Kent Düşleri Proje Fikir Yarışmaları'nın beşincisine bu alanı konu eder ve projeler üretilir. Ancak davalar ve kamuoyu tartışmaları devam ederken Ankara Büyükşehir Belediyesi yoğun yapılaşma kararları içeren (emsal= 4.50, Hmax=serbest) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarını yapar. Yine odalarca dava konusu edilen bu planlarda yürütmeyi durdurma kararları alınmasına rağmen, iki ay içinde yapılan küçük değişikliklerle aynı plan yeniden onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu sırada Mimarlar Odası Ankara Şubesi EGO Hangarları'nın taşıdığı mimari değerler, anı değeri, tasarlanmış bir bütün olarak kentin merkezindeki nadir endüstri yapılarından olması ve henüz ekonomik değerini tamamlamamış yapıların korunmaya değer niteliklerini ortaya koyduğu bir raporla tescil edilmesi için Koruma Kurulu'na başvurur. Ankara Büyükşehir Belediyesi ise kentsel ve mimari nitelikleri yüksek böylesine bir alanı, yoğun yapılaşma içeren imar planını belediye meclisinden geçirdikten iki gün sonra 500 milyon TL'ye TOKİ'ye devreder. TOKİ de aldığı gibi 600 Milyon TL'ye iştiraki olan Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.'ye satmıştır.⁷ O sırada Emlak Konut GYO'nun Genel Müdürlüğü'nü önceki yıllarda da TOKİ'de bürokratik yapmış olan bugünkü Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı yürütmektedir.

Gün geçtikçe ülkenin kentleşme politikaları açısından anahtar role sahip olacak bakanın Merkez Ankara projesindeki etkisini ise doğrudan mimarlık ortamından öğrenmek mümkün. Yazı boyunca mimar öznenin rolüne ilişkin çok kez başvuracağım bir panel kaydı, bu projenin nasıl karmaşık bir organizasyon içerdiğini göstermektedir. 18 Aralık 2019 tarihinde ACE Mimarlık tarafından P'not panel serisi kapsamında, **"Kent İçinde Kent: Merkez Ankara Projesi Üzerinden Karma Kullanımlı Yapılar"** başlığıyla projenin farklı etaplarının müellifliğini üstlenen mimarların konuşmacı olarak yer aldığı bir panel düzenlenir. (Resim 3) YouTube üzerinden kaydına erişilebilen bu etkinlikte, konuşmaya A Tasarım Mimarlık, 2014 yılında Emlak Konut'un kendilerinden bir proje çalışması istendiğini belirterek başlamaktadır. Alandan 'atıl, boş ama çok merkezde' şeklinde bahsederken EGO Hangarlarına ise 'güzel, tonozlu hangarlardı' diye değinilerek ilk tasarım yaklaşımlarının gelişimine geçilir. Bahsedilen yıllarda hangar yapıları yerinde olmasına rağmen alanı boş bir düzlük olarak ele alan, geriye dönük bir referans bırakmayan bu yaklaşım bütüne dair bir şeyler söylemekte fakat cümlelerin devamı daha ilgi çekici. Doğrudan aktarılsa: "Biz ilk önerinin sunumunu yaptık. Ekibin hoşuna gitti. En son Murat Kurum beye sunduk. O zaman Emlak Konut Genel Müdürü, şimdi sayın bakanımız. Ali Osman dedi, burada emsal

1. EGO Hangarları dış ve iç mekân görüntüleri, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2011. Kent Düşleri 5: EGO Hangarları ve Alanı Değerlendirme Projesi Ulusal Fikir Yarışması.

2. Entegre Projenin Koordinat Noktaları İşlenmiş Topoğrafik Haritası, Nihai ÇED Raporundan alınmıştır.

ne kadar dedi. Ben dedim ki emsal 2,5. Ama dedi "Biz daha çok istiyoruz." Ama dedim, yani bu kadar oluyor bu. Bu bile çok fazla ama 2,5 emsal ancak bu, daha fazla yapmayalım dedim. O da dedi ki "Olmaz öyle" dedi. "Bu arsanın çok ciddi bir değeri var, biz bunu Emlak Konut olarak satacağız, satamayız biz bunu" dedi. E nasıl olacak? "Emsali daha yüksek yapılaşmaya imkan veren bir çözüm. Bu çok güzel, ama..." falan. Ama çok zor bir şey. O arada bir şey daha dedi Murat Kurum. "Ya" dedi, "burayla bütünleşen bir şey düşünseniz, ona akış olsa falan" dedi. (Planda AKM / Hipodrom alanını gösteriyor.)⁸ Türkiye'de kentleşme politikalarının uygulanmasına ilişkin kısa bir özet denebilecek bu diyalog karar mekanizmalarının nasıl işletildiğini açıkça göstermektedir. Üzerinde tescile değer nitelikte yapıların yer aldığı bir kamu arazisinin görevi sosyal konut ihtiyacını karşılamak olan kamu kurum ve iştirakleri aracılığıyla özelleştirmeye uy-

3. Panel duyuru afişi

4. Millet Bahçesine bağlantı köprüsü yer alan proje görseli.

5. Merkez Ankara inşaat aşaması

gun hale getirildiği aşamalar tariflenmektedir. Nitekim Merkez Ankara'nın satış kataloglarında ve reklamlarında yer alan "Emlak Konut güvencesiyle" tabirinin altını dolduran süreç de bu aşamalardan ibarettir. Esasen bu tabir, karlı bir yatırım aracı olarak sunulan projenin gerektirdiği sınırsız emsal değerleri, sosyal/yeşil alan olarak Atatürk Kültür Merkezi alanlarını tasarımın bir parçası haline getirebilme rahatlığını, buna engel teşkil eden tarihi tören pistinin yıkımı için gerekli mevzuat ve yönetmelik düzenlemelerini, koruma kurulu kararlarını vadetmektedir. Üstelik bu sürecin sorunsuz işletilmesi sonucu 2018 seçimleri öncesinde öne sürülen millet bahçesi projelerinden Ankara'ya önerilen "Başkent Millet Bahçesi"nin de konumu belirlenmiş, bunu sağlayan ve özelleştirme sürecini başarıyla yöneten genel müdür seçim sonrasında kabinedeki yerini almıştır.

Tüm bu hamlelerle satışa hazırlanan arazi Emlak Konut tarafından 2015 yılında ihaleye çıkarılmıştır. Şirketin 622 Milyon TL değer biçtiği alanı 1 Milyar 258 Milyon TL'lik teklifi ile Pasifik-Çiftay ortaklığı alır.⁹ Milyonlarca lira kamu zararı anlamına gelen bu satışın ardından Pasifik-Çiftay alana dair master planı uluslararası davetli bir yarışma ile elde etme yoluna gider. Emlak Konut'un taslak çalışma yaptırdığı A Tasarım Mimarlık, daha önce İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü¹⁰ projesinde de ortak çalıştığı New York merkezli Kohn Pederson Fox (KPF) firması ile birlikte yarışmaya katılır ve dünya çapında şirketlerin de yer aldığı yarışmada A Tasarım ve KPF'in önerisi seçilmiştir.¹¹

Hazırlıkları tamamlanan sürecin sonunda 2016 yılında EGO Hangarları, tescil başvurusu sonuçlanmadan, bir gecede yıkılır. Aynı yıl projeye dair ÇED sürecinde ya-

pılan halkın katılımı toplantısına meslek odaları katılım göstererek, çevresel analizlerin eksikliği, hemen yakınında yer alan Atatürk Orman Çiftliği'ne etkinin raporda görülemediği, proje sonunda 60.000 nüfus öngörülen alanın bu yükü kaldıracak altyapıya sahip olmadığı, Ankara'nın hava koridoru üzerinde tasarlanan devasa kulelerin rüzgar akışını nasıl etkileyeceğinin değerlendirilmediği, hava kirliliği hesaplamalarının yetersiz olduğu, trafik yüküne, oluşacak ulaşım sorununa dair analizlerin yapılmadığı ve getireceği yüksek yoğunluklu yapılaşma ile çevresindeki AKM ve AOÇ alanları başta olmak üzere Ulus Tarihi Kent Merkezi'ni de baskı altına alacağını açıkça dile getirmiş ve görüşlerini kamuoyuyla da paylaşmıştır.¹² Ancak bu uyarılara rağmen bakanlık ÇED olumlu kararı alır ve inşaatla hızla başlanır. Bu sırada ise imar planlarının, inşaat ruhsatlarının iptali ve ÇED olumlu kararının kaldırılması için meslek odalarının davaları devam etmektedir. Hukuki açıdan çok sayıda tecrübe-yer sahip odalar, davaların genellikle olduğu gibi bilirkişi raporları ile paralel sonuçlanmasını beklerken Merkez Ankara'da durum olağandışı şekilde, tersi yönde gelişmiştir. Açılan davalarda bilirkişilerin raporları projeye dair pek çok olumsuzluğu tespit edip meslek odalarının gerekçelerini haklı kılsa da davalar aleyhte sonuçlanır.

BİLİRKİŞİ RAPORU VE SORUMLULUKLAR

Bilirkişi raporunun önemi yalnız gerekçelerin haklı çıkmasından ibaret değil. Projenin başlangıç aşamasında gördüğümüz karar mekanizmasının -her şeye rağmen- işletilmesindeki 'rağmen' sınırlarını anlamak ve meslek insanının sorumluluklarını tartışmak açısından da önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, meslek odasının ortaya koyduğu argümanlarla meslek mensuplarının uygulamaları arasındaki çelişkiyi, raporda tespit edilen tüm olumsuz hususların projelendirme safhalarında nasıl ele alındığını, bu yasal aykırılıkların nasıl birer tasarım girdisine dönüştürüldüğünü görmek ve bu durumun müelliflerin ifadelerinde nasıl yer bulduğunu anlamak için önemlidir. Nitekim, bilirkişilerin sıraladığı olumsuzluklara mimarların paneldeki konuşmalarında sık rastlanılmaktadır. Örneğin raporda ortaya konan; alanda verilen 4,50 emsal değerinin üst ölçekli plana ve çevrede yer alan yapılaşmaya oranla çok yüksek olduğu, mevzuatta emsale dahil edilmesi gereken ancak planda emsal harici tutulan ve yapı ruhsatlarında verilen inşaat hakkının olması gereken değeri yaklaşık % 20 aştığı, gerçek emsalın 5,35 olduğu hususu Faz B (konut yapıları) kısmının müellifi ACE Mimarlık tarafından şu sözlerle doğrulanmaktadır: "Biz projeye ilk karşılaştığımızda açıkçası ürkünçtü, birkaç sebepten ürkünçtü. Bu kadar yoğun bir projeye biz hiç karşılaşmadık. Yaklaşık 4,5 hatta gizli emsallerle 5'e falan varıyoruz burada değil mi? (Diğer müelliflere bakarak) Hakikaten Ankara için çok böyle istisna şeylerden bir tanesi."¹³

Ek olarak, planda bu denli yüksek emsal değere ulaşılmasına yol açan, alanın tamamının Merkezi İş Alanı (MİA) olarak belirlenmesi kararının Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne aykırı olduğu ve panelde çokça övülen karma kullanımlı yapılara dair kullanım kararlarının MİA gibi tek bir kullanım altında birleştirilemeyeceği, alt ölçekli planlarda ayrıştırılması gerektiği yine bilirkişi raporunda ortaya konmaktadır. Üstelik alana konut kullanımı ile gelecek ek nüfusa yönelik sosyal ve teknik altyapı alanı ayrılmadığı, bu nedenle bölgenin altyapı dengesi-

nin bozulacağı ve yaşam kalitesi ve yaşanabilirlik düzeyi yüksek mekânlar oluşturma ilkesinin ortadan kaldırıldığı da raporda tespit edilen hususlar arasında yer almaktadır.¹⁴ Esasında müelliflerin de tasarım aşamasında bu hususların farkında olduğu konuşmaların genelinde hissedilebilmektedir. Ancak mimarlığın her soruna çözüm üretebileceğine duyulan inanç ağır basmakta, öne sürülen argümanların birçoğunda Merkez Ankara'ya hizmet etmesi üzere tasarıma dahil edilen millet bahçesi imdada yetişmektedir. Örneğin, Faz A kısmının (kamu ofisleri) müellifi Yazgan Mimarlık adına Kerem Yazgan, Başkent Millet Bahçesi'nin projeye katkılarını şu şekilde açıklamaktadır: "Aslında bu proje, bence tek başına çok yoğun. Yani aşırı yoğun. Ama öyle değerlendirmemek lazım. Buranın özelliği, bana sorarsanız kentin diğer kısımlarıyla birlikte. Yani bir Central Park gibi. Aslında bu millet bahçesi fikri buraya uygun bir fikir diye düşünüyorum. Bu projeyle beraber düşünüldüğünde. Çünkü ona bir çeper oluşturuyor. Ortada büyük bir bahçeyle birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı. Yani kendi içindeki sokağı, tabi ki orda belli bir ölçeği var ama bana göre millet bahçesi olacak olan kısımla burası daha bir bütünleşiyor. Orası olmasa bu böyle kendi içine kapalı."¹⁵

Bölgede yer alan Ankara Spor Salonu, Yüksek Hızlı Tren Garı ve Ankara Büyükşehir Belediye Binası yapılarının da bu üç mimarlık ofisinin projeleri olması nedeniyle alanın geçmişine, planlara, mekânsal ve mimari açıdan önem taşıyan noktalara hakim olduklarını söylemek mümkündür.¹⁶ Dolayısıyla, Atatürk Kültür Merkezi'nin anlamının, özgün mekânsal niteliklerinin, Cumhuriyet dönemi mimari değerlerinin, yıkılan tören pistinin ve millet bahçesi kavramının bu alan için ne anlam ifade edeceğinin bilincinde olduğu öngörülebilir. Buna rağmen millet bahçesini 'tasarımdaki sosyal/yeşil alan' şeklinde açıklamak mimar öznelerin de bu projedeki sorumluluğu açısından bir göstergedir.¹⁷

Amasız fakatsız savunulamayan Merkez Ankara projesinde cümleden "ama" dedikten sonraki kısmının bir başka kent suçuyla tamamlanıyor olması esasında mimarlık ve kentleşme pratiğine ve bu pratiğin üretici öznelerinin angaje olduğu ortama dair genel bir problemin yansımasıdır. Mesleği yerine getirirken kayıp giden etik düzlemin yerine, üretmeye devam etmek için yeni bir meşruiyet zemini inşa eden mimar özne, kendisine atanan yaratıcılık vasfını bu alanda kullanmaktadır. Öyle ki bu meşruiyet zeminini gerçek ötesi (post-truth) argümanlarla ne kadar beslerse star olma yolunda ilerleyişi o kadar hızlanır. Yaklaşık üç saat süren panelde yazının başından bu yana konu edilen yargı süreçlerine, ÇED toplantılarına, yıkılan yapılara ya da karşıt görüşlere hiç değinilmemesi de bu formasyonun sonucunda ortaya çıkmaktadır. Mimarlık, gerçekliğin ötesinde, renderlardaki gibi bir başka alemde, yaratıcılık sihriyle gerçekleştirilen bir üretim faaliyeti olarak sunulmakta, kimi zaman alanın kamuya ve kente kazandırıldığını söylemeye dek varan argümanlar, dinleyicilerin sorularıyla ancak ayaklarını yere basmaktadır. Örneğin, bu denli yoğun ve yüksek yapılaşmanın kullanıcı açısından zorlukları sorulunca A. Öztürk açıkça "Ben oturmam şahsen, insanlar niye oturuyor anlamıyorum. Sağlıksız olduğuna inanıyorum. Ama ilk satılanlar da her zaman en üstteki daireler oluyor."¹⁸ diyerek sorumluluğu kullanıcı taleplerine bırakmaktadır.

6. Merkez Ankara, Ankara Kalesi'nden görünüm.

7. Merkez Ankara, Hıdırlıtepe'den görünüm.

SONUÇ YERİNE

Merkez Ankara projesi, 2010 yılından günümüze dek, alınan kentsel dönüşüm kararları, belediye meclislerinden geçen emsal artışları, kamu elinden satışa çıkarılması, Koruma Kurullarında alınan 'tesciline gerek yoktur' kararı sonucu EGO Hangarları'nın yıkılması, tüm itirazlara rağmen Bakanlığın ÇED olumlu kararı, Atatürk Kültür Merkezi alanlarında millet bahçesi yapımı gibi yıkıcı mekânsal, sosyal ve ideolojik etkileri ile büyük bir organizasyon sürecinin sonunda hayata geçirilmektedir. Tüm bu süreçlerdeki etkili aktörler ise yazıda geçen kurum ve kişilerin yanında projenin resmi web sitesindeki künyede uzun bir liste halinde yayınlanmaktadır.¹⁹ Bu ortak organizasyon, Merkez Ankara'ya özgü olmayan, Türkiye'de kapitalist kentleşme koşullarında ortaya çıkan çok sayıda kent suçunda işletilen bir mekanizmadır. Dolayısıyla bu koşullarda zarar gören yalnızca kentsel mekân değildir. Bu mekanizma içine dahil ettiği tüm kurumları, kişileri, üretim sürecinin kendisini ve esas olarak etik düzlemi aşındırmaktadır. Tüm aktörler için mekanizmanın işleyişine engel olabilecek pürüzlerin giderilmesi ortak görevdir ve bunun için yapılacak her şey mübah hale gelmektedir.

Doğrudan sermaye ve iktidar ilişkisiyle ortaya çıkan, kategorik açıdan neredeyse ilkel birikim düzeyindeki bu el değiştirme sürecinden, işçi sağlığı ve iş güvenliği husus-

larında da bir gelişmişlik beklenmesi tüm bu nedenlerle mümkün değildir. Aksine zamanla yarışan, hızın parayla eş değer olduğu böyle projelerin hiçbir aşamasında ne çalışma koşulları ne özlük hakları ne de iş güvenliği ön plandadır. Nitekim Merkez Ankara projesinde, geçmişte kamu elindeki arazide dönüp dolaşıp yine kamuya satılan ofislerden ilkinde taşınan İller Bankası'nda, çalışanlar günlerce bitmemiş inşaatın içinde İSG koşulları sağlanmadan çalışmaya zorlanmış, bu durumu belgeleyen İller Bankası çalışanı ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu üyesi Ali Atakan önce sürülmüş, sonra işten çıkarılmıştır.²⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ise ancak üç ay sonra teftişe giderek binada sorun olmadığı yönünde yarım sayfalık bir rapor düzenlemiştir.²¹ İşte Taha Öztürk bu rapordan yaklaşık 4 ay sonra Merkez Ankara şantiyesinde stajının ilk gününde yaşamını yitirdi, Ege Kıratlı ve Emre Çetin de hastanede çok zorlu ve uzun süreli bir tedaviyle baş etmeye çalışıyor.²² Ne acı ki bu yıl şantiye stajlarını tamamlayabilen öğrenciler, önümüzdeki sene ofis stajlarını da bu projeleri çizen ofislerde yapabilmek için yarışacaklar.

Şantiyelerdeki sayısız iş cinayetine sessizliğine alışkın olduğumuz meslek ortamı bu defa söz konusu meslektaş adayları olmasına rağmen yine sessizliğini korumakta. Çünkü gerçek üstü alemde, "tatsız olaylara" yer yok. Mimarlık üretmek için gerekirse mekanizmaya dahil olmak, büyük projeler yapabilmek için pürüzleri görmezden gelmek durumundasınız. Eğer göz yummuyor ve mekanizmaya dahil olmuyorsanız zaten "starchitect" olmanıza pek imkan yok. Fakat bir de ses çıkartıyor, karşı çıkıyor, engel oluyorsanız işte o zaman bedel ödemek zorunda kalabilirsiniz.²³ ❖

NOTLAR

1. "Eylül'de 157, 2022 yılının ilk dokuz ayında (273 günde) en az 1359 işçi hayatını kaybetti", <http://www.isigmeclisi.org/20783-eylul-de-157-2022-yilinin-ilk-dokuz-ayinda-273-gunde-en-az-1359-isc> [Erişim: 16.10.2022]
2. "Başsağlığı ve geçmiş olsun" <https://ankara.imo.org.tr/TR,142435/bassagligi-ve-gecmis-olsun.html> [Erişim: 16.10.2022]
3. "Merkez Ankara İnşaatı'nda 20. kattan düşen işçi hayatını kaybetti", <https://sendika.org/2020/08/merkez-ankara-insaatinda-20-kattan-dusen-isci-hayatini-kaybetti-594188/> [Erişim: 09.09.2022]
4. "3. Havalimanı işçileri kötü çalışma koşullarına isyan etti", <https://www.evensel.net/haber/361434/3-havalimanı-iscileri-kotu-calisma-kosullarina-isyantetti> [Erişim: 09.09.2022]
5. "Kolin'e bağlı tersanede iş cinayeti: İsyen eden işçiler paydos ettirildi, inşaat çalışmaları durdurulmadı", <https://medyascope.tv/2022/08/21/koline-bagli-ter-sanede-is-cinayeti-isyen-eden-isciler-paydos-ettirildi-insaat-calismalari-durdurulmad/> [Erişim: 09.09.2022]
6. "Kent Düşleri 5: EGO Hangarları ve Alanı Değerlendirme Projesi Ulusal Fikir Yarışması", <http://www.mimarlarodasiansankara.org/ego/> [Erişim: 09.09.2022]
7. "Bilgilendirme: EGO Hangarları", <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=7350> [Erişim: 09.09.2022]
8. "P'not Kent İçinde Kent", (50:16-51:16) https://www.youtube.com/watch?v=FVWl4u0ZqvE&ab_channel=AceMimar%C4%B1k [Erişim: 09.09.2022]

9. "Bilgilendirme: EGO Hangarları", <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=7350> [Erişim: 09.09.2022]
10. İstanbul Uluslararası Finans Merkezi de İstanbul'da devasa bir yapılaşma ile yine hukuksuz bir biçimde yükselmeye devam eden kent suçlarından biri, Emlak Konut'a bağlı şekilde devam eden inşaatı işçiler hem özlük haklarını alamadığı için hem de art arda intihar eden iki işçi için eylemler. Detaylar için bkz: "İstanbul Finans Merkezi'nde neler oluyor?", <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/iki-isci-intihar-etti-istanbul-finans-merkezinde-neler-oluyor-1977641> [Erişim: 09.09.2022]
11. "P'not Kent İçinde Kent", (52:40 - 53:50) <https://www.youtube.com/watch?v=FVWl4u0ZqvE> [Erişim: 09.09.2022]
12. "ÇED'den anladıkları toz ve gürültü" <http://www.mimarlarodasiansankara.org/index.php?Did=7886> ve "EGO Hangarları Projesi ÇED Sürecine Halkın Katılımı Toplantısı'na İlişkin Değerlendirme" <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=7446> [Erişim: 09.09.2022]
13. "P'not Kent İçinde Kent" (1.15.57 - 1.16.23) https://www.youtube.com/watch?v=FVWl4u0ZqvE&ab_channel=AceMimar%C4%B1k [Erişim: 09.09.2022]
14. "Bilirkişi Heyeti Merkez Ankara Projesinin Hukuksuzluğunu Tescille-di", <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=9647> [Erişim: 09.09.2022]
15. "P'not Kent İçinde Kent", (1:04:06 - 1:04:50) https://www.youtube.com/watch?v=FVWl4u0ZqvE&ab_channel=AceMimar%C4%B1k [Erişim: 09.09.2022]
16. Merkez Ankara parselinin yakınında yer alan Ankara YHT Garı'nın projesi A Tasarım Mimarlık'a, Ankara Spor Salonu'nun projesi Yazgan Mimarlık'a ve Ankara Büyükşehir Belediye binasının projesi de ACE Mimarlık'a aittir.
17. AKM Millet Bahçesi'ne açılan davalarda gelen bilirkişi raporu için bkz: "Bilirkişiler: "Atatürk Kültür Merkezi'nde Millet Bahçesi Şehircilik İlkeleri, Planlama Esasları, Kamu Yararı ve Mevzuata Uygun Değil!" " <https://www.spo.org.tr/detay.php?sube=1&tip=3&kod=10552> [Erişim: 09.09.2022] "Millet bahçesi" kavramı ve uygulamaları hakkında daha fazlası için: "Millet Bahçeleri", Ayrıca AKM Millet Bahçesi ihale aşamaları hakkında bkz: <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/cigdem-toker/ankaraya-pazarlikli-millet-bahcesini-3947789/> Peyzaj tasarımı ihalesini ise Merkez Ankara'nın da peyzaj tasarımını yapan DS Landscape & Architecture firması almıştır.
18. "P'not Kent İçinde Kent", (2:33:33 - 2:33:55) https://www.youtube.com/watch?v=FVWl4u0ZqvE&ab_channel=AceMimar%C4%B1k [Erişim: 09.09.2022]
19. Merkez Ankara resmi web sitesi, <https://www.merkezankara.com.tr/emlak-konut.aspx> [Erişim: 16.10.2022]
20. "Sürgünler bizi susturamaz, bu işin peşini bırakmayacağız", <http://www.mimarlarodasiansankara.org/index.php?Did=11938> [Erişim: 10.09.2022] ve "Meslek odaları, İller Bankası çalışanı Atakan'ın, devlet memurluğundan çıkarılmasına tepki gösterdi", <http://www.mimarlarodasiansankara.org/index.php?Did=12005> [Erişim: 10.09.2022]
21. "Başkentin göbeğinde tüm uyarılara rağmen yaşanan iş cinayeti. Başsağlığı ve acil şifalar diliyoruz", <http://www.mimarlarodasiansankara.org/index.php?Did=12482> [Erişim: 10.09.2022]
22. Bu yazının revizyon aşamasında, Merkez Ankara şantiyesinde meydana gelen olayın ardından ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılan ve 58 gün boyunca yaşam mücadelesi veren İnşaat Mühendisliği öğrencisi Emre Çetin 12 Ekim 2022 tarihinde hayatını kaybetmiştir.
23. Başkentte kent suçları Merkez Ankara benzeri simge haline gelen yapılar üzerinden tartışılmaya devam etmektedir. Bunlardan biri olarak, ülke gündeminde de yer bulan TOGO İkiz Kuleleri, Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin açmış olduğu davalar neticesinde emsal değerini aşarak örtük emsal altında yaklaşık 100.000 m2 izinsiz inşaat alanı yapıldığı Danıştay kararı ile kesinleşmiş yapılarıdır. Günümüzde yıkımı söz konusu olan bu yapının mimari projesi A Tasarım Mimarlık'a aittir. Benzer şekilde, geçmişte Demir Kafes olarak bilinen ve açılan davalar sonucu imar planları 7 kez iptal edilmesine rağmen, sekizinci kez imar planı hazırlanan Söğütözü YDA Center da kent suçu olarak Eskişehir Yolu üzerindeki yerini almış, yargı kararları sonucu defalarca hukuksuz olduğu tescillense de hizmet vermeye devam etmektedir. Bu yapının mimari proje müellifliği de Yazgan Mimarlık'a aittir. Bu yazının kaleme alındığı günlerde, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Tezcan Karakuş Candan TOGO İkiz Kuleleri'nin sahibi Sinan Aygün'ün şikayeti sonucunda, yetki aşımı yapılarak İçişleri Bakanlığı Yüksek Disiplin Kurulu tarafından devlet memurluğundan ihraç edilmiştir. Detaylar için bkz. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi. (2022, Eylül, 6) İçişleri Bakanlığı hukuk skandalına imza attı, Candan devlet memurluğundan ihraç edilmiştir. <http://www.mimarlarodasiansankara.org/index.php?Did=12527> [Erişim: 09.09.2022]. Buna ek olarak, kent suçlarına karşı verdikleri mücadele ve Taksim Gezi Parkı'na sahip çıkmaları nedeniyle Gezi Davası'nda hukuksuz şekilde tutuklanan mimar Mücella Yapıcı, şehir plancısı Tayfun Kahraman ve Avukat Can Atalay ise 25 Nisan 2022 tarihinden itibaren cezaevinde tutsak haldedir.

Kiralık Konut Piyasasındaki Kriz ve İşaret Ettikleri

Zuhal Ulusoy

Konut kira piyasası konusuna yakın ilgim sözleşme yenileme zamanı gelen 14 yıldır oturmakta olduğum dairenin kira bedelinin yeniden belirlenmesi girişimiyle başladı. Ev sahibim yurtdışında yaşayan İstanbullu bir arkadaşım, kiracısı olduğum daire de büyüdüğü ev. Gündelik hayatın pratik ve keyifli olduğu, kolay ulaşılan merkezî bir semtte, yaklaşık 80 yıllık bu güzel apartman benim de İstanbul'a geldiğimden bu yana huzurla ve se-vererek oturduğum, ev sahibim kadar olmasa da duygusal bağım olan bir yer. **(Resim 1, 2)**

Artış miktarını belirlemeye zemin oluşturmak üzere pi-yasadaki durumu soruştururken güncel kiralara geldiği noktanın her türlü rasyoneli aştığını, diğer semtlerin de benzer durumda olduğunu şaşkınlıkla öğrendik. Otur-makta olduğum evin ve mahallenin avantajları nedeni-yle, görüştüğüm emlakçıların uyarını da dikkate alarak, başka ev aramaktan vazgeçtim. Karşılıklı fedakarlık ya-parak ev sahibimle kira konusunda uzlaştık. Büyük ola-sılıkla mahkemeye düşmeden uzlaşılarak çözülen nadir örneklerden biriyiz.

KİRALIK KONUT PİYASASINDA NELER OLUYOR?

Son zamanlarda emlak piyasasında ciddi hareketlilik var.¹ Gerek satılık konut bedellerinde gerekse konut kiralarda şimdiye kadarki eğilimlerin ötesinde artış görülüyor. Bu durumdan mevcut kiralara da etkileniyor, sözleşme süresi dolan konutlar için enflasyonun çok

Son bir yıldır kiralık konut piyasasında yaşanan, neredeyse tüm kiracıları ve ev sahiplerini kapsayacak kadar yaygınlaşan kargaşa günden güne derinleşiyor. Deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak değerlendirmelerde bulunan yazar, konunun çok daha geniş bir çerçevede tartışılması gerektiğine, ayrıca uzun vadede konut piyasası ötesinde demografik dönüşüme kadar varan sonuçlara yol açabileceğine dikkat çekiyor.

üzerinde kira artışları talep ediliyor. Yüksek artışı kabul etmeyen kiracılar, kirasını tahsil edemeyen ev sahipleri karşılıklı dava açıyor, davalar arttıkça mahkemeler baş edemez hale geliyor. Kiralarla ilgili krizin artması ve da-vaların çoğalması zaten çok kırılgan olan dengeleri zor-layıp toplumsal huzursuzluğu yaygınlaştırıyor.

Konut kiralara konusundaki kriz TÜİK'in her ay başında yayınladığı resmi kira artış oranlarının piyasadaki aşırı yüksek kira bedellerinin gerisinde kalmasıyla başladı. Böylece kendi içinde bir tür denge tutturmuş olan kiralık konut piyasası tam bir kaosa girdi. Bunun arkasında em-lak konusunu aşan, başka sektörlere uzanan dinamik-ler olduğu kanaatindeyim. **(Resim 3)** Geçen Haziran'da açıklanan ve 1 Temmuz 2022'den 1 Temmuz 2023'e

Zuhal Ulusoy
Prof. Dr., İstanbul Bilgi
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

Fotoğraf: Zuhal Ulusoy

1. Akarsu Yokuşu'ndan görüntü, Cihangir - İstanbul, 9 Ekim 2022.

Fotoğraf: Zuhal Ulusoy

2. Şişirci Sokak'tan görüntü, Cihangir - İstanbul, 9 Ekim 2022.

3. Emlakçı vitrini, Cihangir - İstanbul, 9 Ekim 2022.

kadar geçerli olacak konut kiralama azami % 25 artış kararı kargaşayı daha da içinden çıkılmaz hale getirdi. Kiracıları kolluyor gibi görünen bu kısıtlamanın kira gelirleriyle yaşamını sürdürmek zorunda olan ev sahiplerini mağdur edeceği hiç hesaba katılmadığından bu konuda da ciddi mağduriyetler yaşanıyor. Sonuç olarak toplumun her kesiminde kira denkleminin iki tarafında yer alan herkesi birbirine düşüren, neredeyse istisnasız tüm kira sözleşmeleri sorunlu hale getiren bir kaos ortamı söz konusu.

Kiralardaki fahiş artış enflasyonun ve döviz kurlarındaki yükselişin üzerinde. Rayiç yükseldi gerekçesiyle kiracıların 3-4 kat artış talep ediliyor. Buna karşılık TÜİK'in resmi açıklamasına göre Eylül 2022 sonundaki enflasyon % 83,45.² Akademisyenlerden oluşan bağımsız Enflasyon Araştırma Grubu'nun (ENAGrup) duyurduğu Eylül ayı itibarıyla yıllık enflasyon oranı ise % 186,27.³ Döviz kurları üzerinden bakarsak da durum şöyle: Merkez Bankası verilerine göre dolar Ekim 2021 sonunda yaklaşık 9,50 TL iken bu yazının yazıldığı Ekim 2022 sonunda yaklaşık 18,60 TL olmuş; yaklaşık iki katına çıkmış. Görüldüğü gibi kiralardaki 3-4 kat artış enflasyon oranının ve döviz kurlarındaki artışın da çok üzerinde.

Bununla birlikte enflasyon karşısında zaten çok yetersiz kalan ücretlere yapılan zamlar neredeyse şaka gibi.

Finansal sıkışmışlık kiralara söz konusu olduğunda sabit gelirle yaşayanları geçinmeleri imkansız bir noktaya getiriyor, bildiğimiz tutumluluk yöntemleriyle altından kalkamayacak krize yol açıyor. Dolayısıyla hayat pahalılığını daha da katlayarak artıran, dayanılmaz hale getiren bir barınma krizi içindeyiz.⁴

Konut piyasasındaki değişimin dinamiklerine yakından bakmak gerekir. Emlak piyasası bir süredir "yabancı"⁵ aktörlerin girişiyle dengesini kaybetmeye başlamıştı. Pandemi süresinde biraz durgunlaşmakla birlikte özellikle geçtiğimiz yıldan itibaren yabancıların piyasadaki etkisi giderek daha fazla hissedilmeye başlandı.

Yabancıların emlak piyasasına dahil olması sadece satılık ev fiyatlarını değil doğrudan ya da dolaylı olarak kiralara da etkiliyor. İstanbul özelinde bakarsak merkezî semtlerde yaşayanlar arasında konsoloslukların, uluslararası kuruluş ve şirketlerin çalışanları gibi maaşını döviz olarak alanlar bulunduğu görülüyor. Bu yeni bir durum değil. Gündelik hayatın pratik olması, yabancı eğitim kurumlarına yakınlık, yaşam kalitesinin yüksekliği bu tür semtlerin çekiciliğini artırıyor. Dolayısıyla bu tür alım gücü yüksek, özellikle geliri döviz cinsinden olan kişilerin varlığı piyasa dengelerini ciddi olarak etkiliyordu. Ülkeye yeni gelen yabancıların piyasaya girmesiyle yabancı kaynaklı konut talebi arttı, uluslararası aktörlerin piyasaya etkisi daha da belirgin hale geldi.

Bir yandan da gizli / açık kısa süreli kiralama piyasası çılgınca büyüyor. Bunlardan en belirgin Airbnb gibi kısa süreli kiralama platformları.⁶ Airbnb'nin Türkiye'de tüm faaliyetleri tamamen yasal. Evini bu yolla kiralaayan ev sahiplerinin gelirlerini beyan ederek vergilerini ödemeleri ve diğer yasal yükümlülüklerini yerine getirmeleri yeterli.⁷ Bunun ötesinde herhangi bir yasal yaptırım yok. Kentlerin farklı bölgelerinde ne yoğunlukta faaliyet gösterildiğine, mevcut kiralık konut stokunda bu tür kiralara hangi oranda olduğuna dair herhangi bir kısıt tanımlanmış değil. Biraz oldu bitti usulü gelişmişe benziyor; büyük olasılıkla bu yolla gerçekleşen ekonomik girdinin riske sokulması istenmiyor. Dolayısıyla yasal olmasına yasal, ancak konut piyasasına, hatta kente etkisinin ciddiye alındığını söylemek mümkün değil. Dolayısıyla özellikle şehri ziyaret eden turistlerin gezdikleri, alışveriş ettikleri yerlere yakın, ulaşımı kolay ve merkezî semtlerde giderek yaygınlaşıyor.

Elbette bu tür platformlar dünyanın pek çok yerinde faaliyet gösteriyor, ancak yasal yükümlülükler ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğinden konut piyasasına etkisi farklı olabiliyor. Günlük / haftalık / aylık kısa süreli konaklamanın getirisi doğal olarak standart sözleşmeler kapsamındaki yıllık kiralamaya göre çok daha yüksek. Bizdekine benzer şekilde Airbnb'nin piyasaya girmesiyle fahiş kira artışı yaşanan başka ülkeler de var. (Resim 4) Kira sözleşmelerinin çoğunda kiralanın mülkün başkasına kiraya verilemeyeceğine dair bir madde bulunur ve aksi yönde uygulama dava konusu olabilir. Ancak pek çok örnekte ev sahibinin haberi olmadan pekala bu tür kiralama yapıldığı görülüyor. Diğer yandan mülk sahibinin kendi tercihiyle evini kısa süreli kira piyasasına açacak birine, rayicin üstünde bedellerle kiraladığı örnekler de mevcut. Böylece evin sahibi hiç uğraşmadan evini işletme imkanı buluyor; kiraya veren razı, kiralaayan

razı! Tabii asıl zarar görenler barınma ihtiyacını karşılamaya çalışanlar. Geliri Türk Lirası üzerinden olan ve zaten yüksek enflasyon nedeniyle ciddi ekonomik baskı altında olan kiracılar bir de bütçelerinin çok çok üstünde kira artışı talebiyle karşılaşılıyorlar.

Bu tür kısa süreli konut kiralama platformları aracılığıyla kiralık ev piyasasının doğrudan turizm sektörünün parçası haline geldiği söylenebilir. Oysa kimi kentlerde bunların faaliyetleriyle ilgili kısıtlamalar mevcut.⁸ Anlaşılır bir durum, çünkü kısa süreli kiralamar arttıkça kentlerin belli bölgeleri -hatta kimi durumlarda tümü- bir tür "tatil köyü"ne dönüşüyor. Kent denen toplumsal yapının vazgeçilmez unsuru kentlilerdir. Turizmin yoğun olduğu yerlerde bu tür kullanımların yaygınlaşması kentleri kentlisi olmayan yerleşimler haline getiriyor.

İlginc bir şekilde emlakçılar da şişirilmiş kiralardan şikayet ediyorlar. Normal koşullarda ne kadar yüksek kiraya verilirse o kadar kazançlı olacakken kiralardaki fahiş artış nedeniyle mülk sahiplerinin kiralara düzenli ödeme riskine karşı yaptıkları alışılmadık yüksek talepler emlakçıların da iş kapasitelerini düşürüyor. Kirasını bir süre sonra ödeyemez hale gelenler, ya da baştan bu niyetle yüksek kirayı kabul edip birkaç ay sonra ortalıktan kaybolan, çıkarken eve büyük hasar veren kiracılar sıkça rastlanan durumlar ve tabii hepsi davalık. Bu duruma düşmemek için mülk sahipleri örneğin yıllık peşin kira, birkaç aylık depozito talep ediyorlar.⁹

Emlak piyasasındaki önlenemez yükselişin önemli bir nedeni, yukarıda değinildiği gibi, Türkiye'ye gelen ve yerleşen yabancıların giderek artması. Mülk satın alanlar için vatandaşlık sürecinin önünün açılması konunun boyutlarının barınma ihtiyacının ötesine geçmesine yol açıyor. Bu durumda konut piyasasının siyasi ajandanın altında ezildiğini söylemek çok da yanlış olmaz.

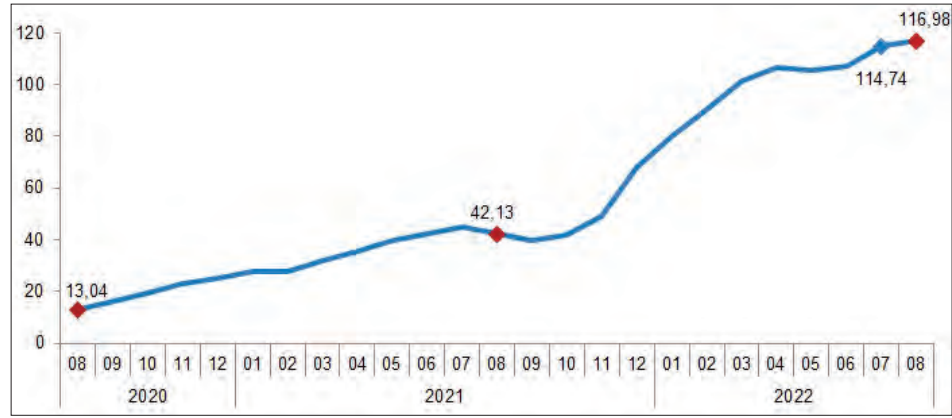
Bir başka kritik etmen de inşaat sektöründeki yavaşlama ve maliyetlerdeki artış. Bunun arkasında pandemi döneminde sektörde yaşanan yavaşlama ötesinde bölgedeki savaşlar, dolayısıyla tedarik zincirindeki sıkıntılar da var.¹⁰ Konut sektöründe satınalma ile kira birbirinden bağımsız değil. Dolayısıyla inşaat sektöründeki yavaşlama ve artan maliyetler dolaylı olarak kira piyasasını da etkiliyor. (Tablo 1)

Özetle, konut ekonomik krizin en sert vurduğu sektörlerden biri. Konut piyasasının güncel ortamında konunun iki tarafı da mağdur. Yukarıda aktarılmaya çalışıldığı gibi alışlagelmiş iki kutuplu arz - talep denkleminin çok ötesinde bir karmaşıklık söz konusu. Çeşitli etmenlerin, farklı aktörlerin ağırlıkla konuya dahil olması zaten adaletsiz olan dengelerin daha da zorlanmasına sebep oluyor.¹¹

TARTIŞMA VE ÇIKARIMLAR

Barınma hakkı, sağlık ve eğitim ile birlikte temel insan haklarından biri. Küresel kapitalizmde, diğerlerinde olduğu gibi, barınmanın da bir toplumsal hizmet olarak görülmemesi, adil koşullar sağlamak üzere düzenlenme getirmeyip piyasanın tahakkümü altında bırakılması başlı başına ideolojik bir sorun.

Genel anlamda gayrimenkul, özel olarak konut mül-

Tablo 1. TÜİK inşaat maliyet endeksi yıllık yüzde değişim oranı, Ağustos 2022.

4. Atina'dan bir sokak yazısı "Gerçek Yunan deneyimini yaşayın, maaş 500 Euro, kira 400 Euro; Airbnb kiralari yükseltiyor", 5 Kasım 2022.

kiyeti doğrudan yatırım aracı olarak oldukça eski ve yaygın bir pratik. Birikimleri bankaya yatırıp ekonomik sisteme dahil etmektense mülk satın almayı tercih etmenin farklı nedenleri olabilir, o tartışmaya girmiyorum. Mevcut durum eski alışkanlıkların sürdüğünü, emlak yatırımının paradan daha fazla değer kazandığını algısının hâlâ yaygın olduğunu düşündürüyor. Sektöre eklenen aktörlerle birlikte artan talepten de etkilenecek yaygınlaşan bu pratik ev sahipliğinin barınmanın ötesinde anlam ve öneme sahip olduğuna işaret ediyor. Buna son dönemde vatandaşlık almanın önünü açması da eklenince oldukça karmaşık bir ilişkiler ağıyla karşı karşıya geliyoruz. Dolayısıyla konut dediğimizde temel barınma hakkı, barınma ihtiyacının nicelik ve nitelik tanımı, ihtiyacın coğrafi dağılımı, fiziki ve finansal erişilebilirlik, talep ile arz arasındaki denge gibi temel konuların tartışılması neredeyse önemsizleşiyor. Hatta gayrimenkulün (taşınmazın) en temel özelliği olan yer ile ilişkisinin ikincilleştiğini, bir anlamda menkulleştiğini, taşınır hale geldiğini iddia etmek bile mümkün.¹² Bu da kendi başına bir tartışma ve tartışma konusu.

Yukarıda sıraladığım tespitler doğrultusunda konut sektörünün ağırlıkla üç eksenlerdeki değişimlerin baskısı altında ezildiğini söyleyebiliriz: kısa süreli kiralama modelleriyle konutun uluslararası turizm sektörüne açılması; mülk sahipliğinin vatandaşlık sürecinin önemli bir kanalı haline gelmesiyle uluslararası siyasetle yoğun ilişkiye girmesi; ve küresel siyasi dengeler doğrultusunda tedarik zincirinde yaşanan sorunlar ile artan inşaat maliyetleri. Üçünün de ortak yanı uluslararası aktörlerin ve küresel sermayenin denkleme girmesiyle konut sektörünün küresel ölçekteki dalgalanmalardan etkilenmesi, ekonomik ve siyasi krizle yoğun ve girift bir ilişkide olması.

Her birimizin bireysel olarak yüzleştiği kiralardaki fahiş artış sorunu da kişiler ötesinde büyük bir sorunun parçası, karmaşık denklemlerin sonucu. Sorunla karşılaşan herkes kendi çapında çare bulmaya çalışıyor, harcama alışkanlıklarını gözden geçirerek, alışageldiği yaşam pratiklerini değiştirerek kendi çözümünü üretmeye çalışıyor. Ancak bu tür tedbirler kısa vadede işe yarasa bile yaşamını Türkiye mali düzeni içinde yürüten, geliri Türk Lirası üzerinden olanlar için, kazançları en azından enflasyonu dengeleyecek düzeyde artmadıkça, yaşanan kriz giderek derinleşecek. Bunun sonucu olarak orta vadede bu nüfusun şu anda yaşamakta oldukları yerlerde yaşamaya ekonomik nedenlerle devam edemeyeceklerini öngörmek mümkün. Kentin çeperine, hatta yaşamın daha ucuz olduğu kentlere taşınmak zorunda kalanların sayısı henüz fazla dikkat çekmese de yakında başka seçeneği kalmayıp gitme eğilimi kaçınılmaz olarak yaygınlaşacaktır.¹³

Bu tür bir tersine göç büyük kentlerde şimdiye kadar yaşananlara aykırı. 1950'lerde başlayıp hızla yaygınlaşan, ülkenin demografik yapısını dönüştüren iç göçlerin en önemli nedenlerinden biri yatırımda ülke çapında coğrafi dengelerin gözetilmemesidir. En kaba tanımla yaşadığı yerde geçinememek iş olanaklarının daha fazla olduğu bölgelere göç edilmesine yol açar. Büyük kentlerin daha da büyümesine yol açan bu politikanın terk edilerek yatırımlarda bölgesel dengelerin gözetilmesi, büyük kentler dışında da çekim oluşturulması siyasi olarak savunulan bir duruştur. Ancak yukarıda değinilen durumdan da anlaşılacağı gibi, şimdi yaşanan tersine göç bu tür dengeleyici bir siyasetten dolayı değil başka çözüm bulamamaktan. Yaşadığı, hayatını kazandığı büyük kentte tutunamayıp hayatın daha ucuz olduğu yerlere taşınmak zorunda kalanlar çaresizlikten taşıyorlar. Kent kentlisini tutamadıkça kentli de kurtuluşu yaşadığı kentten kaçmakta buluyor.

Büyük kentlerde yaygın olarak görülen, en alt gelir grubunun yaşadığı cazip semtlerden sürülerek çıkmak

zorunda kalmasının, bu bölgelerin üst gelir gruplarının yaşadığı şık mahallelere dönüşmesinin uluslararası literatürde adı soylulaştırmadır (gentrification).¹⁴ Bir süre sonra ekonomik nedenlerle yerinden edilmenin (displacement) ülke çapında yaygınlaşması, demografik değişime yol açması çok da olasılık dışı değil. Sorunun boyutlarının farkında olunması, bu kapsamda değerlendirilerek politika üretilmesi kaçınılmaz. Oysa denetleyecek, önüne geçecek ciddi tedbirler alınmadığı gibi farkında olunup olunmadığı da belli değil. Daha da kötüsü özellikle teşvik edilmesi olabilir ki bunun anlamı çok daha vahim. ❖

KAYNAKLAR

- "Airbnb: The New Architect on the Block," <https://popupcity.net/insights/airbnb-the-new-architect-on-the-block/> [Erişim: 20.10.2022]
- "Top Cities Where Airbnb Is Legal or Illegal", <https://www.investopedia.com/articles/investing/083115/top-cities-where-airbnb-legal-or-illegal.asp> [Erişim: 20.10.2022]
- "How Airbnb Affects Home Prices and Rents", <https://www.wsj.com/articles/how-airbnb-affects-home-prices-and-rents-1508724361> [Erişim: 20.10.2022]

NOTLAR

1. Bu yazıda satılık konut konusuna girmiyorum. Satışlarda fiyat artışı gözlenmekle birlikte satışlarda yavaşlama olduğu da konuşulanlar arasında ve yakından incelemek gerek. Ayrıca konut stokunda ev sahibi ve kiracı oranları, bunun semt, kent ve ülke ölçeğindeki dağılımı da kritik. Bunun da incelenmesi önemli.
2. "Tüketici Fiyat Endeksi, Eylül 2022", <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Eylul-2022-45798> [Erişim: 20.10.2022]
3. "TÜİK Eylül ayı enflasyonunu yüzde 83,45 olarak açıkladı; ENAC'a göre enflasyon yüzde 186,27", <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn3r3km3jjmo> [Erişim: 20.10.2022]
4. Sönmez, Mustafa, "Konuta Yatırım, Enflasyona Karşı Bir Sığınak mı?", **Mimarlık**, sayı:426, ss.27-29. <http://www.mimarlarodasi.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=441&RecID=5682> [Erişim: 20.10.2022]
5. "Yabancı" değil, hayatını TL üzerinden kazanan ile geliri USD, Euro kurlarından olanlar, yani Türkiye ekonomisinin içinde olup çalkantılara maruz kalan ile onun dışında kalabilen şeklinde ayırmak daha doğru. Hangi ülkenin vatandaşı olduğu değil konu. Yazıda pratik nedenle "yabancı" olarak kullanılmaya devam edildi.
6. Airbnb ilk kez 2008'de San Francisco'da kuruluyor. Orijinal adı airbedand-breakfast.com. Ancak kısa zamanda ilk ortaya çıkış amacı olan "ev paylaşım"ın ötesinde bir role evrildi. Bir süredir konut fiyat ve kiralarnı nasıl etkilediğine dair yazılar çıkıyor. Ward, 2017. Hatta mimarlık ve inşaat sektöründe de iddiası olacağı söyleniyor. Stam, 2019.
7. "Airbnb Vergi: Türkiye Düzenlemeleri", <https://www.missafir.com/airbnb-vergi-turkiye-duzenlemeleri/> [Erişim: 20.10.2022]
8. Paris, Barselona, Amsterdam, Miami, Santa Monica gibi kentlerde Airbnb faaliyetleri çok sıkı denetleniyor. Berlin, Londra, San Francisco, New York'ta kısıtlar biraz daha esnek ama yine de denetim altında. "Top Cities Where Airbnb is Legal or Illegal", <https://www.investopedia.com/articles/investing/083115/top-cities-where-airbnb-legal-or-illegal.asp> [Erişim: 20.10.2022]
9. "Fahiş kiralamada korkulan oluyor", <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sefer-levent/fahis-kiralamada-korkulan-oluyor-42113542> [Erişim: 20.10.2022]
10. "Rusya - Ukrayna Arasındaki Savaş Küresel Tedarik Zincirini Vurdu", https://www.tucsa.org.tr/haber_detay.aspx?haber=1137 [Erişim: 20.10.2022]
11. Dünyada konut sektöründe büyük bir kriz bekleniyor. Bizdeki güncel tablo farklı, ancak eninde sonunda bize de yansıtacağı öngörülebilir. <https://emlakkulisi.com/kuresel-bir-konut-krizi-kapida-konut-fiyatları-ne-olacak-ev-alacakları-da-ev-sahiplerini-de-ilgilendiriyor/732614?p=2>; Bu yazının dayandığı *The Economist*'te çıkan habere "balon bitti, işler ne kadar kötüye gidecek" diye alt başlık atılmış. "Housing Markets Face a Brutal Squeeze, How Bad Will Things Get?" <https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/10/20/housing-markets-face-a-brutal-squeeze> [Erişim: 20.10.2022]
12. Gayrimenkul borsada işlem gören bir meta, değerli kağıt gibi yaklaşılması, dolayısıyla konutun temel işlevinin ikincilleşmesi. Tam aynı konuda olmasa bile Ali Artun'un sanat dünyası ile emlak sektörü arasındaki girift ilişkileri tartışan yazısına bakılabilir. "Sanat-Emlak Karması", <http://www.aliartun.com/yazilar/sanat-emlak-karmasi/> [Erişim: 20.10.2022]
13. Kiralardaki fahiş artış konusu uluslararası medyanın da ilgisini çekiyor. Amerikan yayın organı NPR (National Public Radio) bir muhabiri program yapmak üzere İstanbul'da görüşmeler yapıyor. Aşağıdaki bağlantıda verilen program da BBC News kanalında yayınlanmış: <https://www.youtube.com/watch?v=02uVQH465b0> [Erişim: 20.10.2022]
14. Bu konunun ayrıca kapsamlı olarak incelenmesi, araştırılması gerekir.

2022 Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği (EAAE) Genel Kurulu ve Konferansı'nın Ardından

Neslihan Dostoğlu

Her yıl uluslararası ölçekte mimarlık eğitimindeki güncel gelişmelerin değerlendirildiği EAAE konferanslarının sonuncusu, 87 üniversite, 36 ülke ve 5 uluslararası kurumdan 165 kişinin katılımıyla Madrid'te gerçekleşti. Konferansta Avrupa Birliği'nin "European Green Deal" hedefi doğrultusunda "The New European Bauhaus" girişiminin içerdiği eğitim, mesleki uygulama ve toplum arasındaki ilişkileri, sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve estetik boyutlarıyla ele alma fırsatı yaratıldı. **(Resim 1)**

1975 yılında kurulan EAAE, Belçika'da kayıtlı, kâr amacı gütmeyen uluslararası bir birlik olup mimarlık eğitimi ve araştırmaları alanında çalışan kurum ve bireylerin fikir alışverişinde bulunmalarını sağlamayı prensip olarak kabul etmiştir. EAAE'ye üyelik, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle sınırlı olmayıp tüm Avrupa ülkelerine açıktır. Kuruluşundan bu yana akademisyenler, öğrenciler ve toplum yararına mimarlık eğitiminin bilgi tabanını ve kalitesini iyileştirmeyi hedefleyen birliğin misyonu, bu hedef doğrultusunda Avrupa'da tartışmaları, değişimleri ve ortak bir politikayı teşvik eden bir Avrupa mimarlık okulları ağı oluşturmaktır. Birlik, mimarlık eğitimi ve mimarlık araştırmalarının yönleri hakkında bilgi üretmek için bir forum sağlamakta, mimarlık eğitimcileri ve ilgili yönetim çevrelerine Avrupa perspektifini sunmakta ve üye okulların çıkarlarını desteklemektedir. EAAE, tüm bu süreçte de Avrupa'da mimarlığın kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.

148 Tam Üyesi (Full Member) olan Avrupa Mimarlık Eğitimi Derneği, yeni üyelerle büyümeye devam etmektedir. Bu üye okullar Avrupa'da Arktik Okyanusu'ndan Akdeniz'e, Atlantik Okyanusu'ndan Ural Dağları'na uzanan bir coğrafyada yaklaşık 5.000 akademisyeni ve 120.000'den fazla öğrenciyi temsil etmektedir. Tam üyelik, ya devlet tarafından ya da ülkesinde mesleğe erişimi

EAAE (European Association for Architectural Education - Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği) üyeleri 31 Ağustos - 4 Eylül 2022 tarihleri arasında İspanya'nın Madrid kentinde ETSAM'ın (Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid) ev sahipliğinde "Towards A New European Bauhaus: Challenges in Design Education & Research" temasıyla toplandı.

yöneten bir meslek kuruluşu tarafından tanınan mimarlık derecesi sağlayan Avrupa okullarına ya da kurumlarına açıktır. Ayrıca, EAAE'nin ilişkili Üyeler (Associated Members) başlığı altında 6 kurum ve 4 birey bulunmaktadır. Kurumlar, Avrupa sınırları dışında olup EAAE'ye üye olmak isteyenlerden (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Lübnan gibi), bireysel üyeler ise Avrupa'da veya başka ülkelerde bulunan ve mimarlık eğitimi ile uğraşan kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca, EAAE bünyesinde Onursal Üyelik de bulunmaktadır. Bu kategoride Genel Kurul tarafından belirlenen 13 kişi ömür boyu Onursal Üye olarak kabul edilmiştir. Türkiye'deki durum gözden geçirildiğinde YÖK'e bağlı olarak eğitim veren 131 Mimarlık Okulu'ndan ancak 13 tanesinin EAAE'ye üye olduğu görülür. Bunlardan 11'i Türkiye'de, 2'si Kıbrıs'tadır.¹ **(Resim 2)**

EAAE üyeleri diğer okullar hakkında bilgiye kolaylıkla ulaşabilmektedir. Bilimsel kongreler, çalıştaylar ve yaz okulları aracılığıyla EAAE, genç akademisyenler için çeşitli önemli konulara değinmekte, etkinliklerle ilgili kitaplar yayınlamaktadır. Avrupa Mimarlık Okulları için bir iletişim merkezi olarak EAAE, öğrencilere, öğretim üyelerine ve araştırmacılara iş fırsatlarının paylaşılacağı

Neslihan Dostoğlu
Prof. Dr., İstanbul
Kültür Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

1. Kongreye giriş

2. Kongre katılımcıları

Kaynak: <https://eaaemadrid2022.es/gallery/> [Erişim: 10.11.2022]

3. Sunuşlardan fotoğraflar

bir platform da sunarak kariyerlerini oluşturmalarında yardımcı olmaktadır. Bu hizmet, tüm EAAE Tam Üyeleri için ücretsizdir.

2020 yılında tüm dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisi, doğal olarak EAAE'nin yıllık toplantılarının yüz yüze değil çevrimiçi veya hibrid olarak gerçekleştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Nihayet uzunca bir aradan sonra 31 Ağustos - 4 Eylül 2022 tarihleri arasında Madrid'de

yüzyüze gerçekleştirilen toplantı zengin bir içerikle kurgulanmıştır. Bir yandan "Towards A New European Bauhaus: Challenges in Design Education & Research" temalı bir konferans düzenlenmiş, diğer yandan uluslararası üne sahip çağrılı konuşmacılar birbirinden ilginç sunumlar yapmış, sergi açılışları ve genel kurul hayata geçirilmiştir. Alberto Campo Baeza, Carmen Pinos, Abalos+Sentkiewicz, Carme Pigem ve Ramon Vilalta çağrılı konuşmacı olarak toplantıya renk katmıştır. Ayrıca misafir konuşmacı olarak Dag Boutsen "Architecture Afterlife" başlıklı konuşmasını yapmış ve bu konuşmada mimarlık okullarının amacının öğrencilere bina tasarlamayı öğretmek olduğunu, oysa mimarların bu tanımdan uzaklaştıklarını ve kendi rollerini her seferinde yeniden tanımladıklarını vurgulamıştır. Diğer misafir konuşmacılar olan Oya Atalay Franck (EAAE Başkanı), Ruth Schagemann (ACE Başkanı), Sharon Haar (ACSA Başkanı), Anna Ramos (Fundacio Mies van der Rohe Yöneticisi), Manuel Blanco (ETSAM Madrid School of Architecture Dekanı), Dubravko Bacic (ACE), Michael Monti (ACSA) ve Thomas Vonier (UIA önceki başkanı), "Mimarlık Mesleğinin Geleceği" başlıklı yuvarlak masa toplantısında değerlendirmeler yapmıştır. Bu toplantıya katılan mimarlıkla ilgili önemli kurumların temsilcileri mimarlık mesleği ve mesleğin geleceği üzerine düşüncelerini paylaşmış, özellikle Birleşmiş Avrupa konusu, mimarlığı bir düşünce yapısı olarak görme, Bolonya süreçleri, NEB (The New European Bauhaus) bileşeni olarak kapsayıcılık ve yaşam boyu öğrenme temaları üzerinde durulmuştur. (Resim 3)

Bu noktada biraz da NEB'den (The New European Bauhaus) söz etmek Madrid toplantısının temasını anlayabilmek için yararlı olacaktır. Avrupa Komisyonu Başkanı, 16 Eylül 2020'de ekolojik, ekonomik ve kültürel bir proje olan Yeni Avrupa Bauhaus'u yaklaşımını sunmuş ve AB'nin gelecekteki hedeflerini sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve estetik temalarına dayalı olarak uygulayacağını belirtmiştir. Yeni Bauhaus yaklaşımı, sürdürülebilir inovasyonun günlük hayatımızda nasıl somut ve olumlu deneyimlere dönüştürülebileceğini göstermektedir. European Union (2021) çağdaşlığın simgesi olarak Bauhaus'un AB tarafından yeniden ele alınması, eleştirel üretim fikrini ve tasarım yoluyla düşünmeyi öne çıkarmaktadır.² Bauhaus, eski ve yeni, üretim ve deney arasındaki bağlantıyı temsil ettiği, ayrıntıdan binaya, binadan kentsel ve bölgesel planlamaya kadar tüm ölçekleri kapsayabilen bir model olduğu için önemlidir. Ancak, Avrupa Birliği, "The New European Bauhaus" önerisinde, Bauhaus'un salt bir marka olarak yeniden canlanmasından kaçınmış ve onu 21. yüzyılın sorunlarına çözüm bulmak için üretken bir motora dönüştürmüştür.³

EAAE Madrid toplantısının ana teması da, belirsizlik ve istikrarsızlık döneminde tasarımı bir problem çözme girişimi olarak savunmanın her zamankinden daha gerekli olduğu düşünülerek, "The New European Bauhaus" önerisi kapsamında geliştirilmiştir. Buna göre başlıklar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1. Yeni Avrupa Bauhaus'u ve Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri

- Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılan tasarımlar

Kaynak: <https://eaaemadrid2022.es/gallery/> [Erişim: 10.11.2022]

5. “Muğla Transcripts in/on Disasters: Forest Fires 2021” sergisi

- Kapsayıcı ve kaliteli eğitim sağlayan ve herkes için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını destekleyen tasarımlar
 - Tasarım yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması
 - Mekân, iktidar, kültür ve kolektif kimlikler arasındaki ilişki
- 2. Yeni Avrupa Bauhaus'u ve Çok Disiplinli Tasarım**
- Farklı profesyoneller arasında işbirliği olanakları
 - Mesleki uygulama ve öğretim arasındaki transferler
 - Kullanıcıların tasarım süreçlerine katılımı
 - İkinci dijital dönüş ve yeni tasarım yöntemleri
- 3. Yeni Avrupa Bauhaus'u ve Kritik Pozisyonlar**
- Eski Bauhaus: 21. yüzyıl için dersler
 - Çağdaş mimari düşünce ve uygulamada ihtiyaçlar
 - Yeni Bauhaus için yeni sınırlar

Kaynak: <https://eaaemadrid2022.es/gallery/> [Erişim: 10.11.2022]

4. Program kapsamındaki yürüyüş rotalarından fotoğraflar

- Yeni tasavvurlar ve ayırt etme konusunda eğitime ihtiyacı⁴

Pek çok farklı ülkeden katılımcı konferans kapsamında bildiriler sunmuş, Velux Ödülleri Sergisi, ETSAM Yüksek Lisans Tezleri Sergisi ve İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Bölümü ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Bölümü tarafından hazırlanan sergiyle zenginleşen EAAE toplantısı sürecinde Norman Foster Foundation ile Buen Retiro Parkı ve Paseo del Prado'ya yürümeye turları düzenlenmiştir.

İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü tarafından 24-25 Mart 2022'de düzenlenen “Architectural Episodes 02: New Dialogues in Architectural Education and Practice” temalı uluslararası sempozyum programı kapsamında, İstanbul Kültür Üniversitesi ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Bölümü işbirliği içinde “Muğla Transcripts in/on Disasters: Forest Fires 2021” (Afetler İçinde/Üzerine Muğla Suretleri: Orman Yangınları 2021) başlıklı bir atölye organize edilmiştir. 5 metre uzunluğunda ve 60 cm yüksekliğinde, biri İstanbul Kültür Üniversitesi'nde, biri de Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde Mimarlık Bölümü öğrencilerinin hazırladığı iki çalışmadan oluşan sergi İstanbul ve Muğla'da her iki üniversitede ve Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nde izlenime sunulduktan sonra Madrid'e taşınmış ve büyük ilgi görmüştür. **(Resim 5) ❖**

NOTLAR

1. www.eaae.be [Erişim: 10.11.2022]
2. European Union, 2021, “New European Bauhaus: New Actions and Funding to Link Sustainability to Style and Inclusion”.
3. www.eaaemadrid2022.es [Erişim: 10.11.2022]
4. www.eaaemadrid2022.es [Erişim: 10.11.2022]

Mekânı Biçimlendirmede Yeni Arayışlar: 29. ISUF Uluslararası Kentsel Morfoloji Konferansı

Tolga Ünlü

Kentsel morfoloji alanında çalışmalarını yürüten araştırmacılar ile uygulama alanında çalışanların bir araya geldiği ISUF (International Seminar on Urban Form) konferanslarının sonuncusu 6-11 Eylül tarihleri arasında Polonya'da düzenlendi. Her yıl gerçekleşen konferans dizisi üzerinden değerlendirmelerde bulunan yazar, kent üzerine üst ölçekli karar üretebilmek adına çeşitli disiplinlerden uzmanların yan yana geldiği ortamların önemine dikkat çekiyor.

Kentsel morfoloji bir araştırma alanı olarak mekânın biçimlendirilmesini temel inceleme konusu olarak odağına almıştır. Kentsel morfolojinin araştırmacılara ve uygulama süreçlerinde yer alan uzmanlara sunduğu olanaklar, mekânın biçimlendirilmesi süreçlerinin incelenmesini, açıklanmasını ve mekâna yönelik politikaların üretilmesinde bağlam bağımlı kararların üretilmesini sağlayabilmektedir. Diğer bir anlatımla kentsel morfoloji, kentsel büyümenin döngülerini, kentin farklı bölgelerinde gerçekleşen dönüşüm süreçlerini ve bu süreçlerin gerçekleşmesinde çeşitli aktörlerin (dolaylı ya da dolaysız) etkilerini incelerken, ortaya çıkan sonuçların kentsel mekânda değişiminin yönetilmesi için bir çerçeve ve sunmasını da amaçlamaktadır.¹

Kentsel morfolojinin kökenleri 19. yüzyılın sonunda Almanya'da coğrafya alanındaki çalışmalara dek uzanmaktadır. Başlangıç aşaması olarak nitelendirilebilecek bu dönemde, coğrafya disiplininin gelen Fritz² ve Schlüter³ kentsel yapıyı çevreyi, toplumsal ilişkiler içinde kavramsallaştırmış ve kentsel mekânı insan yapısı bir görünüşü olarak ele almıştır.⁴ Bu kapsamda, kentsel mekânın biçimlen(diril)mesi süreçleri, sürekli devinim içinde olan toplumsal oluş, yok oluş ve yeniden oluş süreçlerinin bir parçası olarak kavramsallaştırılmıştır. Başlangıç aşamasından sonra 20. yüzyılın başında Geisler⁵

ve Bobek'in⁶ çalışmaları ile gelişmeler yaşansa da kentsel morfolojinin gelişmesinde 20. yüzyılın ortaları bir sıçrama dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde İngiltere ve İtalya'daki gelişmeler kentsel morfolojinin bir araştırma alanı olarak kurumsallaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Almanya'da gelişen kentsel morfoloji çalışmalarının içinde yer alan ve 1933 yılında Almanya'dan İngiltere'ye göçen M.R.G. Conzen, İngiltere'de yaptığı çalışmalar ile kentsel morfoloji alanında tarihsel ve coğrafi yaklaşımı geliştirmiştir. Conzen'den sonra Jeremy Whitehand tarafından olgunlaştırılan ve yaygınlaştırılan bu yaklaşım, aynı zamanda İngiliz Okulu olarak da adlandırılmaktadır. İngiltere'deki gelişmelere koşut olarak İtalya'da Muratori öncülüğünde geliştirilen süreç tipoloji yaklaşımı ise mimarların ağırlıklı olarak yer aldığı bir grup oluşturmuştur. İtalyan Okulu olarak da adlandırılan bu grup, İtalya'da Muratori'nin ardından öğrencisi Caniggia tarafından yaygınlaştırılmıştır. Her ne kadar, kentsel morfolojide sosyal boyutu da içeren bir Fransız Okulu'ndan söz etmek⁷ olası ise de günümüze dek güçlü bir şekilde süreklilik gösteren okullar İngiliz ve İtalyan okulları olmuştur.

Farklı okullar 1980'li yıllarda bir araya gelmeye ve birlikte çalışmaya başlamıştır. Bir süre sonra kentsel morfolojinin bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmasından yaklaşık yüzyıl sonra, farklı ülkelerde ve farklı okullarda yer alan kentsel morfoloji alanındaki araştırmacılar, ISUF (International Seminar on Urban Form) şemsiyesi altında toplanmaya karar vermişlerdir.

ISUF için 1990'lı yılların başı bir hazırlık dönemi olarak geçmiştir. 1990 yılında Birmingham'da bir konferans toplanmış ve bunun sonucunda bir kitap⁸ yayımlanmıştır. Takip eden dönemde ise İsviçre'nin Lozan kentinde küçük ölçekli üç toplantı gerçekleştirilmiştir. 1994 yılındaki konferans bir başlangıç olarak kabul edilmektedir. Lozan'daki toplantıların ardından 1997 yılında ISUF'un ilk kapsamlı toplantısı 1997 yılında İngiltere'de Birmingham Üniversitesi'nde toplanmıştır. Bu toplantı daha önce aynı okulda, 1970'li yıllardan itibaren kentsel morfoloji alanındaki araştırmacıları UMRG (Urban Morphology Research Group) altında bir araya getiren Jeremy Whitehand tarafından organize edilmiştir.

Avrupa'daki araştırmacıların bir araya gelmesi ile başlayan ISUF konferansları, 2000'li yıllar ile birlikte tüm kıtalardaki birçok şehirde düzenlenmeye devam etmiştir. 2022 yılında ise kentsel morfoloji alanında çalışmalarını yürüten araştırmacılar ile uygulama alanında çalışanların bir araya geldiği ISUF (International Seminar on Urban Form) konferanslarının 29.su 6-11 Eylül 2022 ta-

Tolga Ünlü
Prof. Dr., Çukurova
Üniversitesi Şehir
ve Bölge Planlama
Bölümü

1. Lodz Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen Bölgesel Ağlar Toplantısı ve Konsey Toplantısı

rihleri arasında Polonya'da düzenlendi. Bu konferans, çevrimiçi olarak yürütülen Utah 2020 ve Glasgow 2021 konferanslarının ardından iki yıl sonra yüz yüze gerçekleştirilen bir toplantı olmuştur. Aslında konferans, kısmen yüz yüze kısmen çevrimiçi olarak düzenlenmiştir. Bunun temel nedeni konferans programının netleşmesi sürecinde COVID salgınının gelişimi konusundaki belirsizlikler olmuştur. Bunun sonucunda konferans, gündüz saatlerinde yüz yüze, akşam saatlerinde ise çevrimiçi olarak sürdürülmüştür. Polonya'da düzenlenen konferans önceki konferanslardan farklı kılan bir diğer özellik ise iki farklı şehirde (Lodz ve Krakow), üç farklı üniversite (Lodz Teknoloji Üniversitesi, Lodz Üniversitesi ve Krakow Teknoloji Üniversitesi) tarafından düzenlenmiş olmasıdır. Konferansın başlangıcından önceki gün, Bölgesel Ağlar Toplantısı ve Konsey Toplantısı (**Resim 1**), Lodz Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilirken, katılımcıların sunumlarını yaptığı oturumların ilk üç günü Lodz Teknoloji Üniversitesi kampüsünde (**Resim 2**) ve son gün etkinlikleri Krakow Teknoloji Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir.

Konferansın ana teması "Kentsel yeniden geliştirme ve canlandırma: Çok disiplinli perspektif" (Urban Redevelopment and Revitalisation A Multidisciplinary Perspective) olarak belirlenmiştir. Konferansta gerçekleştirilen sunumlar, ana tema çerçevesinde olmuştur ve özellikle 21. yüzyılın hızla büyüyen ve yayılan kente yönelik kentsel morfoloji alanında yeni çalışmalara gereksinim olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda, bir yandan büyüyen ve yayılan kente yönelik bölgesel ölçeğe vurgu yapılırken, diğer yandan konferansın önemli tartışma konularından bir diğeri araştırma ile uygulama arasındaki ilişki olmuştur. Bu tema, ISUF örgütlenmesi içinde oluşturulan ve özel bir çalışma grubu (Araştırma ve Uygulama Çalışma Grubu / Research and Practice Task Force) tarafından da ele alınmaktadır ve kentsel morfoloji çalışmalarında son dönemde giderek daha fazla yer edinmektedir. Söz konusu çalışma grubunun oluşturulmasındaki temel gerekçe, kentsel mekânın biçimlendirmesine yönelik kentsel morfoloji alanında yürütülen araştırmalar ile uygulama süreçleri ile ilgili olan planlama, mimarlık, kentsel tasarım gibi disiplinler arasındaki kopukluğun azaltılması ve kentsel morfoloji alanında üretilen bilginin, mekânı biçimlendirme süreçleri ile ilişkisinin kurulması olmuştur.

Konferansta, çağrılı konuşmacıların yer aldığı özel oturumlar, ana temayı güçlendiren bir içerik sunmuştur. Konferansın başlangıcında, 2021 yılında Glasgow'da Strathclyde Üniversitesi tarafından çevrimiçi olarak düzenlenen konferansın başlamasına günler kala aramızdan ayrılan Jeremy Whitehand için bir anma oturumu gerçekleştirildi. Vitor Oliveira'nın başkanlık ettiği bu özel oturumda Susan Whitehand, Pete Larkham, Michael Hopkins ve Tolga Ünlü yer alırken, oturumda Jeremy Whitehand'ın 1960'lı yıllardan itibaren kentsel morfolojinin gelişmesindeki önemli rolü üzerinde durulmuş, Whitehand'ın farklı coğrafyalardaki araştırmacıları ve disiplinler arası çalışmaları teşvik eden tutumu tartışılmıştır. Oturumun bir parçası olarak, ISUF tarafından Jeremy Whitehand adına ilk kez düzenlenen Doktora Tez Ödülü, Muzaffer Ali Arat'ın Porto Üniversitesi tamamladığı "Strengthening the Conzenian method of morphological regionalization" başlıklı tezine verildi. Kentsel

2. Eski bir fabrika alanı olan Lodz Teknoloji Üniversitesi yerleşkesinden görüntüler

morfoloji alanında uzun önemdir araştırmalarına devam eden iki önemli isimden, Michael Barke (**Resim 3**) tarihsel ve coğrafi perspektif ile kentsel mekândaki yeniden biçimlenme üzerine bir tartışma yürütmüş, Ivor Samuels ise araştırma ile uygulama arasındaki ilişkiyi örnekler üzerinden irdelenmiştir. Konferansın kapanış oturumunda (**Resim 4**) ise, konferansa yönelik genel bir değerlendirmenin yanı sıra ISUF Başkanı olarak Vitor Oliveira, Genel Sekreter olarak Tolga Ünlü, Bölgesel Ağlar Koordinatörü olarak Giuseppe Strappa, Muhasip Üye olarak Michael Barke ve *Urban Morphology* dergisinin Editörü olarak Peter Larkham yıllık raporlarını sunmuşlardır. 1990'lı yıllardan itibaren genişleyerek devam eden ISUF konferansları, etkinlikleri ve örgütlenmesi kapsamında Bölgesel Ağlar (Regional Networks) önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, 2014 yılında Porto Üniversitesi tarafından düzenlenen ISUF Konferansı'nda tanınmış ve 2000'li yıllarda kurulan diğer Bölgesel Ağlar (İtalya, Portekiz, Çin, Kıbrıs, Sırbistan, Polonya ve İspanya) gibi ISUF örgütlenmesi içinde yerini almıştır.

3. Michael Barke tarafından gerçekleştirilen çağrılı sunum

4. ISUF 29. Konferansı kapanış oturumu

Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, ISUF tarafından tanındığı 2014 yılından itibaren konferanslarda en fazla temsil edilen bölgeden ağırlardan olmuştur. Bu dönemde Türkiye, Çin, İtalya, Brezilya, Portekiz, ve İspanya'nın ardından ISUF konferanslarında en fazla temsil edilen ülke olmuştur. Adı geçen ülkelerin 2014 yılından sonra ISUF konferansı düzenlediği ve bu konferanslarda bu ülkelerden katılımcı sayısının arttığı göz önüne alındığında, Türkiye'den ISUF konferanslarına katılan araştırmacı sayısının azımsanmayacak bir düzeyde olduğu dikkat çekmektedir. Bu katılım düzeyinin artmasında, Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı'nın ülkede göstermiş olduğu gelişmenin önemi büyüktür. Kurulduğu tarihten itibaren Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, yerel olarak ilki Mersin Üniversitesi ev sahipliğinde 2015 yılında, ikincisi İstanbul Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde 2018 yılında ve üçüncüsü Orta Doğu Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde 2021 yılında üç sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumlara katılım giderek artarken sempozyumların yanında, 2022 yılından itibaren özellikle genç araştırmacıların çalışmalarına yer vermek amacıyla Kentsel Morfoloji Konuşmaları adında çevrimiçi olarak düzenlenen bir etkinlik dizisi başlatılmıştır.

Önceki konferanslarda olduğu gibi, 29. ISUF Konferansı'na da Türkiye'den katılım yine dikkat çekici olmuştur. Türkiye'den araştırmacıların katılımı, niceliksel olarak Çin, Polonya, İtalya ve İngiltere'den araştırmacıların ardından gelmiştir. 322 kişinin 282 sunum ile yer aldığı konferansta, Türkiye'den katılan toplam 14 araştırmacı, 11 sunum ile katılım sağlamıştır. Söz konusu sunumlar, konferansta ön plana çıkan temalar ile uyum sağlamış, bölgesel ölçekte yeni arayışlar ile uygulama ve araştırma arasındaki ilişkiye yönelik olmuştur. Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen ISUF konferansları, bir yandan

farklı coğrafyalardan gelen araştırmacıların bir araya gelmelerini ve birbirlerinin araştırmalarını takip etmelerini, birlikte yeni araştırmalar tanımlamalarını sağlarken, diğer yandan kentsel mekânın biçimlendirilmesine yönelik niteliksel yaklaşımların geliştirilmesi için de önemli tartışmaların yürütülmesine olanak vermektedir. Bu yönüyle, mekânın biçimlendirilmesi süreçleri ile ilgili olan planlama, mimarlık, kentsel tasarım gibi disiplinlerden uzmanların bir araya gelmeleri, farklı disiplinlerin birbirleri ile iletişim kurabilecekleri bir ortam bulabilmeleri çok önemli. Bu ortamdan yararlanmak, Türkiye'deki araştırmacılar ve uygulayıcılar tarafından kentlere nitelik kazandıracak yaklaşımlar geliştirilebilmesi için dikkate değer bir deneyim kazandırmaktadır. Özellikle, niceliksel yaklaşım ile kentlerde sürekli olarak "daha fazla"nın (daha fazla yapı, daha fazla inşaat, daha fazla inşaat alanı vb.) peşinde koşulduğu ve şehirlerin birer "yapı yığını"na⁹ dönüştürüldüğü son dönemde kentsel morfolojinin, kentsel mekânın biçimlendirilmesi süreçlerine katkı sağlayabileceği olanaklar bulunmaktadır. Bunun için, mimarların ve planlıların "ezbere mimarlık" ve "ezbere planlama"¹⁰ pratiklerinden uzaklaşarak mekânın özünü ve içeriğini oluşturan nitelikleri anlamaya ve açıklamaya çalışmak üzere bir araya gelmeleri ve buradan yola çıkarak mekânı birlikte biçimlendirecek süreçleri tartışmaları sağlanmalıdır. Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ISUF konferanslarının yanında, ulusal düzeyde Türkiye'de gerçekleştirilen düzenlenen Kentsel Morfoloji Sempozyumu ve Kentsel Morfoloji Konuşmaları da bu ortamı sağlamayı ve mekânı biçimlendirmede yeni arayışları tartışmayı amaçlamaktadır. ISUF konferanslarının 30.su 2023 yılında Sırbistan'ın Belgrad kentinde düzenlenecek iken, yine 2023 yılında Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı tarafından düzenlenecek olan Kentsel Morfoloji Sempozyumu'na Konya Teknik Üniversitesi ev sahipliği yapılacaktır. Kentsel Morfoloji Konuşmaları'nın ise aylık bir düzende sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlikler, planlama, mimarlık, kentsel tasarım vb. alanlarında birlikte üretim süreçlerini örgütlenmesine katkı sağlayacaktır. ❖

* Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

KAYNAKLAR

- Bobek, H., 1927, Grundfragen der Stadtgeographie, Geogr. Anz., s.28, ss.213-24.
- Conzen, M. R. G., 1969, *Alnwick, Northumberland: a Study in Town-Plan Analysis*, sayı:27, Institute of British Geographers Publication, Institute of British Geographers, Londra.
- Fritz J., 1894, *Deutsche Stadtanlangen*. In: *Beilage zum Programm 520 edes Lyzeums Strassburg*, Heitz, Strazburg.
- Geisler, W., 1924, *Die deutsche Stadt: ein Beitrag zur Morphologie der Kulturlandschaft*, Engelhorn, Stuttgart.
- Moudon, A. V., 1997, "Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field", *Urban Morphology*, cilt:1, sayı:1, ss.3-10.
- Ünlü, T., 2013, "Transformation of a Mediterranean port city into a 'city of clutter': dualities in the urban landscape - the case of Mersin", *Cities*, cilt:30, sayı:1, ss.175-185.
- Ünlü, T., 2019, "Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji", *"Değişen Kent"* *Değişen Kent, Mekân ve Biçim: Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss.59-70.
- Ünlü, T., 2022, "Değişen Planlama Anlayışının Kentin Biçimine Etkisi: Türkiye Üzerine Morfolojik Bir Değerlendirme" (ed.) F. Candaş, Olgun Çalışkan, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı III Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ss.101-124.
- Whitehand, J. W. R; Larkham, P. J., 1992, "The urban landscape: issues and perspectives", *Urban Landscapes: International perspectives*, Routledge, Londra, ss.1-19.

NOTLAR

1. Ünlü, 2022.
2. Fritz, 1894.
3. Schlüter, 1899.
4. Whitehand; Larkham, 1992.
5. Geisler, 1924.
6. Bobek'in, 1927.
7. Moudon, 1997.
8. Whitehand; Larkham, 1992.
9. Ünlü, 2013.
10. Ünlü, 2019.

Modern Tasarıma Bütüncül Bir Bakış: 17. Uluslararası Docomomo Konferansı

Yıldız Salman

20. yüzyılın başlarında mimarların, iç mekân, mobilya ve diğer nesneleri kendi bütüncül tasarımlarının bir parçası olarak görmesi, dönemin bütüncül tasarım yaklaşımının en önemli göstergesiydi. Bu kapsamda günümüzün farklı disiplin ve uzmanlıkları üzerinden modern tasarımın yenilikler ve deneyimler ile hayatı değiştiren bir araç olarak farklı ölçek ve açılardan sorgulanmasını amaçlayan 17. Uluslararası Docomomo Konferansı'nın ana teması; modern tasarım ile endüstri arasında yeni malzeme ve tekniklerle perçinlenmiş ilişkinin ürünü olan tasarımların çoğunun bugünün birer kültürel değer olarak kabul edildiğinin de altını çizmekteydi. (Resim 1)

Sekiz alt başlık üzerinden düzenlenen 26 tematik oturum kapsamında sunulan 130 bildiri modern tasarımı ve 20. yüzyılın miras değerlerini farklı açılardan tartışmaya olanak tanıdı. **Öncüler: İlk Nesil Mimarlar** (The Avant-gardes. First Generation Architects) başlıklı alt tema, Le Corbusier, Mies van der Rohe, Walter Gropius, Margarete Schütte-Lihotzky gibi döneminin öncü ve farklı ölçeklerde yenilikçi tasarımlarıyla gündelik yaşamımızı dönüştüren mimarları ve onların üretimlerine odaklanmaktaydı. **Savaş Sonrası: Uluslararası Yayılma** (Post-war. International Expansion) alt teması ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hızla yayılan ve yayıldıkça çeşitlenen modern tasarımın değerlerine kapsamlı bir bakış oluşturmaya hedeflemiştir. Bu yayılmanın farklı coğrafi ve kültürel değerler ile etkileşimine temellenen çeşitlilikler 20. yüzyılı oldukça zengin bir içerikte sorgulamaya olanak tanımıştır. **Latin Amerika Katkısı** (The Latin American Contribution) ve **İberya: Kültürel Kimlik** (Iberia: Cultural Identity) alt temaları ile Güney Amerika, İspanya ve Portekiz üzerinden modern tasarımın gelişimi, etkileşimi ve yerelliklerine odaklanan çalışmalar kapsamıştır. **Kadınlar: Öncü ve Modern** (Women: Pioneers and Modern) başlığı altındaki sunulan çalışmalar dünyanın farklı yerlerindeki tanınan ve gizli kalmış öncü kadın tasarımcılara ve onların modern tasarıma olan katkılarına odaklanmış, kimi zaman üretim süreçlerinde eş ya da ortak olarak yer alan ancak erkek meslektaşlarının gölgesinde kalan kadın tasarımcılar üzerine yapılan araştırmalara yer vermiştir. Modern mirasın üretim sürecindeki en önemli bileşenlerinden olan malzeme ve teknoloji ilişkisi günümüzde bu yapıların önemli bir miras değerini tariflemekle birlikte aynı zamanda koruma çalışmalarında da kimi zaman farklı zorluklarla karşıma çıkmaktadır. **Yeni Malzemeler ve Yenilikçi Teknolojiler** (New Materials and Innovative Technologies) alt teması da bu kapsamda dünyanın farklı kültürel coğrafyalarından 20. yüzyılın malzeme ve yapım teknolojisinin gelişim süreçleri ile koruma uygulamalarında bu alanda karşılaşılan zorluklara değinen araştırmaların sunulmasına ve uluslararası platformda tartışılmasına olanak tanımıştır. Konferansın son iki alt-

1990 yılında Hollanda'nın Eindhoven kentinde düzenlenen ilk konferansın ardından her iki yılda bir gerçekleştirilen docomomo konferanslarının on yedincisi İspanya'nın València kentinde Universitat Politècnica de València Mimarlık Okulu'nun ev sahipliğinde 6-9 Eylül 2022'de gerçekleşti. Yazar, "Modern Tasarım: Toplumsal Taahhütler ve Mekânın Kalitesi" çerçevesiyle düzenlenen konferansın öne çıkan başlıklarına değiniyor.

1. Konferans afişi ve yayınlarda tema: "Modern Tasarım: Toplumsal Taahhütler ve Mekânın Kalitesi"

başlığı ise tek yapı ölçeğinin ötesindeki yapı çevrelere, bu alanların sunduğu miras değerlerinin tartışılmasına ve koruma yaklaşımlarının tartışılmasını hedeflemiştir. **Kentsel Tasarım ve Yaşam Kalitesi** (Urban Design and Quality of Life) alt teması kapsamında 20. yüzyılın kentleri ve yaşam alanları yine farklı coğrafyalardan, tarihî kent peyzajları, envanter çalışmaları, kent planla-

Yıldız Salman
Dr. Öğr. Üyesi,
İTÜ Mimarlık Bölümü,
docomomo_türkiye
Ulusal Çalışma Grubu
Eş-başkanı

2. "Öncüler: İlk Nesil Mimarlar" başlığından tematik görsel

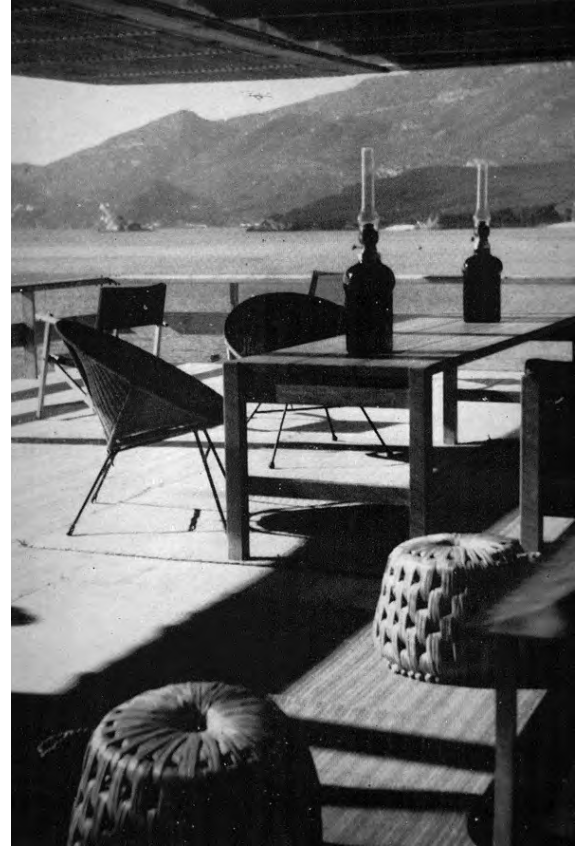
3. "Savaş Sonrası: Uluslararası Yayılma" başlığından tematik görsel

4. "Latin Amerika Katkısı" başlığından tematik görsel

5. "Kadınlar: Öncü ve Modern" başlığından tematik görsel

6. "İberya: Kültürel Kimlik" başlığından tematik görsel

7. "Yeni Malzemeler ve Yenilikçi Teknolojiler" başlığından tematik görsel

ma örnekleri ve konut alanlarının tipolojik çözümlemeleri gibi konu başlıkları üzerinden irdelenmiştir. **Peyzajlar ve Kamusal Alan** (Landscapes and Public Space) alt teması ise, özellikle park, bahçe gibi tasarlanmış açık alanlar ile kırsal yerleşimlerin tasarım değerleri ile sunduğu kamusal kullanım biçimlerinin zaman içindeki değişimi ve bu değişimin günümüzde nasıl yönetileceği tartışmalarına zemin oluşturmuştur. (**Resim 2-9**)

Bildirilerin yanı sıra etkinlik kapsamında yer alan altı davetli konuşmacı da konferans temasını farklı yönlerden destekleyen konuşmalar yapmışlardır. Columbia Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji bölümünden Barry Bergdoll'un modern sanat ve kadın ilişkisi üzerine yaptığı "Activists on the home front: women curators at the Museum of Modern Art since 1933" başlıklı konuşması açılış oturumunda, yer almıştır. (**Resim 10**) Uluslararası Docomomo'nun kurucularından ve 1998-2004 yılları arasında Rotterdam'daki Van Nelle Fabrikası'nın koruma ve yeniden işlevlendirme projesinin müellifi olan Wessel de Jonge ise "From Icons to Everyday Modern Heritage: A Research Based Design Approach for Conservation and Adaptive Re-use in Practice and Education" başlıklı konuşmasında dünya çapında bilinen ve ikonik yapılar kadar, bir dönemin gündelik hayatının belgesi olan mütevazı ölçekli yapılar çevrelerinde sahip olduğu yüksek miras değerlerini ve araştırmaya dayalı tasarım yaklaşımının eğitimdeki rolünü üzerinde çalıştığı ve Rietveld tasarımı olan bir sosyal konut grubu üzerinden aktarmıştır.

Konferans kapsamında yer alan önemli sunuşlardan birisi de Docomomo'nun çeşitli bilimsel ortamlarda bilimsel işbirliği yaptığı ICOMOS 20. Yüzyıl Mirası Bilimsel

8. "Kentsel Tasarım ve Yaşam Kalitesi" başlığından tematik görsel

9. "Peyzajlar ve Kamusal Alan" başlığından tematik görsel

Kaynak: <http://docomomo2022.webs.upv.es/> [Erişim: 20.11.2022]

Komitesi'nin yine modern mimarlık mirasının korunması konusuna farklı araştırmalar ve yayınlarla katkıda bulunan Getty Conservation Institute ile birlikte yürüttüğü çalışmayı konu alıyordu. Susan Mac Donald'ın, yoğun bir ortak çalışmanın sonucu olan "The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places" başlıklı sunuşu 20. yüzyılın miras alanlarının belirlenebilmesi ve değerlendirilebilmesi için bir araç olarak geliştirilen tarihsel tematik çerçeveyi detaylı olarak tanıtmıştır. Geliştirilen bu çerçeve ile amaçlanan, miras alanlarının tarihsel bağlam ve ilişkiler üzerinden incelenmesinin özellikle 20. yüzyılın miras alanlarının kronolojik ya da üsluba dayalı değerlendirmelerde gözden kaçabilecek özellik ve niteliklerinin görünür kılınmasına olanak tanınmasıdır. Bu kapsamda, öne çıkan toplumsal, teknolojik, politik ve ekonomik açılarından biçimlendiren 10 temel tema arasında hızlı kentleşme, ivmelenen bilimsel ve teknolojik gelişmeler, makineleşen ve endüstrileşen tarım, savaş ve sonrası, popüler kültür ve turizm gibi başlıklar yer almaktadır.¹ (Resim 11)

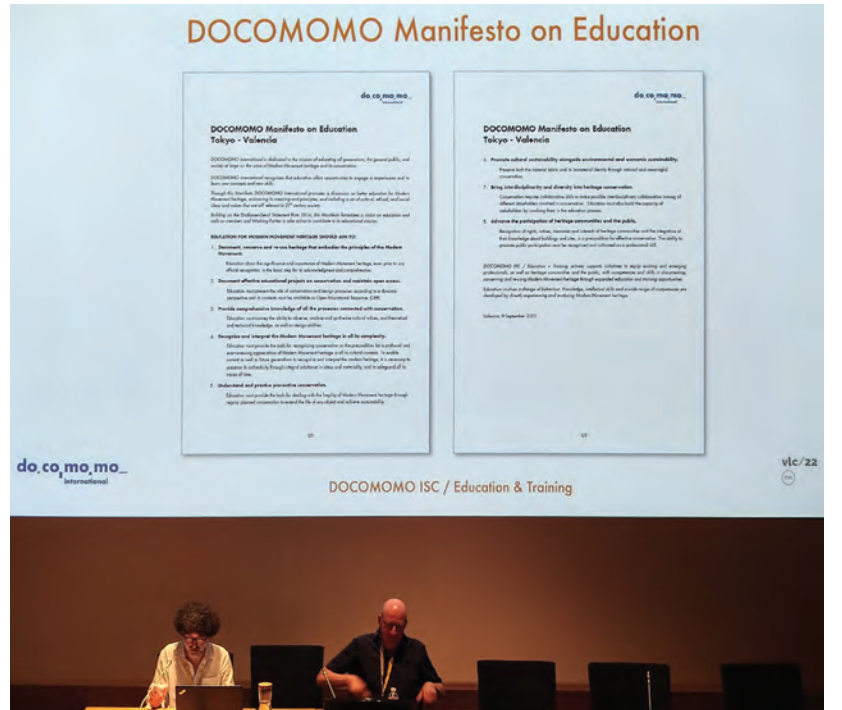
17. Uluslararası Docomomo Konferansı kapsamında yer alan iki ilginç sergi de katılımcıların ilgisine sunulmuştur. Bu sergilerden ilki, 20. yüzyılın en önemli ve etkileyici mimarlarından, İtalya doğumlu Brezilyalı Lino Bo Bardi'nin 1958-64 ve 1980'lerdeki üretimlerini izleyiciyle paylaşılmaktaydı. Küratörlüğünü Carla Brandao Zollinger'in yaptığı sergide mimarın yapılarının fotoğrafları ve çeşitli ürün tasarımları yer almaktaydı.

Diğer sergi ise modern mimarlık ve Valensiya Tekno müziğinin özel erotik ilişkisinin deneyimlenmesi üzerinedir. Birlikte çeşitli disiplinlerarası tasarım çalışmaları ve yayınları da bulunan Daniel Escobedo ve Ricardo Ruiz'in küratörlüğündeki bu sergi, modern yapılar ve tekno müzik ilişkisini izleyiciye sunduğu görsel ve işitsel medya ile her iki sanatın üretim süreçlerinde ve sonuç üründe önemli rol oynayan ritim, örüntü, tekrar, samimiyet ve tesir güzü üzerinden deneyimletmeyi amaçlamaktadır.

Doğrudan konferans teması ile ilişkilenen, bildiri sunuşları, çağrılı konuşmalar ve sergilerin yanı sıra iki yılda bir gerçekleşen bu uluslararası buluşma, docomomonun alt uzmanlık komitelerinin de yayın ve çalışmalarının pay-

10. Açılış konuşmasından

11. Andrea Canziani ve Wessel de Jonge tarafından Docomomo Eğitim Manifestosu'nun sunuluşu

12. Türkiye'den, Zerrin Önsel Atala, Yıldız Salman'ın "Modern Times in West-Anatolian Cities: Continuity Issues in Urban Planning" başlıklı sunuşu

laşımına da olanak tanımakta. Bu kapsamdaki en önemli etkinlik Eğitim Komitesi'nin Tokyo Konferansı'nda başlattığı modern mirasın eğitimde nasıl yer alması gerektiği konusundaki manifesto metninin sunulmasıydı.² (Resim 12)

Modern mimarlık mirasını eğitimde yer alması ve bu miras alanlarının eğitime konu olmasının önemi üzerine, 2006 yılında İstanbul ve Ankara'da düzenlenen 9. Uluslararası Konferanstan başlayarak, konferansın hemen öncesine tarihlenen uluslararası öğrenci çalıştayı da bu büyük etkinliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. 2022 yılındaki öğrenci çalıştayı da Valensiya'da, "To Modern Utopia. Design as a Tool for the Conservation and Reuse of Modern Heritage" başlığı altında 3 farklı atölyede mimarlık, sanat, kültürel miras yönetimi, ekonomi ya da sosyoloji gibi farklı disiplinlerin bir arada modern mimarlık mirasının olası gelecekleri üzerine düşünüp üretmeye olanak bulmuşlardır. (Resim 13) Bu yıl düzenlenen çalıştay Fernando Moreno Barberá tarafından tasarlanmış olan Chestre İşçi Üniversitesi'ni (Chestre Workers University) konu almaktaydı. Yapı günümüzde

13. Belçika, İtalya, İspanya, Hollanda, Türkiye ve Ukrayna'dan 30 öğrencinin katılımıyla gerçekleşen çalıştaydan

işlevsiz oluşu ve miras değerlerinin gözardı edilmesi nedenleriyle risk altında olduğundan, uluslararası ve disiplinlerarası bir çalışmaya konu olması, miras değerlerinin belirlenerek gelecekte ne türden kullanımlar ile yeniden hayata katılabileceğinin tartışılması konferansa ev sahipliği yapan Valensiya kenti ve tüm benzer örnekleri barındıran farklı coğrafyalar için de öğretici sonuçlar üretmiştir.

Bu yoğun içeriği ile 2022 Uluslararası Docomomo Konferansı tüm katılımcılar için oldukça verimli geçmiş, aynı amaç için birlikte düşünmenin, üretmenin verdiği keyfi yıllardır paylaşan ve yeni katılanlar ile çoğalan uluslararası docomomo ailesi 2024 yılındaki konferans için hazırlıklara hız kesmeden başlamıştır. **(Resim 14)** ❖

* Aksi belirtilmedikçe fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

NOTLAR

1. *The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places* başlıklı yayına https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/twentieth_century_historic_thematic_framework.html bağlantısı üzerinden ücretsiz olarak ulaşılabilir.
2. Docomomo Eğitim Manifestosu tam metnine şu linkten ulaşılabilir: <https://docomomo.com/docomomo-manifesto-on-education/>

14. Konferans sonu fotoğrafları

Kaynak: <https://www.instagram.com/p/ChqeyvMxYz/> [Erişim: 1.1.1.2022]

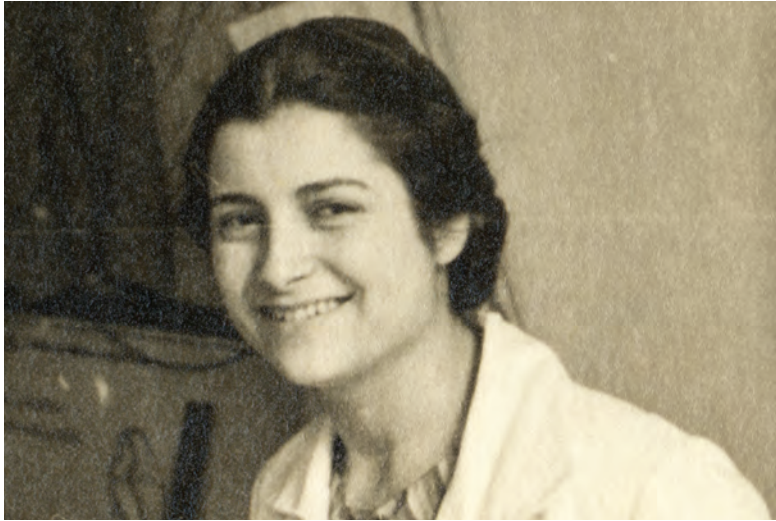
Leman Tomsu Çalışmaları ve Arşivi için Açık Çağrı!

Mimarlar Odası 2022-2024 dönemi Anma Programı kapsamında Leman Tomsu'nun çeşitli etkinliklerle gündeme getirilmesi ve yayın çalışmalarıyla belgelenmesine yönelik çalışmalar başladı. Program çerçevesinde değerlendirilmek üzere meslektaşlarımızdan özgün araştırmalar içeren katkılarını ve ellerindeki mevcut belgeleri bizimle paylaşmaları için açık çağrıda bulunuyoruz.

Mimarlar Odası, Türkiye'nin mimarlık kültürüne katkıda bulunmuş ve bugün hayatta olmayan mimar(lar)ın anısını yaşatmak üzere, 2006 yılından beri Anma Programları düzenliyor. Her dönem, Ulusal Mimarlık Ödülleri Seçici Kurulu tarafından belirlenen mimar(lar)ın kendisi ve çalışmaları hakkında, ödül döneminden başlayarak

gelecek döneme kadar, kapsamlı etkinlikler düzenleniyor. Her iki yılda bir belirlenen isimlerden Mimar Kemalettin Bey, Seyfi Arkan, Zeki Sayar, Haluk Baysal-Melih Birsell, Ernst A. Egli, Maruf Önal, Nezih Eldem ve Vedat Dalokay'ın ardından, 2023-2024 dönemi için LEMAN TOMSU seçilmiştir.

Leman Tomsu'yu gündeme taşımak üzere seçen XVI. / 2022 Ulusal Mimarlık Ödülleri Seçici Kurulu, kararın gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: "Lise arkadaşı Münevver Belen'le birlikte Akademi'nin mimarlık bölümüne kabul edilen ilk iki kadın öğrenciden biri olan Leman Tomsu, yine Belen'le birlikte 1934 yılında Türkiye'nin ilk kadın mimarı olarak tarihe geçmiştir. Kadınların henüz söz sahibi olamadığı erkek egemen bir meslek ortamında zorlu bir mücadelenin içine giren Tomsu, çalışkanlığı ve üretkenliğiyle hem mimari yarışmalarda hem de uygulama alanında kendine yer edinmeyi başarmıştır. 1938-1954 yılları arasında bazıları birincilik

olmak üzere toplam 14 ödül kazanan Tomsu, 17 farklı yapının da uygulama projelerini tamamlamıştır. Tomsu, aynı zamanda mimarlık alanında eğitim veren ilk kadın akademisyenlerden biri olarak 40 yıl boyunca İstanbul Teknik Üniversitesi'nde görev almıştır. Ülkemizin modernleşme sürecinde bir rol modeli olarak görülebilecek güçlü kimliğine ve mimarlık alanında üstlendiği öncü rolüne rağmen mimarlık tarihi yazımında yeterince yer bulamayan ve hak ettiği oranda anımsanmayan LEMAN TOMSU'nun Türkiye mimarlığına olan katkısının, Mimarlar Odası Anma Programı çerçevesinde önümüzdeki iki yıl boyunca çeşitli yayın ve etkinliklerle gündeme getirilmesi, belgelenmeye ve değerlendirilmeye başlanması oybirliği ile kabul edilmiştir." Program kapsamında gerçekleştirilecek araştırmaların derlenmesi ve sonuç ürünlerin şekillendirilmesi sürecini, T. Elvan Altan, Bilge Ar, Neslihan Dostoğlu, Çiğdem Kafescioğlu, Zeynep Eres ve Melis Özge Gayretli'den oluşan Anma Programı Komitesi üyeleri yürütüyor. Kendisine ilişkin elinde belge olan meslektaşlarımızdan belgeleri bizimle paylaşmaları ve Leman Tomsu'nun çok yönlü kişiliğini vurgulamamıza yardımcı olacak malzemeleri toplamamıza yardım etmeleri için açık çağrıda bulunuyoruz. ❖

LEMAN TOMSU BİYOGRAFİSİ

1913 yılında Kayseri'de doğan, ilk ve orta öğrenimini Erenköy Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1930 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'ne yazılan Leman Tomsu, 1935 yılında yüksek mimarlık diploması alarak mezun oldu. Mimarlık pratiğine İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde şehircilik uzmanı Martin Wagner'in yanında çalışarak başladı. 1941 yılında, daha sonra kitap olarak yayınlanacak olan "Bursa Evleri" konulu teziyle doçent unvanını alan Tomsu, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde görevli bulunduğu sırada, 1950 yılında İsviçre, Almanya, İsveç, Fransa ve İtalya'nın bazı şehirlerinde harp sonrası gelişmiş mimarlık ve şehirleşme sorunları üzerine etütler yaptı. 1958 yılında İngiltere'de iskan hukuku üzerine incelemelerde bulundu. 1975 yılında emekliye ayrılan Tomsu, 29 Nisan 1988 tarihinde vefat etmiştir.

İletişim için:

Melis Özge Gayretli
TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi
Konur Sokak No:4 Kat:1 06420 Kızılay / Ankara
yayin@mo.org.tr

Kayseri Halkevi Projesi, Münevver Belen ile birlikte, 1937

Bursa Halkevi Projesi, Münevver Belen ile birlikte, 1938

Şehremini Halkevi Projesi, 1938

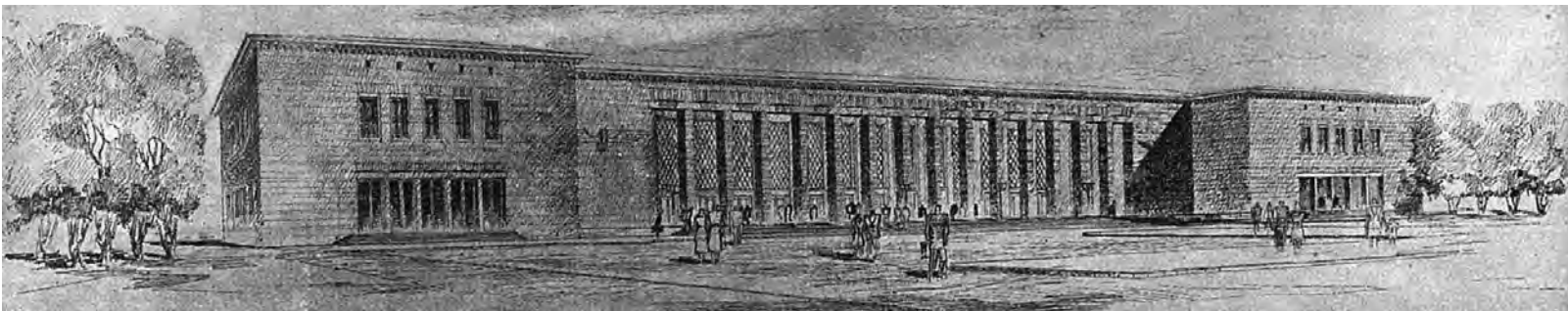
Uludağ Sanatoryumu Kirazlıyayla Tesisleri, Emin Onat ile birlikte, 1945-1949

Tozkoparan'da bir gazino tasarımı, 1939

İstanbul Teknik Üniversitesi akademisyenlik yılları, 1940'lar

Eskişehir Gar Binası Yarışması, Mansiyon Ödülü, 1947

Mimarlık ve Peyzaj: Eğitime Dair Kesitler, Vaatler

Funda Baş Bütüner, Gizem Deniz Güneri Söğüt

Evrensel çevre krizleri mesleklerin otonomisini eritirken, mimarlık - peyzaj ilişkisine dair irdelemeler yapıp çevrenin üretilmesine olumlu katkılar sağlayacak yeni morfoloji ve tasarım yaklaşımlarının gelişmesine de kapı aralıyor. Peyzaj kavrayışını içselleştiren bir mimarlık kültürünün, kuram ve uygulama alanlarında zengin üretim ortamları yaratacağı fikrine odaklanan yazarlar, mesleki pratikte içselleştirilmesi görece zor olan bu durumun, eğitim ortamlarında benimsenmesi önemli bir zemin oluşturacağına dikkat çekiyor.

Kolombiyalı sanatçı Doris Salcedo'nun Karaköy Yemenciler Caddesi'nde yer alan metruk bir parselde 1.500'den fazla ahşap sandalyeyi istifleyerek oluşturduğu yerleşmesi "Untitled" (İsimsiz) 2003 yılında gerçekleşen 8. Uluslararası İstanbul Bienali'nin en ilgi çekici kentsel projelerinden biriydi. (Resim 1) Salcedo'nun içinde çalıştığı bağlamı ele alışındaki zamansal ve mekânsal kırılım oldukça çarpıcıydı. Sanatçı parseli elli yıldan fazladır süregelen ve söz konusu yakın çevrenin sınırlarını aşan çok daha kapsamlı bir politik, sosyal ve coğrafi örüntü arz eden (zorunlu) göç ve yerinden olma olguları üzerinden ele alıyordu. Bienalden iki yıl sonra, Şikago Çağdaş Sanatlar Müzesi tarafından çekilen belgeselde sanatçı eserini noktasal ve biçimci bir müdahale olarak değil, zamansal ve mekânsal olarak kapsamlı ve derinlikli bir bağlam okuması olarak tarifleyecekti.

Salcedo'nun yaratıcı biçimde altını çizdiği konu, bugün, mekânı üreten disiplinler için oldukça merkezî bir düşün ve araştırma alanı teşkil etmektedir. Mekânı ve bağlamı anlamada, biçim merkezli indirgemeci yöntemleri yerinden eden, bütünü / bağlamı oluşturan katmanları ve bu katmanlar arasındaki etkileşimleri irdeleyen yaklaşımlar, kentsel / mekânsal bilginin çözümlenmesinde yeni açılımlar sunmaktadır.

Mekân tanım ve anlatısını çoğullaştırma ve derinleştirme metotları, günümüzün mimarlık eğitim ortamları için de önemli bir araştırma ve tartışma alanı teşkil etmektedir. Bu bağlamda alanın etkili akademik dergilerinden *Journal of Architectural Education*'in 2021 yılı ikinci sayısını konuya ayırmış olması elbette tesadüf olarak görülemez. Sayı editöryelinin de işaret ettiği gibi kent ve doğa mefhumlarına ilişkin ayrıştırıcı tanımların geçerliliğini yitirdiği ve bağlamın çok daha karmaşık zaman mekânsal bir olgu olarak tanımlanmaya başladığı bir

Kaynak: <https://planmagazine.com/impressive-installation-1500-chairs-doris-salcedo/> [Erişim: 20.10.2022]

1. "Untitled", Karaköy, Doris Salcedo, 2003.

dönemde mimarlığın mekân tarifi ve mekânsal ilişkileri yeniden ele alması, hiç şüphesiz, elzemdir.

Söz konusu süreçte, peyzaj kavram, model ve metotlarının katkısı değerli bir tartışma alanı yaratır. Özellikle son otuz yılda peyzajın kavram ve pratikte içinden geçtiği dönüşüm ve bu dönüşümün beraberinde getirdiği paradigma değişimi düşünüldüğünde, mimarlık-peyzaj etkileşimi yeniden irdelenmesi gereken bir konu olarak belirir. Günümüzde peyzaj, mekânsal ve zamansal süreklilik ve katmanları bir arada ele almaya olanak sağlayan bir model ve de ortam olarak öne çıkmakta; ve bu yönüyle derin mekân / bağlam okumalarına katkı koymaktadır.¹

Bu makale, mimarlık pratiğindeki etkileri görece sıklıkla tartışılan, ancak eğitim ortam ve süreçlerine ilişkin araştırmalarda hak ettiği konuma henüz sahip olmayan peyzaj kavrayışının etkinliğine dair tartışır. Peyzaj kavra-

Funda Baş Bütüner
Doç. Dr., ODTÜ
Mimarlık Bölümü

Gizem Deniz Güneri
Söğüt
Dr. Öğr. Üyesi, Atılım
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

2. Mülkiyet sınırı.

yışını içselleştiren bir mimarlık kültürünün oluşmasının hem kuram hem de uygulama alanlarında zengin bir üretim ortamı yaratacağı şüphesizdir. Mesleklerin otomisinin büyük ölçüde yok olduğu günümüzde, peyzaj kavrayışın eğitim ortamlarında benimsenmesi, yapı çevrenin üretilmesinde olumlu katkılar sağlayacak morfolojiler, kavramlar ve tasarım yaklaşımlarının gelişmesini mümkün kılacaktır.

Bu kabule dayanarak makale, 20. yüzyılda mimarlık - peyzaj ilişkisine eğitim ortamlarındaki katkılarıyla yön vermiş öncü isimlere odaklanarak, ikili arasındaki ilişkinin çoğulluğu içinde zamansal ve kavramsal süreklilikler arz eden kesitler üzerinden konuyu irdeler. Tasarım ve uygulama süreçlerinde, mesleki mevzuat ya da mülkiyete dayalı sınırlarla ayrılan mimarlık ve peyzajın, eğitim ortamlarında iç içelik üzerinden kavranmasına dair tartışmada, tanımlanan kesitlerin kavramsal bir bütünlük içinde anlaşılması önem arz etmektedir. (Resim 2, 3)

BÜTÜNLEŞİK KESİTLER, BÜTÜNLÜKÇÜ YAKLAŞIMLAR

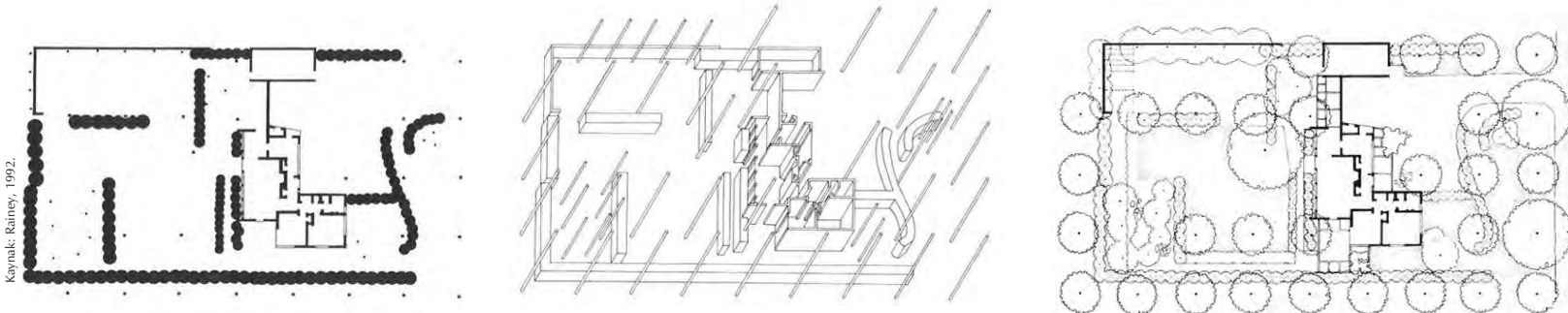
Mimarlık-peyzaj etkileşiminin eğitim ortamındaki etkilerini ve bu etkileşimin tasarım eylemlerine yansımalarını irdelemek için, 1930'lu yıllarda Harvard Üniversitesi bünyesindeki yeniden yapılanma sürecine değinmek gerekir. Joseph Hudnut, Walter Gropius, Laszlo Moholy-Nagy gibi isimlerin öncü olduğu bu süreçte, mimarlık, peyzaj ve şehir planlama programlarını bir araya toplayan Harvard Tasarım Okulu (Harvard Graduate School of Design) 1936 yılında kurulur.² Çevreyi ve mekânı üreten mesleklerin diyaloglarına imkan tanıyan bu yapılanma, peyzaj mimarlığının kuram ve uygulama alanların-

3. Hidden City, 2013. Norveç'te ağaçlara bakan bir stüdyoda yaptığı bu çizimde Peter Cook, bitki örtüsünün fizyonomisi üzerinden mimariyi düşünür. Yapılar, topografya, fiyord ve bitki örtüsünün içiçe geçtiği, sınırların eridiği bu anlatı, mimarlık-peyzaj ilişkisine dair özgün bir yaklaşım getirir.

daki dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilebilir. O dönemde Harvard'da eğitim gören ve peyzaj mimarlığı bölümündeki beaux-arts odaklı eğitime karşı çıktıkları için Harvard'lı üç asi olarak anılan Daniel Urban Kiley, James Rose ve Garrett Eckbo'nun **yapısal bütünlük** fikrine vurgu yapan yaklaşımları dikkat çekicidir. İç-dış mekân sürekliliği üzerine yoğunlaşan üçlünün benimsedikleri ele alışı, aynı üniversitede Walter Gropius'un önderliğinde yeniden yapılanan mimarlık bölümündeki eğitimin önemli etkisi vardır. Kiley, Rose ve Eckbo, 20. yüzyılın ilk yarısında peyzaj mimarlığının modern sanat ve mimarlıkla ilişkilenebilmesinde öncü olurlar.

Peyzajı bölgesel ölçekten yapı ölçeğine uzanan bütünlük içinde ele alan Eckbo, bu sürekliliğin en güçlü imgesi olarak bahçe-yapı arasında kurduğu form, mekân ve temsile dayalı etkileşimle ön plana çıkar. Alışlagelmiş konut-bahçe ilişkisine eleştirel bakan Eckbo, önce konutun daha sonra bahçenin tasarlandığı tasarım sürecinin aksine, konut ve bahçenin birlikte ve eşzamanlı kurgulanması gerektiğini savunur. Bahçe ve konut yaşantısı arasındaki sınırları yok sayan bir tasarım düşüncesiyle, peyzajı tanımlanmış ve katmanlardan oluşan üç boyutlu bir mekân (hacim) olarak kavramsallaştırır. (Resim 4) Eckbo'nun tasarım anlayışında, Ludwig Mies van der Rohe'un Barcelona Pavyonu'ndaki (1929) dikey mimari elemanlarla yarattığı mekânsal kurgunun etkileri görülür. Tasarım pratiğinin yanı sıra çalışmalarıyla ilgili

4. Menlo Park, Kaliforniya çizimleri, G. Eckbo, 1950'ler. Ev ve bahçenin bütüncül ele alınışı, mekânsal sürekliliğin mimari ve peyzaja ait dikey yüzeylerle kurgulanması.

alandaki literatüre de önemli katkılar koyan Eckbo, 1983 tarihli “Peyzaj Mimarlık mıdır?” (Is Landscape Architecture?) makalesinde peyzaj ve mimarlık arasında üretken bir zemin oluşturacak ilişki biçimleri üzerinde durur. Eckbo’ya göre yaşamın sürekliliği, bu yaşamın geçtiği mekânları üreten mimarlık ve peyzajı aynı bütünün yapısal unsurları yapar.³

Mimarlık-peyzaj ilişkisini tartışanların başında gelen bir diğer önemli isim, Ecko’nun “peyzaj mimarlık mıdır?” sorusunu güncel kuram içinde yeni açılımlarıyla irdeleyen David Leatherbarrow’dur. Amerika Mimarlar Enstitüsü (AIA) ve Mimarlık Okulları Birliği (ACSA) tarafından eğitime katkılarında dolayı 2020 yılında Topaz Mükemmeliyet Madalyası ile ödüllendirilen ve Pensilvanya Üniversitesi’nde (UPenn) onursal profesör olarak halen akademik katkılarını sürdürmekte olan Leatherbarrow, 1984 yılından bu yana tasarım ve teori dersleri vermektedir. AIA’nın cümleleriyle Leatherbarrow’un pedagojisinin omurgasında çevresel etik değerler yer alır ve profesör yapı-peyzaj ilişkilerini kavramsallaştıran önemli figürlerin başında gelir.⁴

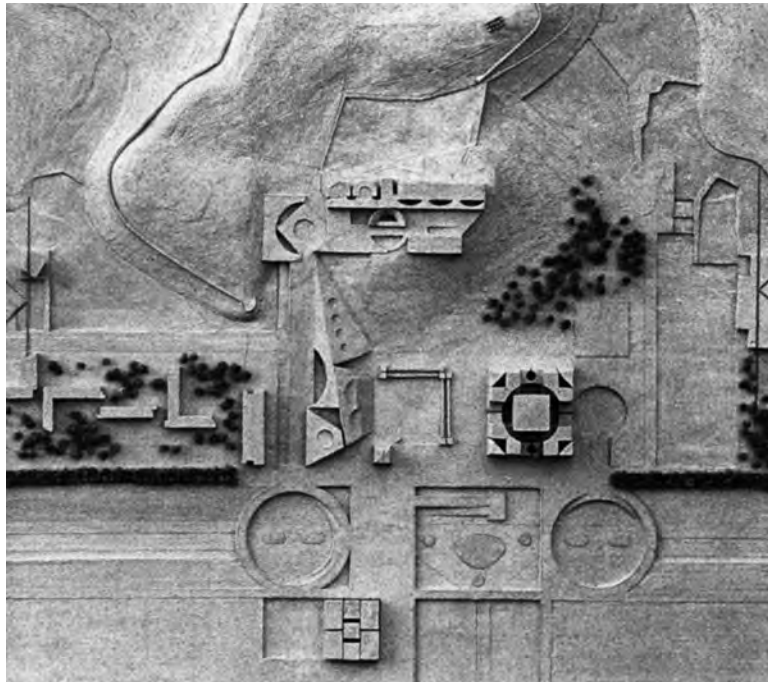
Leatherbarrow mimarlık ve peyzajı kolektif olarak kültürel anlamı oluşturan iç içe geçmiş öğeler olarak tanımlar. Eckbo’nun Is Landscape Architecture? başlıklı makalesinden otuz üç yıl sonra, 2016 yılında aynı başlıkla yayınlanan makalesinde David Leatherbarrow mimarlık-peyzaj ilişkisini topografya bağlamından ele alır.⁵ Topoğrafyanın materyal, mekânsal ve uygulamaya yönelik özelliklerinin yanı sıra zamansallığına da vurgu yapan Leatherbarrow, zamanın ve hareketin peyzajın deneyimlenmesindeki belirleyiciliğinin altını çizer.⁶ Leatherbarrow’a göre topografya salt yeryüzü formu değil aynı zamanda dünyanın materyalitesi, varoluş süreçleri ve üzerindeki yaşayış biçimleri hakkında bilgiler barındıran zamansal ve mekânsal olarak katmanlaşan bir olgudur.⁷ Peyzajı ve mimarlığı birbirine bağlayan **bağlamsal bir bütünlük** unsurudur; ve bu hali ile ekoloji-kültür etkileşimlerini yansıtır. Leatherbarrow öğretilerinde mimariyi bu etkileşime ilişkin tavrı üzerinden

değerler. Bir diğer deyişle yapıları içinde bulundukları peyzaja ve içlerinde barındırdıkları insanlara etkileri üzerinden ele alır.

Leatherbarrow’un yaklaşımını tarihsel bir süreç içinde konumlandırabilmek için parçası olduğu akademik gelenegi anlamak önem taşır. Bu noktada, Pensilvanya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi için dönüm noktası teşkil eden 1950-1960’lardan bir döneme değinmek anlattıcı olur. Bu yıllar Eckbo’nun da içinden geçtiği Harvard ekolünden gelen Holmes Perkins’in, üniversitenin davetiyle tasarım okulunda dekanlık görevini yürüttüğü ve mevcut program içeriklerinde köklü değişiklikler yaptığı dönemdir. Bu kesitte Perkins’in fakülte bünyesine kattığı isimleri çözümlemek mimarlık eğitimi içinde bugünkü anlam ve kapsamına yakın bir peyzaj kavrayışının temellenmesine ilişkin süreci anlamayı da olanaklı kılar.

Holmes’in davetiyle okula katkı sunmak için gelen en önemli isimlerden biri Louis Khan’dır. Khan’ın anıtsal ve brutalist mimarisinin omurgasında kozmik doğa anlayışı yer alır. Bu anlayış söylem ve pratiklerinde her ne kadar sistematik olarak takip edilebilir olmasa da mimari tavrının ayrılmaz bir parçasıdır. Khan yapıda kullanılan malzemelerinin nereden geldikleri ve bir araya gelerek nasıl bir anlatı oluşturdıkları ile yakından ilgilenir. Bu bağlamda yapı yalnızca tektonik bir anlatı değil aynı zamanda metaforik bir peyzaj kolajıdır. Khan’a göre mimarlık ve peyzaj birbirinden beslenen, birbirini zenginleştiren ve **kozmetik bir bütünlük** içinde anlam bulan unsurlardır. Birbirlerinden ayrı düşünülemezler. Doğanın yaptığını insan, insanın yaptığına ise doğa insansız yapamaz. İnsanın doğaya dokunuşu doğanın dönüşüm ve anlam bulma süreçlerinin bir parçasıdır. Bu tanımıyla doğa değişmez ve kendi içinde kapalı bir sistem değildir.

Arz ettiği süreklilikle arazi Khan için mimarlık-peyzaj bütünlüğünün en somut olgusudur. Khan pratiklerinde bir yapının arazi ile nasıl buluştuğu ve araziye nasıl yerleştiği sorularını merkeze alır. (**Resim 5**) Khan için arazi yalnızca mimarlığın değil planlama, peyzaj ve hatta ekoloji

5. İslamabad Başkanlık Kompleksi modeli, Louis Khan, 1946. Peyzaj ve yapıların ayrılmaz bir bütünlük içinde ele alınmasını önceleyen Khan’ın bu şeması yapılar ve arazide mevcut tepeler arasındaki diyalog üzerinden kurgulanmıştır.

6. Hubertus Konutu, Aldo Van Eyck, 1973-1978. Konut bloğunun girişinde cadde ile yapı arasında tasarlanmış bir eşik olarak merdiven holü.

disiplinlerinin ortak temasıdır ve bu bağlamda özellikle peyzaj ve mimarlık ayrışık disiplinler olarak düşünülmez.⁸ Aynı dönemlerde okulun parçası olmuş Aldo Van Eyck da benzer düzeyde bütünleştirici ve kapsayıcı bir peyzaj kavrayışını esas alır. Bir tarafta ekolojik bir bütünselliğe gönderme yaparken diğer yanda insan ölçeğinde ve algısında iç mekân - dış mekân sürekliliğini çözümler ve **deneyimsel bir bütünlüğü** tarifler. İlk olarak 1959 yılındaki CIAM'da sistematik biçimde ortaya koyduğu eşiksellik / eşitlik⁹ kavramı ile Eyck yapılar ve çevreleri arasındaki mekânsal sürekliliğin altını, kültürel ve sosyal anlamı oluşturan yegane unsur olarak çizer. Eyck'a göre yapılar çevreleri içinde ve çevreleriyle birlikte anlam bulurlar. Bu bağlamda mimari öğeler katı biçimlerinden öte anlamı oluşturan ara yüzleri üzerinden değerlendirilebilir.¹⁰ (Resim 6)

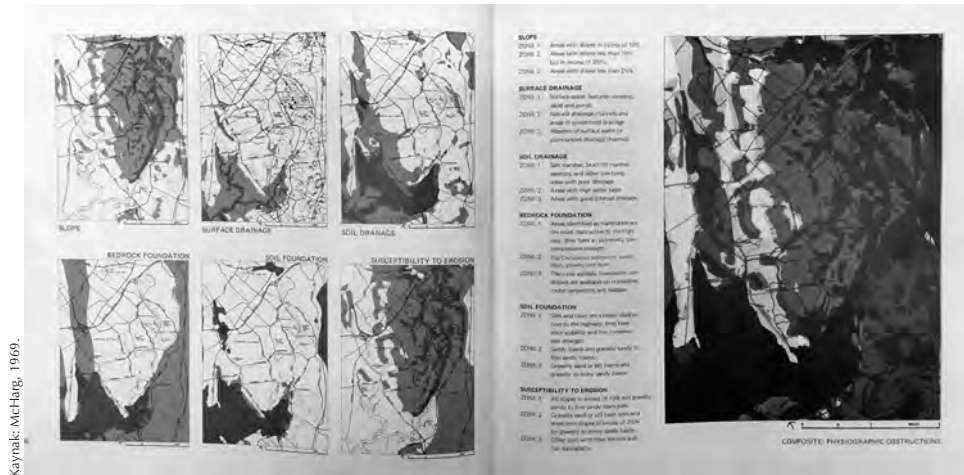
Diğer yandan Eyck'ın 1968 yılında Milano Trienali için tasarladığı ve pratikleri içinde görece az bilinen yerleştirmesi "Engin Çokluluğun Gizemi" (The Enigma of Vast Multiplicity) mimarlara seslenen ekolojik bir manifesto niteliğindedir; ve izleyiciyi peyzaj ile bambaşka bir ölçekte yüzleştirme niyeti taşır. (Resim 7) Dönemin öğrenci protestoları sırasında zarar görerek izleyiciyle hiç buluşamamış olan bu yerleştirmede Eyck insanlığın mekânsal üretim biçimlerinin doğaya verdiği zararı imgeler. Yerleştirmenin giriş bölümünde izleyici, sık konumlanmış bir grup yüksek ağaç gövdesi arasından geçer. İlerlediği yönde, yapıların çevreleriyle kurduğu çapraşık ilişkileri gösteren bir dizi etkileyici görsel ile yüz yüze gelir ve vardığı alanda bu durumla tüm çıplaklığıyla yüzleşir. Birey-toplum, parça-bütün, insan-doğa ilişkiseliklerini çevresel etik çerçevesinden irdeleyen bu yerleştirme ile CIAM 10'da (1956) otonom ve işlevselci bir mimarlık anlayışından sıyrılmanın yegane unsuru olarak ilk defa ortaya konan "habitat" kavramını vurucu biçimde sergiler.¹¹ Bu bağlamda mimarlık içinde ekoloji anlayışını yeşerten en erken örneklerdendir.

Döneme hakim olan çevreci ruhun, mimarlık pratikleri özelinde peyzaj kavrayışını bu denli kapsamlı ele alan isimler üzerindeki etkisi elbette yadsınamaz. Öte yandan bu ruhun, bu isimlerin pratiklerinde, yapı ölçeğinde çözümlemelerin ötesine geçen kapsamlı bir peyzaj anlayışı çerçevesinde olması yalnızca bu etki ile açıklanamaz. Louis Khan ve Aldo Van Eyck'in aynı dönemlerde okuldaki peyzaj mimarlığı bölümünün kurucu başkanlığını yürütmüş olan lan Mcharg'ın **ekolojik / sistemsel / örüntüsel bütünlükçü** yaklaşımından büyük ölçüde etkilenmiş ve beslenmiş olabilecekleri görüşü akademik anlamda kanıtlanabilir olmasa da kuvvetle ileri sürülebilir. Mcharg'ın formasyonunda, Harvard Tasarım Okulu'nun kurulduğu dönemde eğitime başladığı peyzaj mimarlığı programının sunduğu yenilikçi ve etkileşimli ortamın etkisi olduğu söylenebilir. Ancak Mcharg'ın Upenn'de oluşturduğu eğitim ortamının öğretisi Harvard Tasarım Okulu'ndan oldukça farklıdır. Tasarım ya da formal / mekânsal süreklilikleri önceleyen anlayıştan farklı olarak, topoğrafya ve araziyi geniş bağlamıyla ele alan bir peyzaj eğitimi benimsenmiştir.

Mchargcı yaklaşım içinde her ne kadar bugün güncel kuramın büyük ölçüde erittiği kent-doğa ayrımı var ise de temelinde, eski öğrencisi ve güncel peyzaj kuramının öncülerinden Charles Waldheim'in sözleriyle,¹²

7. "The Enigma of Vast Multiplicity" Yerleştirmesi Milano Trienali, Aldo Van Eyck, 1968.

8. *Design with Nature* kitabından, Mcharg'ın ekolojik planlama metodunu betimleyen bölgesel çizimler içeren sayfalardan bir seçki.

son derece kapsamlı bir ekolojik yöntem yer almatadır. Mcharg bu yöntemi ve bağlı olduğu anlayışı bölgesel planlama ve mimarlık için oldukça temel ve geçerli bir düzlem olarak sunar. Bu metot içinde Mcharg, peyzaj çözümlemesini fiziksel ve biyolojik süreçler ve ilgili ilişkisel katmanlar üzerinden yapar. Peyzajı pastoral imgelere indirgeyen estetik dogmayı, değişen ve dönüşen ekolojik sistemlere ilişkin vurgusu ile alaşağı eder. Dönemin çevreci hareketini, geniş yankı uyandıran 1969 yılında yayınlanan *Doğayla Tasarım (Design with Nature)* kitabında tariflediği yöntemiyle ekolojik tasarım bağlamına taşıyarak yeni bir tasarım kültürüne öncülük eder. Bu bilimsel yaklaşım, mekânsal tasarım disiplinleri için hem tanımları hem de kapsam ve ölçekleri yeniden düşünmeyi gerekli kılar.¹³ (Resim 8)

Aradan geçen yarım yüzyıla rağmen Mcharg'ın düşünsel mirası, uygulamadan eğitime birçok güncel tasarım yaklaşımının temel referansı olmaya devam etmektedir. Özellikle de, 1990 sonrası gündeme gelen peyzaj tabanlı şehircilik yaklaşımlarının (peyzaj şehirciliği, ekolojik şehircilik ya da altyapısal şehircilik) kent-mimarlık-

peyzaj ilişkisinde peyzajı önceleyen söylemin dayanakları arasında Mcharg yer alır. 2000-2012 yılları arasında UPenn'de peyzaj mimarlığı bölüm başkanlığını yürüten (McHarg'ın eski öğrencisi) James Corner'ın, Charles Waldheim ile birlikte peyzaj şehirciliği tanımının öncülerinden olması, üretken ve yaratıcı yaklaşımların gelişiminde eğitim ortamındaki etkileşimin önemini bir kez daha vurgular.

Yapılı çevrenin kütle-boşluk, nesne-zemin gibi alışlagelmiş ikililikler üzerinden temsilinin eleştirel bir yaklaşımla sorgulandığı 1990 sonrası dönemde, melez morfolojilerin gelişimine olanak tanıyan arayışlar hakim olmaya başlar. Mimarlık-peyzaj ilişkisinde bütünlükten ziyade, **sınırların eridiği, bulanık / akışkan ilişkilerin** belirleyici olduğu tanımlar ve tipler tartışılmaya başlanır. Peyzaj tabanlı yaklaşımların, mimarlık kuram ve pratiğine yansımaları olarak değerlendirilebilecek bu durum, Stan Allen, Rem Koolhaas, Farshid Moussavi and Alejandro Zaera-Polo gibi mimarların tasarım ve söylemlerinde belirgin şekilde izlenebilir. Ancak, bu dönemde altyapı, ağ, örüntü, sistem gibi kavramları önceleyen peyzaj tabanlı yaklaşımların vurgusunun şehircilik alanında etkinleştiği; mimarlık-peyzaj ilişkisindeki yansımalarının görece kısır kaldığı söylenebilir.

SON SÖZ

Görünüşe göre mimarlar sadece yapılarla, peyzaj mimarları ise yapıları arka plan yapan peyzajla ilgileniyorlar. Ve bu mesleki, akademik ve yasal sınırlar, arazide var olmayan entelektüel ayrımlardan kaynaklanıyor. Oysaki yapıları ve peyzajı bütünlüklü bir görüş alanında algılıyoruz.¹⁴

Son çeyrek asırda mimari eğitimin sınır, arayüz, model ve metotlarına ilişkin tartışma, düşün, araştırma ve uygulama havuzunun büyük ölçüde genleştiğini söyleyebiliriz.¹⁵ Bunun ardında yatan sebeplerin başında yapı çevrelere ilişkin soru(n)ların karmaşılaşmasının geldiği şüphesiz.¹⁶ Bu karmaşıklığın ölçek, ilişkisel, örüntü ve sistem kavrayışlarını dönüştürmedeki etkisinin mimarlık eğitiminin yeniden düşünmeyi gerekli kıldığı kabul görmektedir. Tam da bu bağlamda, peyzaj-mimarlık arayüzünü yeniden düşünmek oldukça önemlidir.

Makalede irdelendiği üzere, bütünlükten sınırların eridiği duruma kadar çoğul haller barındıran mimarlık-peyzaj etkileşimi her dönemde güncelliğini koruyan bir tartışma alanı olmuştur. Ele alınan kesitlerde vurgulandığı üzere, peyzaj kavrayışını içselleştiren bir mimarlık eğitiminin, hem kuram hem de uygulama alanlarında zengin bir mimarlık kültürü ürettiği şüphesizdir. Makalede uluslararası örnekler üzerinden tartışılan etkileşimin, ülkemizdeki eğitim, tasarım ve uygulama alanlarındaki mevcut yaklaşımlara eleştirel bir çerçeve oluşturması önemli bir katkı olacaktır. Mimarlık-peyzaj etkileşiminin indirgemeci ve verimsiz bir yaklaşımla yalnızca formal

ya da estetik kaygılarla kurgulanmasının ötesine geçilmesi ve makalede değinilen farklı etkileşim / bütünlük arayışlarının (bağlamsal, kozmik, deneyimsel, ekolojik / sistemsel / örüntüsel) benimsenmesinin gerekliliği kaçınılmazdır.

Bu noktada, mesleki mevzuat ya da mülkiyetin yarattığı suni sınırların neden olduğu kısıtlılığın eğitim ortamlarında aşılması ve bu yönde bir kavrayışın benimsenmesi, çevreyi ve mekânı şekillendiren meslekler için üretken bir zemin yaratacaktır. Özellikle de günümüzdeki çevre krizlerinin sınırları geçersiz kılan etkileri düşünüldüğünde, mesleklerin otonomisinin sorgulanması gerektiği kaçınılmaz bir gerçektir. Mesleki pratikte içselleştirilmesi görece zor olan bu durumun, eğitim ortamlarında benimsenmesi önemli bir zemin oluşturacaktır. Bu kabule dayanarak, makale kapsamında değinilen kesitler, mimarlık-peyzaj ilişkisinin çoğulluğuna peyzaj kavrayışındaki çeşitlilik üzerinden bakar. Mimari nesnenin biçimsel özerkliğinin ötesine geçerek çevresiyle kurduğu ilişkinin derinleşmesinde; ve dayatılan sınırların eritilmesinde peyzaj kavrayışının etkinleştirilmesinin önemine vurgu yapar. ❖

KAYNAKLAR

- Jacobs, M. Harvey, 2020, "Claiming the Site: Ever Evolving Social-Legal Conceptions of Ownership and Property", *Site Matters: Strategies for Uncertainty Through Planning and Design*, (ed.) Andrea Kahn, Carol J. Burns, Routledge, ss.14-25.
- Leatherbarrow, David, 2002, *Uncommon Ground: Architecture, Technology, and Topography*, The MIT Press.
- Rainey, M. Reuben, 1992, "Organic Form in the Humanized Landscape: Garrett Eckbo's Landscape for Living", *Modern Landscape Architecture: A Critical Review*, (ed.) Marc Treib, The MIT Press, ss.180-205.

NOTLAR

1. Laboy, M., 2016, "Landscape as a Conceptual Space for Architecture: Shifting Theories and Critical Practices", *The Plan Journal*, ss.77-96. https://www.theplanjournal.com/system/files/articles/TPJ0_0_7_Art_Prof_Michelle_Laboy.pdf [Erişim: 20.11.2022]
2. Pearlman, J. E., 2007, *Inventing American Modernism: Joseph Hudnut, Walter Gropius, and the Bauhaus Legacy at Harvard*, University of Virginia Press.
3. Eckbo, G., 1950, *Landscape for Living*, F.W. Dodge Cooperation.
4. "2020 AIA/ACSA Topaz Medallion for Architectural Education David Leatherbarrow", <https://www.aia.org/showcases/6226585-david-leatherbarrow> [Erişim: 20.10.2022]
5. Leatherbarrow, David, 2016, "Is Landscape Architecture?", *Is landscape...?: Essays on the Identity of Landscape*, (ed.) G. Doherty, C. Waldheim, Routledge, Abingdon, Oxon, ss.327-337.
6. Leatherbarrow, David, 2016, ss.327-338.
7. Leatherbarrow, David, 2015, *Topographical Stories: Studies in Landscape and Architecture*, University of Pennsylvania Press. Leatherbarrow, D., 2015, *Topographical Stories: Studies in Landscape and Architecture*, University of Pennsylvania Press.
8. Ashraf, K. K., 2007, "Taking Place: Landscape in the Architecture of Louis Kahn", *Journal of Architectural Education*, cilt:61, sayı:2, ss.48-58.
9. İngilizcedeki "limanlity" kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır.
10. Teyssot, G., 2011, "Aldo van Eyck and the Rise of an Ethnographic Paradigm in the 1960s", *Joelho Journal of Architectural Culture*, sayı:2.
11. (ed.) van den Heuvel, Dirk; Martens, Janno; Sanz, M. Victor, 2020, *Habitat: Ecology Thinking in Architecture*, nai010 uitgevers/publishers.
12. Waldheim, C., 2016, *Landscape as Urbanism: As General Theory*, Princeton University Press, New Jersey.
13. Mchargcı çerçevede bağlam ekolojik ve sosyal sistemler ve örüntüler üzerinden okunur. Pensilvanya mimarlık okulunun, bu dönemde, en ilgi çeken derslerinin başında da bu sistemleri bütünlük olarak irdeleyen Mcharg'ın İnsan ve Çevre (Man and Environment) dersi gelir. <https://mcharg.upenn.edu/ian-l-mcharg> [Erişim: 20.10.2022]
14. Eckbo, G., 2016, "Is Landscape Architecture?", *Is landscape...?: Essays on the Identity of Landscape*, (ed.) G. Doherty, C. Waldheim, Routledge, Abingdon, Oxon, ss.9-12.
15. Nicol, David; Pilling, Simon, 2005, *Changing Architectural Education: Towards A New Professionalism*, Taylor & Francis.
16. Fisher, Thomas, 2000, *In the Scheme of Things: Alternative Thinking on the Practice of Architecture*, University of Minnesota Press, Minnesota.

Sessiz Bir Diyalog Mekânı: Avusturya Altach Müslüman Mezarlığı

Gökhan Mura

Bu çalışma genel çerçevesiyle tasarım ve göç ilişkisi bağlamında tasarımın, göç sebebiyle ortaya çıkan çetrefilli meselelerin çözülmesi yolunda bize sağlayabileceği olanakları mimarlık, mekân ve kullanıcı deneyimi üzerinden tartışmaya açmayı amaçlamaktadır. Yazıda, Avusturya'nın Vorarlberg eyaleti Altach kentinde inşa edilmiş olan Altach Müslüman Mezarlığı örneği üzerinden bir mimari eserin Avusturya toplumunun farklı inançlardan gelen bireyleri arasında tasarım aracılığıyla inşa ettiği diyalog ele alınıyor. Bu noktadan hareketle yazı, tasarımın müzakere yaratma gücünü ve tasarlanmış bir mekânın göç sonrası (post-migrant) toplumlarda, o toplumun çeşitli unsurları arasında diyalog yaratabilme becerisini tartışmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda Altach Müslüman Mezarlığı, eserin ortaya çıkmasında katkıda bulunan çeşitli kişilerin görüşleri, eser hakkında yazılmış metinlerin ışığında ve yazarın kendi saha ziyaretinde edindiği mekân deneyimiyle değerlendirilecektir.

Göç, farklı sebeplerle ve farklı coğrafyalar arasında olsa da sürekli olarak dünya gündeminde olan bir konudur. Günümüzde de gerek savaşlar, siyasi gerekçeler veya ekonomik sebepler yüzünden gerekse iklim krizi etkisiyle insanlar farklı bölgeler ya da farklı ülkeler arası göç etmektedir. Göç meselesinin güncelliği bizi aynı zamanda göçün uzun vadede etkileri üzerinde de düşünmeye yönlendirmektedir. Göç, göçmenleri, göç edilen topraklarda daha önceden yerleşik olan yaşayanları ve göç

Bernardo Bader tarafından tasarlanan ve Ağa Han Ödülü sahibi Altach Müslüman Mezarlığı, 2012 yılında hizmete açılarak farklı kültürlerden gelen topluluklar arasında simgesel bir aracı rolü üstleniyor. Yazar, yapının “sağladığı hizmetin yarattığı aidiyet ve geleceklerini yeni vatanlarında sürdürmek isteyenlere sağladığı toplumsal güvencenin açtığı alan çerçevesinde çok kültürlü bir birlikte yaşamı konuşmaya davet ettiğini” ifade ediyor.

etmeyip geride kalanları da etkiler. İster zorunlu ister gönüllü olsun, coğrafi hareketlilik ve insanların kitlesel olarak yer değiştirmesi kültürü de şekillendirir. Göç edilen coğrafyada ve anavatanda yer alan yapıyı çevreyi, maddi ve görsel kültürü etkileyen göç, bu ağlara dahil olan canlı, cansız her aktörü zihinsel ve fiziksel olarak değiştiren bir olgu olarak, tasarımla da doğrudan ilişkili bir konudur. Simons'ın¹ tanımıyla, var olan durumu tercih edilen doğrultuda değiştirme etkinliği olan tasarım, kitlesel yer değiştirmeye kişisel ve toplumsal ihtiyaçların yeniden tanımlanması ve tasarım süreçlerine dahil olan ve tasarımla mümkün kılınan hizmetlerden faydalananların ve bu kişilerin beklentilerinin göçler sonucu değişmesi sebebiyle göçten doğrudan etkilenir.

Kaynak: Creative Commons, Der Islamische Friedhof Altach

1. Yapının dış görünüşü

Gökhan Mura
Dr. Öğr. Üyesi, İzmir
Ekonomi Üniversitesi
Görsel İletişim
Tasarımı Bölümü

Göç ve tasarım ilişkisini tartışmak bize hem göçe hem tasarıma bakış açılarımızda bir yenilik sağlayacaktır. Günümüzde çoğunluğu zorunlu olarak yer değiştiren insanların bileşenlerini oluşturduğu karmaşık göç ağlarında görünür olan acil ve adil çözümler gerektiren güncel göç meselelerinin ötesinde, göçe daha uzun bir zaman ölçeğinden baktığımızda, coğrafyalar ve kültürler arası göç etmiş insanların ürettiği göç kültürünün tasarlanmış çevreye ve görsel ve maddi kültüre etkilerinin yerleşikliği görmek mümkün olur. Göçmenlerin zamanla geçicilikten kalıcılığa geçişinde göçmenin ölümü ve defnedileceği yer, değişen göçmen kimliğinin pekiştirilmesi, yeni memleket aidiyetinin oluşması ve göç-sonrası toplumların şekillenmesine etki eder. Göçmen mezarlıkları işte bu tartışma alanının görsel tezahürü olarak karşımıza çıkar. Altach Müslüman Mezarlığı da bu tartışmayı merkeze alarak tasarlanmış ve uygulamaya geçirilmiş

2. Mescit ve kible duvarını oluşturan perde duvar, tavandan asılan ahşap bloklar ile yazılmış kufi yazı.

3. Mescit arka duvarı ve açık alana bakan musalla taşı ve yarı açık cenaze namazı alanı.

bir eser olarak göç ile şekillenen tasarım ve maddi kültürün tartışmaya değer örneklerindendir.

GÖÇMENLER VE MEZARLIKLAR

Göç çalışmaları yazınında 1990'lardan itibaren, o güne kadar göçmen-ev sahibi veya sıla-gurbet gibi karşıt ikililer ve göçmen topluluklarının yaşadıkları ülkedeki egemen kültür ile olan ilişkileri üzerine kurulan tartışmalar zamanla toplum ve kültür yapısının farklı kültürlerin etkileriyle birbirleriyle diyalog kurarak evrildiği ulus-ötesi toplum kavramsal çerçevesi ekseninde tartışılmaya başlanmıştır.² Son yıllarda, göç alan toplumların, göç etkisiyle şekillenen kültürü ve bu kültürün maddi tezahürü olan tasarlanmış çevre ekseninde yapılan çalışmalarda, bu toplumların geçmişlerindeki çok kültürlü yapının yansıdığı mezarlıkların yapısı da yeniden tartışılmaya başlanmıştır.³ Göç nedeniyle kültürel çeşitliliği artan toplumlarda göçmen ve azınlık topluluklarının kültürel katılımı, dışlanması ve entegrasyonu üzerine Avrupa'daki kamusal aidiyet alanları olarak mezarlıklar ve krematoryumlar üzerine araştırmanın yer aldığı makalede, mezarlıkların bir toplumdaki tarihsel, politik, kültürel ve dini değişiklikleri yansıtan sosyal ve kültürel varlıklar olarak toplumların ve insanların tarihini izlemek için kullanılabileceği ifade ediliyor.⁴ Göç sonrası toplumlarda mezarlıklar, hem maddi hem de manevi boyutlarında birçok sembolik anlamın birleştiği sosyal alanlar olmakla kalmaz, toplulukların kimliklerini ifade edebildikleri ve toplum içindeki farklı kimliklerini müzakere ve inşa ettikleri alanlar olarak işlev görürler.⁵

Diasporada vefat eden göçmenin mezar yerinin ve kültürel defin geleneklerinin karşılanması ve bu ihtiyacın toplumun diğer kesimleriyle birlikte tartışılması göçmenin yeni toplumuna aidiyet hissini gelişmesine ve göç-sonrası toplumlarda gelişen birlikte yaşama kültürüne katkısı bir süredir tartışılmaktadır.⁶ Ancak, mezarlıkların tasarımı üzerine aynı yoğunlukta bir tartışma bulunmamaktadır. Bu yazı göçmenlerin anavatanından taşıdıkları inançlarının doğrultusunda defnedildiği yeni mezarlık yapıları ve içerdiği mezarlar ile cisimleşen kültür dışavurumunun tasarım aracılığıyla hakim kültür ve toplumun diğer üyeleriyle sürekli, etkili ve sürdürülebilir bir diyalog kurulmasının önünü açtığı görüşünü ileri sürmektedir. Göçmen mezarları ve mezarlıklarının bir tasarım terminolojisi bakış açısı aracılığıyla tartışılması göç sonrası toplumlara yönelik müzakere ve mutabakat süreçlerini yeni bir perspektiften algılamamıza yardımcı olacaktır.

Avusturya'daki Müslüman nüfusun önemli bir bölümü konuk işçi olarak Avusturya'ya gelen Türkiye ve Balkanlar kökenli Müslümanlardır.⁷ Avusturya'da yerleşik olan Müslüman göçmenlerin ilk neslin çoğunluğu emekli olmuş, yaşları ilerlemiş insanlardır. Bu göçmenlerin bir kısmı anavatanlarına dönse de çoğunluğu ya Avusturya'da kalmıştır ya da ulus-aşırı göçmenler olarak aidiyet hissettikleri iki ülkede birden, anavatanlarında ve yeni vatanlarında yaşamaktadır. Müslüman göçmen nüfusu yaşanmaya başlayınca ölen Müslüman göçmenlerin nerede defnedileceği meselesi sıklıkla gündeme gelir olmuştur. Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Avusturya'da da anavatanlarına defnedilmek isteyen göçmenlerin naaşları çeşitli özel kuruluşların sağladığı hizmetlerle ülkelerine gönderilebilmektedir.⁸ Ancak Müslüman göçmenlerin bir kısmı öldükten sonra ana-

vatanlarına değil Avusturya'da gömülmek istemektedir. Avusturya'da kalıcı olarak yerleşmeye karar veren ve burada ölen Müslümanların kendi geleneklerine uygun şekilde defnedilebilmesi için uygun mezarlıklar ihtiyacı belirginleşmiştir. Avusturya İslam Federasyonu başkanı Fuat Saraç'ın Altach Müslüman Mezarlığı'nın açılışında yaptığı konuşmada söylediği "Vatan 'insanın doğduğu yerdir' denildi. Sonra, 'vatan insanın doyduğu yerdir' denildi. Bence vatan, insanın gömülmeyi istediği ve son huzuru bulunduğu yerdir." sözleri, bu mimari eserin yapılmasını gerektiren toplumsal dönüşümü ve bu mimari eser aracılığıyla ifade edilmek istenileni açıkça ortaya koymaktadır. Göç yoluyla Avusturyalı olan Müslümanlar Avusturya'da kalıcı olma niyet ve arzularının gerçekleşebildiği, kendilerini ait hissettikleri toprağa, kendilerini ait hissettikleri kültürel ve dinsel kimliğin geleneklerine uygun şekilde defnedildikleri bir mekânı arzuladıklarını açıkça dile getirmişlerdir.⁹ Bu talebin gerekçesinin Avusturya toplumu ve Vorarlberg eyaleti yöneticileri tarafından karşılanma şekli de Altach Belediyesi'nin mezarlık inşası yönünde desteği de tahayyül edilen yeni Avusturya toplumu hakkında yeni bir diyalog başlatmıştır.¹⁰

Mezarlıklar, birbirine karşıt iki temel görüş tarafından ya toplumu olduğu gibi yansıtan, toplumun aynası olan ya da idealize edilmiş bir toplum modeli tahayyülü sunan törensel mekânlar olarak görülmüştür. Mezarlıklar yalnızca önceden var olan topluluklara dayanan bir törensel mekânlar mirası oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda mekân aracılığıyla yeni toplulukları doğurur ve bu yeni toplulukları çeşitlendirir, yeniden üretir ve sürdürür.¹¹ Dolayısıyla Avusturya'da inşa edilecek yeni bir Müslüman mezarlığının tasarım fikri bile yeni bir toplum yaratma umuduna yönelik diyalogu başlatabilir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde Müslüman mezarlıkları ya da Müslümanların da defnedildikleri mezarlıklar bulunmaktadır.¹² Bu mezarlıkların bir kısmı 20. yüzyılda yaşanan planlı işgücü göçü öncesinde ülkelerinde yaşayan Müslümanlara defin olanağı vermiştir. Avusturya'da da Müslümanların kendi gelenekleri doğrultusunda belirli bir alanına defnedilebildiği Viyana mezarlığının yanında, ilk Müslüman mezarlığı 2008 yılında yine Viyana'da açılmıştır. Avusturya'daki çeşitli dini toplulukların yönetimiyle hizmet vermeye devam etmektedir. Avusturya'daki ikinci Müslüman mezarlığı olan Altach Müslüman Mezarlığı ise Altach Belediyesi tarafından yönetildiği için Viyana'da bulunan diğer Müslüman mezarlığından farklı olarak İslam'ın her mezhebinden vatandaşın defnedilebileceği bir mezarlıktır. Ancak buraya defnedilebilmesi için Vorarlberg eyaletinde ikamet etmek gereklidir.¹³

AİDİYET HİSSİNİN SOMUTLAŞTIRILMASI YOLUNDA TASARIM KARARLARI

Altach Müslüman Mezarlığı, 2012 yılında Avusturya'nın en batı ucunda bulunan ve yerleşik göçmen nüfusunun yoğun olduğu Vorarlberg eyaletinin Altach kentinde hizmete açılmıştır. Vorarlberg eyaletinin nüfusunun yaklaşık % 8'ini Müslümanlar oluşturur.¹⁴ Mezarlık da bu Müslüman nüfusa hizmet etmesi için inşa edilmiştir. Mezarlık, proje için açılan yarışmayı kazanan ve mimarlık ofisi de Vorarlberg eyaletinde bulunan mimar Bernardo Bader tarafından tasarlanmıştır. Mescit iç mekân tasarımı ve kible duvarını oluşturan perde duvar, ahşap süslemeler ve kufi yazılar ile mescidin halıları ise Bosna-Hersek doğumlu Avusturyalı mimar ve sanatçı Azra Ak-

4. Gasilhane. Solda mezarlık ana girişi sağda ise defin alanı girişi görülüyor.

4. Defin alanından mezarlığın dışına açılan ve mezarlığa başka yönlerden girişe olanak kılan girişlerden birisi. Bu giriş defin alanını doğrudan ana yoldan geçen kişilere görünür ve ulaşılır kılıyor.

samija tarafından yapılmıştır.¹⁵ Vorarlberg'e özgü yerel mimari öğeler, tasarım malzemeleri ve bilgi birikiminin, İslam kültürüne ait süsleme, motif ve mimari öğelerle birlikteliği ve uyumu, hedeflenen göç sonrası Avusturya toplumunun unsurları arasındaki diyalog temelli birliktelik ve uyuma referans vermektedir.¹⁶ Yapı 2013 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülü'nü almıştır. Ağa Han 2013 ödül döngüsü jüri raporunda çağdaş Müslüman toplulukların, büyük ölçekli hareketler tarafından tanımlanan bağlamlarda ve sürekli olarak kimlik ve vatan kavramları üzerinde müzakere edilen bağlamlarda yaşadığına yapılan vurgu sonrası Altach Müslüman Mezarlığı'na referansla ödül döngüsünü tanımlayan baskın temalardan birinin yaşamı ve yaşayanları onaylamanın bir

yolu olarak ölümün ağırbaşlı haysiyetinin kucaklanması olduğunun altı çizilmektedir.¹⁷ Raporda ayrıca binanın açık alanlarıyla mezarlığı çevreleyen peyzaj ile bir diyalog halinde olduğuna, Altach Müslüman Mezarlığı'nın bir müzakere alanı olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır. Bir mimari eser olarak Altach Müslüman Mezarlığı'nın imkan sağladığı diyalog çerçevelerini tasarım sürecinin katılımcıları ve tasarım-kullanıcı ilişkisi eksenlerinde genişletebiliriz. Fikir aşamasından yarışma aşamasına, mimari projenin seçilmesinden uygulama aşamasına kadar olan her adımda mezarlık yapısının yeri, ihtiyaçları, farklı dini cemaatlere nasıl hizmet vereceği ve tasarım hassasiyetleri çeşitli dini cemaatlerin katıldığı toplantılarla şekillendirilmiştir. Bu toplantılara Vorarlberg'te cemaatleri olan çeşitli din, mezhep ve toplulukların temsilcileri katılmış, tasarım karar verme süreçleri her aşamada bu temsilcilerin de katılımıyla ilerlemiştir.¹⁸ Mezarlık, Avusturya toplumu ile bu toplumun içindeki Müslüman nüfus ile olan kültürel diyalogu pekiştirme hizmetinden önce, Avusturya'daki Müslüman cemaatleri arasında bir görüş alışverişini sağlamıştır. Süreç tam anlamıyla bir katılımcı tasarım süreci olarak yürümeye de verdiği hizmetin gerektirdiği tasarımın ötesinde sembolik değeriyle de göz önünde bulunacak olan bir binanın tasarımı sürecinde çeşitli toplulukların temsilcilerinin görüş alışverişi yapılması görsel sembolizmin ötesinde tasarım yöntem ve süreçleri aracılığıyla bir müzakere inşa ederek Altach Müslüman Mezarlığı'nı bir diyalog binası olarak öne çıkartmaktadır.

Yapının coğrafyaya yayılan kademeli yapısıyla kendisini çevreleyen peyzaj ile kurduğu diyalog, mimarın ürettiği mekânsal deneyimin bir parçasıdır.¹⁹ Alp Dağları coğrafyasında görmeye alışık olmadığımız İslami görselliğin, yerel ve uluslararası tasarım anlayışıyla birleşiminin bu coğrafyayı çok iyi bilen bir mimar tarafından oldukça ölçülü kullanılmasının, binanın tasarım sürecinde de mimarın kendi zihninde yürüttüğü bir diyalogun onu ulaştırdığı uyumlu bir birlikte varoluş fikrinin sonucu olduğunu, binanın tanımladığı müzakerenin ilk önce mimarın kafasında cereyan ettiğini iddia edebiliriz. İbadet ve defin işlemine hazırlık için tasarlanmış kapalı ve yarı kapalı alanlardan, kapalı dua alanı ve sadece üstü kapalı avludan alçak duvarlarla çevrili, duvarlarla defin alanları arasında ferah bir mesafe sunan, açık mezarlık bahçesine geçişin de sembolik bir geçişi temsilen yanı sıra ziyaretçiye yürüdükçe açılan bir görüş alanı sunarak bir ferahlık duygusu iletmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Mekânın, ana kapıdan girdikten ve birkaç mekândan geçtikten sonra bahçeye açılan tasarımı, sadece defin için gerekli açık alana ulaşımı değil aynı zamanda bir dünyadan diğerine geçişin sembolizmini de sunmaktadır. Müslüman geleneklerine uygun olarak hazırlanan, namazı kılınan cenazenin defin için bahçeye taşınmasına olanak veren bu geçiş mekânı aynı zamanda naaşın kapalı ve yarı kapalı mekânlarda düzenlenen dini ritüellerden sonra yeniden açık havaya ve son olarak Avusturya toprağına kavuşmasını sağlaması da anlamlıdır. Mimarının yol gösterdiği ve olası kıldığı bu kavuşmanın, göçmen bedeninin, göçmenin kültürel kimliğinden ve inançlarından feragat etmeden toprağına verilmesini ve göçmenin kültürel aidiyeti ile birlikte yeni vatanında sonsuza kadar kalabilmesi düşüncesinin sembolik olarak da iletilmesini sağlamaktadır.

Altach mezarlığının Müslümanlara defin hizmeti sunmasının topluluklar arası diyalogun sürdürülmesine katkısının ötesinde, bu diyalogu tasarım aracılığıyla görsel olarak ortaya koyması da bu yapıyı ön plana çıkartmaktadır. Dolayısıyla bu mezarlığın asıl etkileyici yönünü, incelik ve çok başarılı soyutlamalarla tasarlanmış mezarlık binası değil, mezarlığın defin alanı ve mezarların kendileri oluşturuyor. Mezarlığın ana girişinden ulaşılan define hazırlık ve ibadet kısımlarından geçtikten sonra ulaşılabilen mezarlık defin alanı, birbirinden alçak duvarlarla ayrılmış 5 ayrı bölümden oluşuyor. Bu bölümler, mezarlığı çevreleyen alçak duvarın her bölmede kesintilere uğraması ve aralıklar vermesi sayesinde mezarlık defin alanlarına aynı zamanda dışarıdan da ulaşılabilmesini sağlamaktadır. Altach Müslüman Mezarlığı, çoğunluğu göç yoluyla ülkeye gelmiş ve yerleşmiş olan Müslüman Avusturyalıların yeni memleketlerinin toprağına defnedilmesine müsaade eden bir yapı olmanın ötesinde, toplumdaki herkesi bu aidiyet duygusunu ve çoğulcu kültürü kıvançla görünür kılan mekâna davet eden açık tasarımıyla göç ile oluşan toplumsal sürtüşmelerin, yanlış anlaşılmanın ve yersiz korkuların giderilmesi yolunda tasarımıyla pekiştirilen bir diyaloga davet etmektedir. Bu sakin mimari tasarımın açıklığını ve mekânın davetkarlığını hemen birkaç kilometre ötede Hohenems beldesinde bulunan tarihî Yahudi mezarlığının yükseltilmiş duvarları ve kilitli kapsının oluşturduğu tezat daha belirgin olarak ortaya koymaktadır. Burada bir dini cemaatin toplumsal entegrasyona açık olup olmadığını değil, Yahudi mezarlığının inşa edildiği dönemlerdeki toplum anlayışının ve 2. Dünya Savaşı öncesi ve süresince mezarlığın maruz kaldığı toplumsal ve siyasal öfkenin²⁰ dikte ettiği korumacı ayrışma ihtiyacının günümüzde değiştiğini ve mimari tasarımın bu değişimi teşvik edecek yönde, toplumsal tartışmalara katkıda bulunacak şekilde ortaya konduğunu belirtmeye çalışıyorum.

Bu açıdan bakılınca Altach Müslüman Mezarlığı'nın sadece bir mimari eser olarak ülkedeki Müslüman göçmen kültürü ile Hristiyan çoğunluk arasında çoğulcu toplum temelinde bir diyalog oluşturmanın temsili olmanın ötesinde Müslüman toplum içindeki itikat farklılıklarının da diyalog kurmasını teşvik eden, bu diyalogun farklılıkların yan yana gelerek katkıda bulunduğu çoğulcu bir Müslümanlık tanımının da tezahürü olan bir mekân olduğu savlanabilir. Buradan hareketle, tasarımla olası kılınan bu her iki diyalog düzleminin de birlikte Avusturya'nın toplumsal dönüşümüne katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ: TASARIMIN TOPLUMSAL MÜZAKERE VE MUTABAKAT GÜCÜ

Bir göç sonrası toplumda göçmenler için ya da göçmenler tarafından yaratılan mekânlar, göç alan bir toplumun göç sonrası topluma geçiş sürecindeki müzakere alanlarını da oluştururlar. Kamuya açık resmi ya da özel mekânlar, örneğin okullar, ibadethaneler, dükkanlar ya da restoranlar bu müzakerenin görsel ve fiziksel tezahürleridir. Altach Müslüman Mezarlığı da göç sonrası bir Avusturya'nın, göçle ya da başka sebeplerle Avusturya'ya gelen ve kalan, yaşamının sonunda da orada gömülmeyi tercih eden Müslüman Avusturya vatandaşlarının kendi inanç ve itikat kimliklerini koruyarak Avusturya toplumunun bir parçası olduklarının göstergesi, Avusturya'nın bir göç sonrası toplum olma

yolunda olduğunun tasarım yoluyla şekillenen fiziki tezahürüdür.

Altach Müslüman Mezarlığı Avusturya'da nesiller boyu yerleşik olma niyetinin doğurduğu ihtiyacın bir tasarım fikrine dönüşmesi, fikrin de mimari tasarım aracılığıyla nesneleşmesiyle birlikte göçmenlerin yeni vatanlarına ve onun toprağına duydukları bağlılığı ortaya koyuyor. Bağlamını sadece coğrafyadan ya da mekânın üretildiği yerin kültürel referansları dışında mimari eseri kullanacak ve onu her gün görececek insanların farklı coğrafyalardan getirdikleri kültürden ve bu kültür üzerinden kurmak istedikleri kimlik inşası ve kişisel sembolik ifade alanının pratiklerinden alan bir mimarlık anlayışı göç alan toplumların göç-sonrası toplumlara dönüşümünde tasarlanmış bir çevrede bu farklı kültürlerin karşılıklı olarak birbirine referans olarak geliştiği eş-yaşam pratiklerinin gelişebilmesi için de diyalog mecraları oluşturuyor.

Altach Müslüman Mezarlığı bir mimari eser olarak, bu eseri ortaya çıkaran süreçte yürütülen kapsayıcı karar verme süreçleri ile işleyen tasarım faaliyetleri ile göç ile şekillenen bir toplumda göçün etkilediği farklı bireyler ve kültürler arasında diyalog kuruyor. Altach Müslüman Mezarlığı'nın bizleri binanın tasarımının sembolizminin ötesinde, sağladığı hizmetin yarattığı aidiyet ve geleceklerini yeni vatanlarında sürdürmek isteyenlere sağladığı toplumsal güvencenin açtığı alan çerçevesinde çok kültürlü bir birlikte yaşamı konuşmaya davet ettiğini söyleyebiliriz. Altach Müslüman Mezarlığı tasarım göç ilişkisi tartışmalarına somut bir katkı koymakta, tasarımın toplumsal müzakere gücünü ve bu müzakerenin sonucu ulaşılan mutabakatı sembolize etme ve sergileme gücünü bize açıkça göstermektedir. ❖

* Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

NOTLAR

1. Simon, Herbert A., 1988, "The Science of Design: Creating the Artificial", *Design Issues*, cilt:4, sayı:1/2, ss.67-82.
2. Bürkle, Stefanie, 2016, *Migration von Räumen*, Vice Versa Verlag, Berlin.
3. Tarrés, Sol; Solé Arraràs, Ariadna; Moreras, Jordi, 2018, "The Other Dead. An Ethnohistorical Approach to Religious Diversity in the Spanish Cemeteries", *Diversité Urbaine*, sayı:18, ss.11-29.
4. Jedan, Christoph; Kmec, Sonja; Kolnberger, Thomas; Venbrux, Eric; Westendorp, Mariske, 2020, "Co-Creating Ritual Spaces and Communities: An Analysis of Municipal Cemetery Tongerseweg, Maastricht, 1812-2020", *Religions*, cilt:11, sayı:9, 435, ss.1-21.
5. Jedan, Christoph; Kmec, Sonja; Kolnberger, Thomas; Venbrux, Eric; Westendorp, Mariske, 2020, ss.1-21. "Cemeteries and Crematoria as Public Spaces of Belonging in Europe: a Study of Migrant and Minority Cultural Inclusion, Exclusion and Integration" başlıklı bu uluslararası araştırmanın detaylarına <https://heranet.info/projects/public-spaces-culture-and-integration-in-europe/cemeteries-and-crematoria-as-public-spaces-of-belonging-in-europe-a-study-of-migrant-and-minority-cultural-inclusion-exclusion-and-integration/> sayfasından ulaşılabilir.
6. Hunter, Alistair, 2016a, "Staking a Claim to Land, Faith and Family: Burial Location Preferences of Middle Eastern Christian Migrants", *Journal of Intercultural Studies*, cilt:37, sayı:2, ss.179-194.
7. Hunter, Alistair, 2016b, "Deathscapes in diaspora: contesting space and negotiating home in contexts of post-migration diversity", *Social & Cultural Geography*, cilt:17, sayı:2, ss.247-261.
8. Akkaymak, Guliz; Belkhdja, Chedly, 2020, "Does Place Matter? Burial Decisions of Muslims in Canada", *Studies in Religion / Sciences Religieuses*, cilt:49, sayı:3, ss.372-388.
9. Balkan, Osman, 2015, "Burial And Belonging", *Studies in Ethnicity And Nationalism*, cilt:15, sayı:1, 2015, Wiley, ss.120-134.
10. Swensen, Grete; Skår, Margrete, 2019, "Urban cemeteries' potential as sites for cultural encounters", *Mortality*, cilt:24, sayı:3, ss.333-356.
11. Grabherr, Eva, 2013, *The Islamic Cemetery Altach*, BUCHER, Hohenems.
12. ATİB Cenaze Nakli Yardımlaşma Fonu, Avusturya Cenaze Fonu, Islamische Bestattung, Anadolu Bestattung gibi çeşitli dernekler üyelerinden aldıkları ücret karşılığı bu hizmetleri sağlamaktadır.
13. "Avusturya'daki 2. Müslüman Mezarlığı Açıldı", <https://www.ha-ber.com/avusturyadaki-2-musluman-mezarlighi-acildi/41958/> [Erişim: 22.02.2022]
14. Grabherr, Eva, 2013.
15. Jedan, Christoph; Kmec, Sonja; Kolnberger, Thomas; Venbrux, Eric; Westendorp, Mariske, 2020, ss.1-21.
16. Sol, Ariadna; Jordi, 2018, ss.11-29.
17. Grabherr, Eva, 2013.
18. Mamdani, Mahmood; Adjaye, David; al-Harithy, Howayda; Desvigne, Michel; Merican, Kamil; Mori, Toshiko; Sikander, Shahzia; Tabanlıoğlu, Murat; Shu, Wang, 2013, *Report of the Master Jury: The 2013 Cycle of the Aga Khan Award for Architecture*, <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/media.archnet.org/system/publications/contents/9916/original/DTP102302.pdf?1416842387> [Erişim: 23.02.2022]
19. Akşamija, Azra, 2014, "Cultivating Convergence: The First Islamic Cemetery in Vorarlberg, Austria", *International Journal of Islamic Architecture*, cilt:3, sayı:1, ss.31-146.
20. Akşamija, 2014, ss.31-146.
21. Mamdani, Mahmood; Adjaye, David; al-Harithy, Howayda; Desvigne, Michel; Merican, Kamil; Mori, Toshiko; Sikander, Shahzia; Tabanlıoğlu, Murat; Shu, Wang, 2013.
22. Grabherr, 2013.
23. Çalışma ziyareti sırasında yazarın deneyimi de bu yönde olmuştur.
24. <https://www.jm-hohenems.at/en/jewish-quarter/jewish-cemetery> adresinden ulaşılan web sayfasında Hohenems Yahudi Mezarlığı ile ilgili daha detaylı bilgilere ulaşılabilir.

Anımsamanın Tektonikleri: Cengiz Bektaş'ın Mezar Tasarımları

Işıl Uçman Altınışik, Burak Altınışik

Cengiz Bektaş, mimari projelerinin yanı sıra toplumsal hafıza bağlamında değerlendirilmesi gereken diğer çalışmalarıyla da öne çıkan bir aktör. Arşiv kayıtları üzerinden Cengiz Bektaş'ın mezar tasarımlarını inceleyen yazarlar, yapıların “anımsama mekânlarına yönelik özel bir arkitektonik içerik olarak karşımıza çıkan, belli bir biçimsel söylem ve gösterge dağarcığına işaret eden” yönlerinin altını çiziyor.

“Bir anıdır öncesi
Gidiyor gitmeli
[...]
Gömütlerin arasında
Usulca oturmak
Duyamak tepelerden gelip ilk çırpınışı
Duvarlar içinde suda
Atla su
Taş su
Ak su”
Cengiz Bektaş¹

Cengiz Bektaş, Türkiye mimarlık pratiği bağlamındaki verimli çalışmalarıyla hem mimarlık eleştirmenlerince hem de bizzat kendi etkileşimleri içinde beliren temas noktaları üzerinden vernaküler modernizm, eleştirel ve konumlandırılmış bölgeselcilikle bağlantılanan bir aktördür. Bektaş'ın bu kapsamdaki mimari pratiklerini konu alan belli bir literatür de oluşmuştur.² Öte yandan Bektaş, mimari üretiminin sadece bu çerçevede sunduğu gelişkin, detaylandırılmış ve inceltilmiş boyutu ile değil, bunların yanı sıra toplumsal hafıza bağlamında değerlendirilmesi gereken diğer çalışmalarının ideolojik arka planıyla da farklılaşan özgül bir hümanist ve toplumcu bir profil ortaya koyar.

Bektaş'ın bu diğer kapsamdaki üretimi, Mavi Anadoluculuğun hümanist ideolojisi ve toplumcu söylemi ile ilişkilidir.³ Mavi Anadoluculuk, Türkiye'de 1940'lardan 1980'lerin başına kadar etkinliğini sürdürebilmiş olan bir aydın hareketidir. Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat'ın başlıca aktörleri arasında yer aldığı ve edebiyat başta olmak üzere ilgili diğer alanları içeren bir akım olarak tanımlanır.

Bu bağlamda incelendiğinde Cengiz Bektaş'ın mezar tasarımları, anımsama mekânlarına yönelik özel bir arkitektonik içerik olarak karşımıza çıkar ve Türkiye'de siyaset, edebiyat ve estetik arakesitindeki kültürel hafıza inşası olarak beliren ayırt edici bir görünümle tarihyazıma dikkate değer bir katkı sunar.⁴

Bu tespitten hareketle makalenin niyeti, Cengiz Bektaş'ın Salt Araştırma Mimarlık Arşivi'nde yer alan mezar tasarımlarını, kendi mezarı dahil olmak üzere, ölüm tarihi kronolojisini takiben inceleyip tektonik çözümleme yaparak bu çalışmaları mikro tarihyazım ölçeği ve yöntemiyle yapılacak yakın okumalarla anlamlandırmaktır. Amaçlanan ise Bektaş profilini kısmi bir kesit üzerinden, başka bir vechesiyle açığa çıkarmaya çalışıp Bektaş'ın bu mecradaki üretimini, buna arka fon oluşturan hümanist ve toplumcu ideolojiyle bağlantılı olarak ele almaktır.

Kendisiyle yapılan bir söyleşide Bektaş, mezar çizmenin hoş bir şey olmadığını, dayanması zor olduğu için, örneğin anne ve babasının mezarlarını çizmediğini ama birkaç arkadaşı için mezar tasarladığını belirtir.⁵ Diğer taraftan Salt Araştırma Mimarlık Arşivi'nde, Cengiz Bektaş'ın kayıtları arasında izlenebilecek beşi uygulanmış sekiz taslaktan oluşan mezar tasarımları,⁶ bir kategori olarak sundukları ilk izlenimde dahi sadece arkadaşlık ve vefa örüntüsüyle açıklanamayacak bir görünüm ortaya koyarlar. Belli bir biçimsel söylem ve gösterge dağarcığına işaret ederek kısmi de olsa, Bektaş'ın hem kendisinin üstlendiği hem de kendisine atfedilen hümanist ve toplumcu aydın tutumunu somutlayıp sergileyerek kümelenirler.

Böyle ele alındığında Bektaş'ın mezar tasarımları, iktisadi ve kullanım işlevselliği gibi düz anlamlılığın öne çıktığı belirleyicilerden, bazı açılardan özgürleşen bir alanda konumlanır. Bu nedenle Bektaş'ın bu pratiğini yapılarından daha yüksek sesle daha konuşkan bir imalat kümesi olarak belirlemek mümkündür. Bu anlamda, unutmaya ve hatırlama arasında kararsızlık yaratan en aşırı ve eski deneyim olarak yaşamın sona ermesi, Bektaş'ın mezar tasarımlarında hatırlama kültürünün ilk sahnesi gibi ele alınmış gözükür.⁷

Söz konusu sahne Bektaş'ın imgeleminde belirli bir dizge içinde kurulduğuna dair tekrar eden unsurlar taşır. Bektaş bir taraftan arkaik denebilecek bir defin ritüeline göndermede bulunurken, bir diğer taraftan teatral bir performansla bunu var olan güncel pratiklerin arasına ölçülü bir biçimde sızdırır. Bir başka ifadeyle Bektaş, bir yaşam kaybını, kendi mimarlık pratiğiyle de paralel olarak gözlemlenebilen geçmişin şu andaki bir göstergesi olarak yorumlar. Ölümü siyasal, kültürel ve toplumsal bir düzleme yansıtıp temsil etmek istediğini araçsallaştırarak artık orada olmayanın yerine koyar.

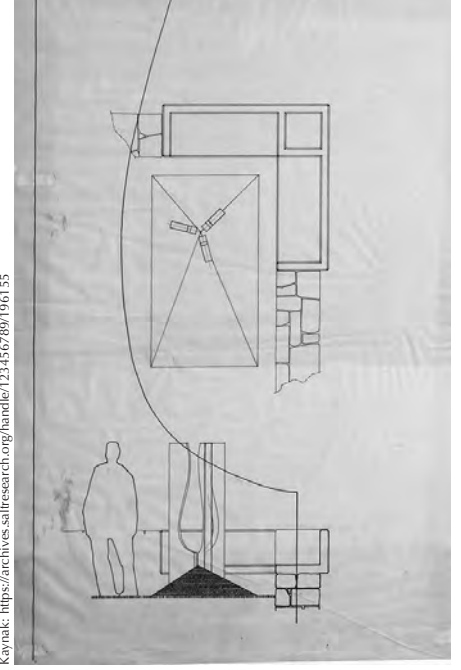
Bu çerçevede Bektaş'ın mezar tasarımlarını aynı zamanda birer tarihyazımsal ve toplumsal içerik üretimi olarak düşünmüş olduğu söylenebilir. Mezarların atfedildiği isimlerin ortak özellikleri, topluma mal olma

Işıl Uçman Altınışik
Doç. Dr., Pamukkale
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

Burak Altınışik
Doç. Dr., Pamukkale
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

1. Denizli Basma Apre Fabrikası satış mağazası önü hayratı

2. Seha Meray mezar çizimleri

düzeyleri ve birer göstergeye dönüşebilen sembolik boyuta ve anlam katmanlarına sahip olmalarıdır. Bu yönleriyle de Mavi Anadolucu kültürel gelenek inşası temelinde toplumsal hafızayı, kimin neden unutulmaması gerektiğine yönelik bir sosyal sorumluluk olgusu olarak yorumlayan, hümanist ve toplumcu bir tarihyazım inşasına şahsen eklemlenirler. Böylece bir kısmı Bektaş'ın yakın sosyal çevresinden bir kısmı ise kendisini bir bileşeni olarak gördüğü ideolojik söylem ve mücadele alanındaki, bazen bir dizi trajedinin öznesi olarak bazen de bu olayları anıştıracak biçimdeki bir temsiliyet düzeyinde öne çıkan aktörlerden hayali,⁸ bir diğer ifadeyle kurgusal bir topluluk oluşur.

Bektaş tarafından üretilen anımsama tektonikleri içeriklerinden sadece bir tanesi, mezar tasarımı olmasa da arşivde yer alan Denizli Basma Apre Fabrikası (DEBA) satış mağazası önündeki İlhan ve Orhan isimli iki kardeşin anısına yapılan çeşme dikitleridir. (**Resim 1**) Bektaş'ın hümanizması çerçevesinde dikkate değer bir toplumcu anımsama tektoniğidir. Bektaş, bir üretim mekânının işverenleri olarak aynı aile ve kuruma ait söz konusu iki hayat kaybını, toplumcu değer hiyerarşisinde üst sıralarda konumlandıran genel kabulü yansıtır. Toplumsal alana kaynak ve artı değer sunan toplumsal görev ve sorumluluğa ait bir süreklilik zincirinin halkasında erken bir kopuş ve kayıp olarak görür. Her ne kadar Bektaş'ın bu yaklaşımı, mekânın kendi tarihyazımı için belli bir olanağı işaretleyip başlatsa da bu niyet DEBA'nın kendi sürecinde bu yönde gelişmez. Şüphesiz başka kayıplar söz konusu olmuş olsa da Bektaş'ın anımsama artifaktına benzer bir görünürlük kazanamazlar.

Salt Arşiv kapsamında erişilen ve ölüm tarihi kronolojisi-ne göre sıralanabilen ilk mezar tasarımı Seha L. Meray adına aittir. 1977 yılında Marmaris Armutalan'da defnedilen Meray yazar, çevirmen, siyaset bilimci ve akademisyen kimliğiyle 1950'li yılların ortalarından 1970'li yılların sonuna değin toplumsal alanda önemli roller almış bir aktördür. Devletler Hukuku Profesörlüğü, Londra

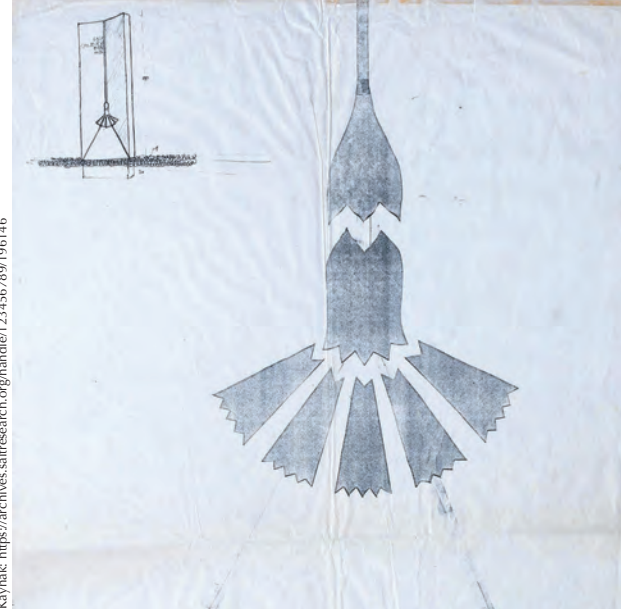
Konferansı ve Birleşmiş Milletler Türk Heyeti Hukuk Danışmanlıkları, ODTÜ ve Ankara Üniversitesi Rektörlükleri, UNESCO Türkiye Millî Komitesi Yönetim Kurulu Üyeliği, Türk Dil Kurumu Başkanlığı gibi görevler üstlenmiştir. Bu dizilim Bektaş tasarımı Meray'ın, hayali kurulan ortak bir duyuşsal topluluğun üyesi gibi düşünülmüş olduğunu savlanabilir kılar.⁹ Denilebilir ki Meray, Bektaş'ın grup aidiyeti ve ortak değer kavramsallaştırmasıyla çıktığı yolculuğa eşlik eden kültürel hafızanın geriye dönük inşasında bir başka hümanist ve toplumcu benlik sunumu gibidir.

Mezar tasarımı planimetrik olarak ters L izi kuran ve genişliği boyunca oturma nişleri içeren bir taş duvarın çevrelediği çakıl taşlarıyla kaplanmış piramidal bir tümseğin egzantrik tepe noktasını merkeze almış 3 adet bloğun yükseldiği bir kompozisyonudur. (**Resim 2**) İlginç olan düşey blok levhalardaki yüzey eksiltmelerinin bir araya geldiklerinde ortaya çıkan figürün ifadesidir. Ayrışık ve soyut göstergelerin bir araya getirilmesiyle optik olarak diyonisyak imgelem ile bağlantılı bir dizi imgeyi -ağaç, kadeh, lale, ateş- işaretlerler. Bu imgelem Bektaş'ın hümanist düşünce ve yaklaşımının temel niyetini oluşturan Mavi Anadoluculuğun Antikite ve Akdeniz'in çoğul tarihlerine bağlantılanma çabasıyla karakterize olur. Bektaş'ın bu tutumu, "geleneğe eklemlenmek" (Bektaş, referans gir) söylemiyle ilişki kurduğu kültür panteonu içinde ön sıralarda yer alan Halikarnas Balıkcısı'nın tanımıyla ifade edilecek olunursa "dionisyak tarih" dağarcığı ve "dionisyak meşrep" içinde üretilir.¹⁰ Buradaki ideolojik niyet, tarihsel bir durumu ortaya koymak veya tarih için tarih değil, yerine toplumsal kültür lehine bir yaratıcılığı ve duygulanımı açığa çıkarmak, bir başka deyişle olguları aşırılaştırmak veya kullanmak anlamına gelse de sanat için tarihtir.

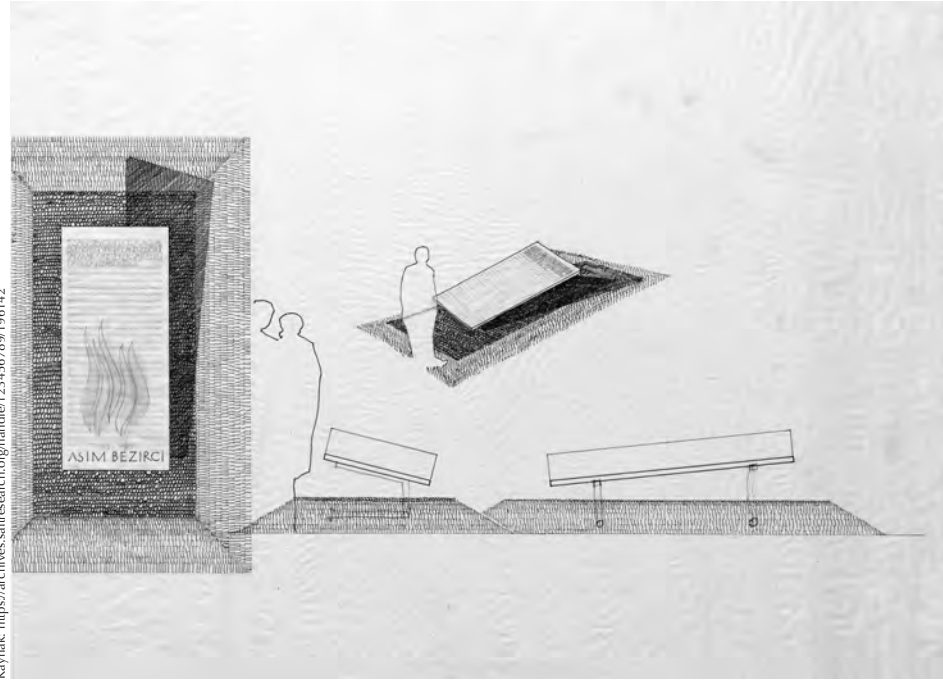
Bektaş'ın Meray için mezar tasarımı ilk bakışta geometrik temelli görünür. Daha uzun soluklu bir görüntüleme içinde eklemlenme izlerinin birbirini takip etmediği kavranır. Örneğin, 3 taş blok piramidal tümseğin geometrik

4. Edip Cansever mezarı, 2020.

3. Edip Cansever mezarı çizimleri

5. Asım Bezirci mezarı çizimleri

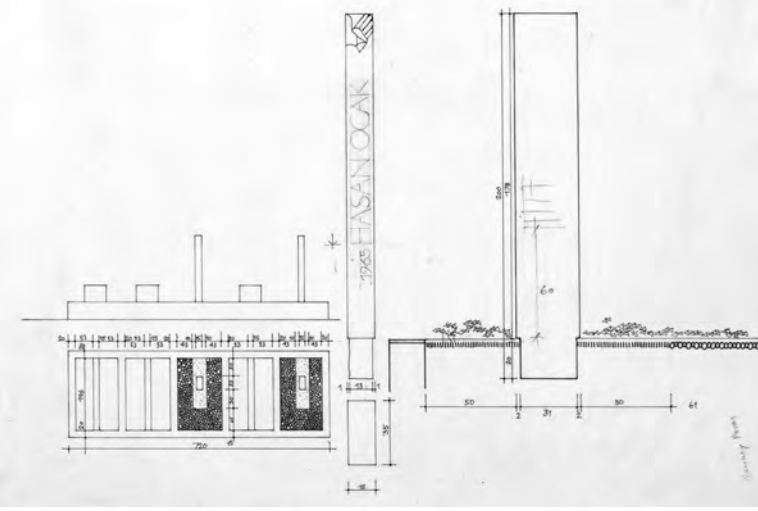

ayrıtları üzerine oturmaz; tümseğin tepe noktasını kesen düzlem etrafında 120 derecelik bir dönüş tarifler. Oturma nişleri ile bağlantılı düşünüldüğünde bir tür defin sonrası anma kültü sahnesi gibi kurgulanmış görünür.

İkinci mezar 1986'da Aşkıyan Mezarlığı'na defnedilen Edip Cansever'e aittir. Cansever'in mezarı bir istinat duvarı kuytusunda yüksekçe bir kotta, ağaçlar altında rustik ve görece kaba yüzey biçimlendirmelerinden oluşan bir ortam içinde keskin hatlı iç bükeyleştirilmiş bir mermer levha üzerinde Bektaş'ın özgül tipografisiyle kazınmış bir düşey unsurdan oluşur. (Resim 3, 4) İç bükeyleştirme levhanın düşeydeki postürüne yönelik strüktürel bir kapasite artırımlı olduğu kadar Cansever'in "yerçekimli karanfil" başlıklı şiirine referansla levhanın doluluğundan eksiltiyle stilize edilen ters karanfil imgesiyle şahsiyetlendirildiği bir vurgu hattı da tanımlar.

Öyle görünür ki yerçekimli karanfil metaforu şairin ve metnin niyetinin¹¹ ötesinde okuyucu niyetleri açılımına ve toplumsal yorumlama sürecine konu olmuş, dolaşısıyla Bektaş aracılığıyla arkitektonik bir anımsamanın konusu olarak da imgeleştirilmiştir.

Üçüncü mezar muhasebeci, inceleme yazarı ve eleştirmen Asım Bezirci'nindir. Bezirci 1993 Sivas katliamında hayatını kaybedenler arasındadır. Mezar tasarımı üst yüzeyi çakıl taşları dizili kesik piramit biçiminde sıkıştırılmış toprak bir tümsekten ayrıştırılmış asimetric konumlu ve havada tutulan bir levhadan oluşur. (Resim 5) Levha hem bir mezar taşıdır hem de veda seslenişi gibidir. Bezirci'nin hümanist, toplumcu, seküler, aydınlanmacı siyasasını ifade eden bir değerler manzumesini belirtir. Üzerindeki ateş motifi hem ölüm biçimini hem de ifade edilen değerler manzumesinin aydınlatıcı top-

6. Hasan Ocak mezarı çizimleri

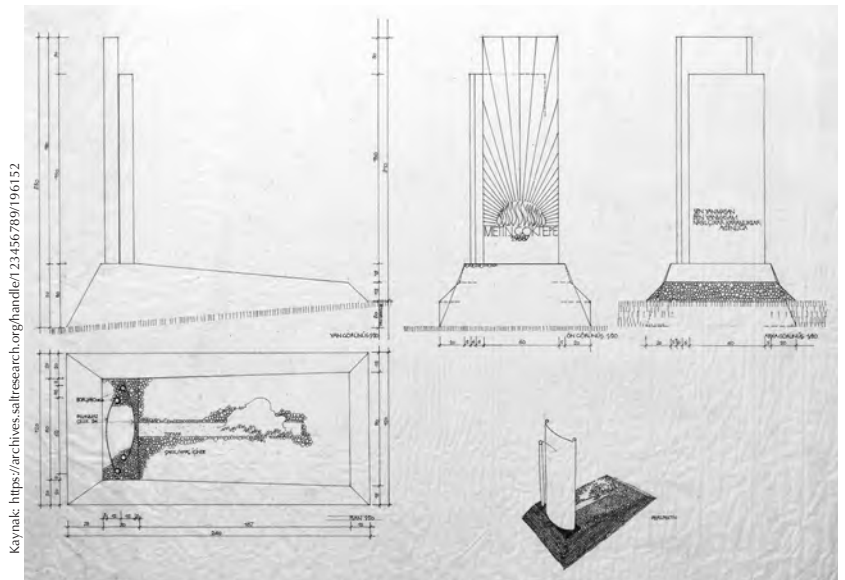

7. Hasan Ocak mezarı, 2014.

layıcılığını ifade eder görünmektedir. Bektaş'ın bir içerik üretimi olarak hümanist ve toplumcu imge dağarcığının boyutlanması ve sergilemesi açısından dikkat çekicidir. Öte yandan kartezyen bir ruh-beden dikotomisinin cisimleştirilmesi olarak da okunabilir. Asım Bezirci'yi ve onun fikirlerini işaretleyen yazılı levhanın havada asılı hali anımsamanın havai tektoniğini, çakıl taşlı kesik piramidal tümseğe unutulmanın, toprağın bedeninde erimenin mekânını işaretler.

Dördüncü mezar 1995 yılında İstanbul Sultangazi Gazi Mezarlığı'na defnedilen Hasan Ocak için tasarlanmıştır. Öğretmen ve çay ocağı işletmecisi olan Ocak 1995 yılındaki Gazi Mahallesi Olayları olarak bilinen sürecin öne çıkan sembolikleşmiş ismidir.¹² Ocak'ın mezarında anımsama programının anıt mekân lehine evirildiğini söylemek mümkün görünür. Burada neyin unutulmaması ve unutturulmaması gerektiği sorusu, bir başka ifadeyle olay, kimin unutulmaması gerektiği sorusunun, yani ismin ve bireyselliğin önüne geçmiş ve anımsama, toplumsal sorumluluğun devamını amaçlayan bir grup hafızasının somutlaştırılmasına dönüşmüştür. Tek bir mezar tasarımı çok beş mezarın yan yana bir toplu anıt-mezar büyüklüğü ve ortamının talep edilmiş ve oluşturulmuş olduğu plan düzleminde ifade edilen 720x236 cm boyutlarındaki alan tanımından takip edilebilir. (Resim 6, 7) Çizimler birbirine referans veren ortografik bir özdeşlik kümesi olmaktan ziyade farklı olasılıkların araştırıldığı farklı ölçeklerdeki düşünce kadralları gibi görünür. Zeminden yükseltilmiş bir peyzaj alanı olarak okunan mezar tasarımı yatay ve düşey bloklar, çakıl taşı dizme ritüeli, çiçeklendirme gibi olanaklar değerlendirilir. Ocak'ın mezarı alanın ucundaki ilk dilimdedir. Ocak'ın ölümünü toplumsal hafızaya kazıyan dikili taş prizmatik bloğun dar kenarında doğum tarihini belirten rakamlar ve ismi oluşturan harfler işlenmiştir. Üstte ise Alevi imgelemindeki barış güvercini figürü açık sol el gibi stilize edilerek işlenmiştir. Prizmatik bloğun geniş yüzeyleri yazılı ifade alanları olarak düşünülmüştür.¹³ Denilebilir ki Bektaş bildirişim gerektiğinde tereddüt etmeden imgeler yerine semboller tercih eden ideolojik bir tutum sergilemekten kaçınmaz.

Beşinci tasarım İstanbul Esenler Kemer Mezarlığı'nda defnedilmiş muhabir ve gazeteci Metin Göktepe için ya-

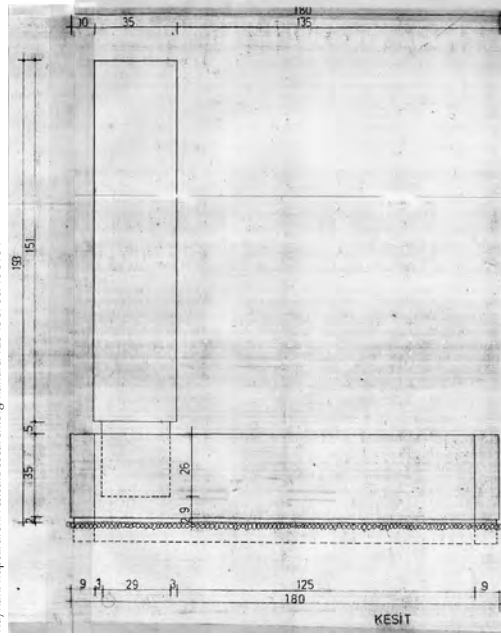
8. Metin Göktepe mezarı çizimleri

pılmıştır. Göktepe de gözaltında işkence ile öldürülenler arasında sembolik bir isimdir. Bu mezar da kişisel bir defin alanı olmanın anonimlikleri ötesinde toplumsallık vurgusunu artırmaya yönelik açık ve örtük göstergelerle donatılmış, çakıl taşı kaplı bir tümsektir. (Resim 8) Asım Bezirci'deki çakıl taşı giydirilen kesik piramit tümseğe Göktepe'nin mezarının bulunduğu yerdeki zemin eğimine uygunlaştırılarak bir asimetri kazandırılır. Harç içine gömülen çakıl taşları dar bir toprak ve çiçeklendirme şeridi oluşturacak şekilde dizilir.

Mezar baş taşı olarak Bektaş şaşırtıcı bir şekilde malzemeyi değiştirir: 40 mm çapında dikme borulara tutturulmuş iki metre yüksekliğinde paslanmaz çelik iki adet levha. Eğik düzlemler ve eğri yüzeyler farklı imgeleri birbirine düğümler. Eğik düzlemler ne kadar dolu ve maddesel ise eğri düzlemler incelik ve eksiltmelerle karakterize olur. Mezarın dışına dönük levhası Bektaş tipografisiyle belirlenen ismi oluşturan harfler ve doğum tarihini belirten rakamlarla birlikte stilize bir alev demetinden uzanan ışınlarla belirginleşir. İç levhada "sen yanmazsan ben yanmazsam nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa" yazılıdır. Asıl mesleği terzilik olan daha sonra yerli dokuma alım-satımı, iplik ve dokuma ticaretine atılan

9. Hacı Kazım Sivri Mezarı

10. Hacı Kazım Sivri ve Salise Sivri mezarı çizimleri

ve Bektaş'ın işverenlerinden aynı zamanda mahalle ve çocukluk arkadaşı olan Esat Sivri'nin babası ve annesi Kazım Sivri ile eşi Salise Sivri'nin Denizli Asri Mezarlığı'ndaki mezarları daha sivil sayılabilecek bir tasarım diline sahiptir. Bektaş burada modernleşme ile ilintili bir başarı öyküsüne olan duyarlılığını biçim tercihine yansıtmıştır. Basitçe yatay ve dikey iki düzlemin maddesel farklılaşmasına yaslanır. (Resim 9, 10) Birbirini kesen iki kol adeta diğeri üzerine döndürülerek çakıştırılabilir ölçülere yaklaştırılmıştır.

Düşeydeki blok bedensel mevcudiyeti temsil eden bir mezar baş taşı, yataydaki tekne toprak ve çiçek olmuş bedensel çözülmeyi işaretler. Tekne çeperi yine çakıl taşı kaplanan zemin mezarın sınırlarını tanımlar. İsim ve yaşam aralığını ifade eden tipografik yüzey traverten kaplamanın aşındırılmasıyla belirlenir. Yatay tekne tek parça bir blok değil köşeleri pahlı parçaların bir araya getirilmesiyle kurulur.

Arşivdeki başlıklar arasında yedinci mezar tasarımı 2005 yılında vefat eden ve Aşıyan Mezarlığı'na defnedilen şair, romancı, düşünür, deneme yazarı, gazeteci, senarist ve eleştirmen Atilla İlhan için üretilmiştir. Bektaş'ın açık görüldüğü kadar imgelemi örtük sayılabilecek, kişisel dünyası içinden baktığı bir mezar baş taşı tasarımı olduğu fark edilir (Resim 11). Art Nouveau'nun stilistik floral desen üretimlerini çağrıştıran imgesel bir orman mermer levhanın sınırlarını aşarcasına yukarıya uzanır. Altın orana göre bölünmüş görünen levhanın alt kısmında Bektaş'ın karakteristik tipografisiyle yalın bir şekilde Atilla İlhan'ın ismi, yaşam aralığını belirten rakamlar ve "Ruhuna Fatih" ibareleri yer alır. (Resim 12, 13)

KAPANIŞ: BEKTAŞ MEZARI, NAKKAŞTEPE

Cengiz Bektaş 20 Mart 2020'de vefat etti. 21 Mart 2020'de Nakkaştepe'de 20 yıl önce tasarlayıp inşa ettirdiği söylenen mezarına defnedildi.¹⁴ Bektaş'ın tasarladığı diğer mezarların diyagramı sayılabilecek kesik piramidal tümsek, kolektif sağaltma ve saygı ritüeli olarak çakıl taşı döşeme ile toplumsal bir mesaj kaydı olarak

mezar baş taşı kendi mezarında tekrar etmez. Köşeleri eğimli bir topoğrafya içinde açığa çıkan, travertenle giydirilmiş kesik piramidal defin haznesi olarak doğrudan bir mastabaya referans verdiği ve tipografik kazımanın ölüm tarihini içermediği kişisel bir anıt söz konusudur. (Resim 14)

Cengiz Bektaş, kendi mimari pratiklerinin sunduğu ve mimarlık eleştirilerince üretilen ayırt edici çerçeve ve rafinasyon ile olduğu kadar hem mesleki hem özel yaşam etkileşiminde beliren sosyo-kültürel sermayenin öne çıkan bir aktörü olarak da hümanist ve toplumcu ideoloji güdümündeki birikimlerin özgül bir figürüdür.

Adolf Loos 1910 tarihli "Mimarlık" başlıklı makalesinde şöyle yazar¹⁵: "Ormanda altı ayak uzunluğunda ve üç ayak genişliğinde, kürekle piramit biçimi verilmiş bir tümsek gördüğümüzde ciddileşiriz ve içimizden bir ses, buraya biri gömülmüş, der. Bu mimarlıktır." Loos'un bu metniyle Bektaş'ın temas edip etmediğini teyit etmek mümkün olmasa da Bektaş'ın mezar tasarımları Loos'un ifade ettiği imgenin açılımıyla örtüşmektedir. Ancak Loos'un ifadesinde olağan ve anonim olan Bektaş tasarımı özel anlam ve adeta şahsiyet kazanır. Cengiz Bektaş'ın mezar tasarımları bu nedenle, arketonik ve yaratıcı imgelem ile temsiliyet ve ideolojik dizge arasında salınım yapar; anımsama mekânı ile nekrolog arasında gidip gelir. Bu sınır ölümüne maruz kalan kişinin toplumsal kimliğine göre, anımsama veya methiye lehine şekillenmiştir. İcat ettiği göstergeler anımsamaya yollandığında figürat¹⁶ olana yaklaşmakta, methiye lehine şekillendiğinde figüratif imgelere temas etmektedir.

Rasyonalist entelektüel, generalist, amatör filozof ve vernaküler modernist Bektaş'ın toplumsal hafızada kendisine açtığı yerin mütevazı görünümü bir mastaba olması ise adeta kaderin ve tasarımın bir cilvesidir. Bektaş, toplumcu hümanist ideolojisiyle, ölüm karşısında kendisini sıradanlaştırır gibi davranmış görünse de bir diğer yandan kendisini yaratıcılığıyla yücelterek en son noktada kendi sunumuna sahip çıkmıştır. ❖

NOTLAR

1. Bektaş, Cengiz, Bugün Böyle, Akdeniz.

2. Bu makalenin kapsam ve niyeti dışında kalan Bektaş'ın mimari üretiminin bağlam ve kavramsal çerçevelerine yönelik yakın okumalar için 1990'larda mimarlık eleştirmenlerince yapılan değerlendirmeler incelenebilir. Örneğin, *Arredamento Dekorasyon* dergisinin 39. sayısındaki Cengiz Bektaş Profil dosyasında Doğan Kuban Bektaş'ı, "en rasyonel mimar", "iki keli", "mimarlık işçisi", "alçakgönüllü" ve "estetik entelektüel" olarak tanımlarken, Aydan Balamir "geniş ufuklu", "generalist" ve "amatör filozof" olarak tanımlar. Uğur Tanyeli ise "yeni-Atatürkçü", "rasyonalist", "ampirist" gibi nitelendirmelerle "reijonalist bağlamsalci" olarak açıklar. Abdi Güzer ise Bektaş'ı "ismini etrafında kimlik alternatifleri oluşan", "alternatif bağlamsalci" ifadeleriyle çözümler: Kuban, Doğan, 1992, "Cengiz Bektaş: Mimarlık ve Ussal Şiir", *Arredamento Dekorasyon*, sayı:39, ss.77-79. Balamir, Aydan, 1992, "Geniş Ufuklu Mimar Kimliği ve Bektaş'ın Mimarlığı", *Arredamento Dekorasyon*, sayı:39, ss.82-83. Tanyeli, Uğur, 1992, "Cengiz Bektaş ve Yeni-Atatürkçü Düşünce", *Arredamento Dekorasyon*, sayı:39, ss.80-82. Güzer, Abdi, 1992, "Dört Kişiydiler Bir De O", *Arredamento Dekorasyon*, sayı:39, ss.83-84. 2010'lu yılların sonlarında yapılan tez çalışmalarıyla bu literatüre vernaküler ve kültür sorunu bağlantılı ve yöresel çağdaş, bölgeye konumlanan modern gibi anahtar kelimelerle yapılan incelemeler eklenir. Bkz. Akyol, Melike, 2019, *Cengiz Bektaş'ın Anadolu Mimarlık Söylimini Yolculuk ve Yerel Modernlik Üzerinden Okumak*, yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi FBE, Ankara. Paköz, Aslıhan Ece, 2017, *Vernaküler Bağlantılı Kavramlar Kapsamında Türkiye'de Mimarlık*, yayımlanmamış doktora tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.

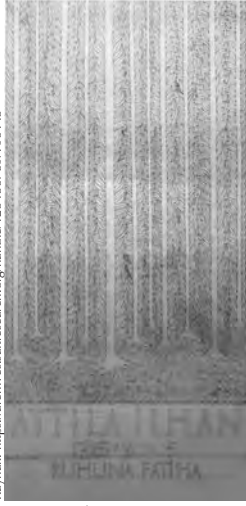
3. Cengiz Bektaş'ın Mavi Anadolu'lulukla olan ilişkisi için şu yayınlara bakılabilir: Akyıldız, Kaya, Karacasu, Barış, 1999, "Mavi Anadolu: Edebi Kanon ve Milli Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm ile Bir Ortaklık Denemesi", *Toplum ve Bilim*, sayı:81, ss.26-42. Belge, Murat, 2016, "Halikarnas Balıkcısı ve Mavi Anadolu", *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim, İstanbul, ss.274-279; Belge, Murat, 2016, "Mavi Anadolu Hümanizmi", *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim, İstanbul, ss.280-287; Bilsel, Cana, 2007, "Our Anatolia: Organicism and the Making Of Humanist Culture in Turkey", *Muqarnas*, sayı:24, ss.223-241. Bora, Tanıl, 2017, "Mavi Anadolu", *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, İletişim, İstanbul, ss.88-90.

12. Atilla İlhan mezarı alt kottan görünüşü, 2020.

13. Atilla İlhan mezarı üst kottan görünüşü, 2020.

11. Atilla İlhan mezarı çizimi

Akyol, Melike; Boyacıoğlu, Esin; Altan, T. Elvan, 2019, "Mimarlık ve Yolculuk Pratiği: Cengiz Bektaş'ın "Anadoluluk" Söylemi", *Mimarlık*, sayı:407, ss.46-51.

4. Arkitektonik içerik ve tarihyazımsal katmanlar içeren ve Alpaslan Ataman ile Cengiz Bektaş için anma niteliği taşıyan bir başka metin İhsan Bilgin'in "Son Hatıralarımız" başlıklı yazısıdır: Bilgin, İhsan, 2020, "Son Hatıralarımız", *Yapı*, sayı:457, İstanbul, ss.6-10. <https://yapidergisi.com/son-hatiralarimiz/> [Erişim: 20.10.2022]

5. Kaplan, Tuğçe, 2020, *Cengiz Bektaş ile Mimari Üretimleri Üzerine Söyleşi*, SALT, İstanbul, s.81.

6. Salt Araştırma Mimarlık ve Tasarım Arşivi Cengiz Bektaş Arşivi içinde "muhteşif" başlığı altında: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195987> [Erişim:14.03.2021] Gönül Bektaş, arşivde çizimleri yer almasa da Cengiz Bektaş'ın Sadri Alışık ve Yusuf Atılgan için mezar tasarımlarını yaptığı bilgisini iletmıştır. Cengiz Bektaş da Tuğçe Kaplan ile yaptığı söyleşide bu bilgiyi verir: Kaplan, 2020, s.81.

7. Jan Assmann, hatırlama kültürüne yönelik olarak sergilenenleri ve sergilemeye yönelik olan ilgiyi, bir sosyal grubu oluşturan temel unsurlardan biri olarak tespit eder. Ona göre bu kültürü sergileme biçimi ise üç kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki yeni elektronik medya ile hafıza dışı kaydın mümkün olmasıdır ki Assmann bu durumu yazının ve matbaanın keşfi ile oluşan bir kültürel devrimle eşdeğer görmektedir. İkincisi, ilkiyle de bağlantılı biçimde bugünün kültürünü, geçmişin "ardıl kültürü" olarak kavrayan tutum kapsamında, geçmiş kültürü hatırlama ve geçmiş anlama çabasıdır. Üçüncü ve en belirgin neden ise kişisel ya da yaşamsal düzeyde bizi etkileyen olayların, tanıklarının artık yaşama veda ediyor olmasıdır. Bu çerçevede Bektaş'ın tasarımları daha çok ikinci ve üçüncü kategoriyle bağlantılıdır. Yine Assmann'a referansla ifade etmek gerekirse "unutulmaması ve unutturulmaması gereken en yüksek düzeyde sorumluluk kurumunun" bir parçası olarak anılandırılmalıdır. Bu konuda özellikle bkz: Assmann, Jan, 2018, *Kültürel Bellek*, (çev.) Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss.39-43.

8. Benedict Anderson, cemaatleri birbirlerinden hakikilik/sahtelik boyutu üzerinde değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırılması gerektiğini belirtir. Anderson'un ufuk açıcı tespiti ve açılımına referansla Bektaş'ın Türkiye'de siyaset, edebiyat ve estetik arakesitindeki bir hayali topluluk için tasarımlar ürettiği savunabilir. Ayrıca bkz: Anderson, Benedict, 2007, *Hayali Cemaatler*, (çev.) İskender Savaşır, Metis, İstanbul, ss.19-22.

9. Halbwachs, anılarını hatırlamakta olan kişisel hafızanın kolektif hafızaya başvurduğunu, bir başka deyişle hafızanın toplumsal koşullara bağlı olduğunu düşünmektedir. Bu kapsamda çalışmalarında Halbwachs hafızanın oluşması ve korunması için sosyal çevrenin gerekliliğinden bahsetmektedir. Hafıza bireylerin toplumsallaşma sürecinde oluşmaktadır; topluma ait bir hafıza olmasa da toplumlar üyelerinin hafızasını belirlemektedirler. Her ne kadar Bektaş'ın bu kuramsal çerçevenin içinde üretimler yaptığı gerçekçi bir iddia olmasa da farkında olmadan bu çerçeveye temas ettiği söylenebilir. Bektaş'ın mezar tasarımlarında, hümanist ideoloji güdümündeki bir yaklaşımla, birey topluma karşı karşıya değildir aksine her şeyden haberdardır, toplumun bir ifadesi gibidir. Özellikle bkz: Halbwachs, Maurice, 2018, *Kolektif Hafıza*, (çev.) Banu Barış, Heretik Yayıncılık, Ankara, ss.19-22.

10. Diyonisyak tarih ve diyonisyak meşrep kavramlarının kullanımı için bkz: Halikarnas Balıkcısı, 2017, *Halikarnas Balıkcısı Düşün Yazıları*, (ed.) Azra Erhat, Bilgi Yayınevi, Ankara, ss.15-16.

11. Burada şairin ve metnin niyeti ifadesi Umberto Eco'nun *Yorum ve Aşırı Yorum* çalışmasındaki kullanımı çerçevesinde kullanılmıştır; bkz: Eco, Umberto, 2003, *Yorum ve Aşırı Yorum*, (çev) Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul.

12. Hasan Ocak Gazi Mahallesi'ndeki kahvehanelere yönelik silahlı saldırılar ardından ortaya çıkan toplumsal tepki karşısında güvenlik güçlerinin izlediği şiddetli tutum ile yayılan çatışmalı olaylar sırasında gözaltına alınmıştır. Bundan sonra kendisinden haber alınamamış ancak bir süre sonra cesedi kimsesizler mezarlığında bulunmuştur.

14. Cengiz Bektaş'ın mezarı

13. Blok levhanın bir yüzünde "Şili'de Arjantin'de öteki ülkelerde kaybedenler kaybetti"; diğer yüzde ise "Teslim olmaktır ölmek; Yaşamaksa Hasanlarca direnmek" yazmaktadır.

14. İhsan Bilgin, Bektaş'ın kayıpla ortaya çıkan mezarın ailesi dışındakiler için sürpriz olduğunu ve birkaç yıl önceden kendi kabrini tasarlayıp inşa ettiğini yazar: Bilgin, 2020, s.7. Gönül Bektaş mezarın 1999 yılında tasarlanıp Cengiz Bektaş ve bir ustasıyla beraber inşa edildiği bilgisini vermiştir. Mezar, 20-25 cm'lik betonarme bir çerçeveye giydirilen traverten kaplama ve üzerine kazınan Cengiz Bektaş'a ait karakteristik tipografiden ibarettir.

15. Loos, Adolf, 2020, "Mimarlık", *Süsleme ve Cürüm*, (çev.) Erdem Ceyhan, Arketon Yayınları, İstanbul, s.196.

16. Jean-François Lyotard'ın kullanımıyla figüral terimi, temsili nesneye ilişkili biçimlenmeler olarak figüratifin karşısında duyumsamayla ilişkili biçim olarak figüre karşılık gelmektedir. Daha detaylı değerlendirmeler için, bkz: Deleuze, Gilles, 2009, *Francis Bacon Duyumsamanın Mantığı*, Norgunk Yayıncılık, İstanbul. Lyotard, Jean-François, 2011, *Discourse, Figure*, (çev.) Anthony Hudek ve Mary Lydon, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Çanakkale Savaşlarının Sessiz Tanıkları: Çatışma Alanlarındaki Kültür Mirası

Mustafa Önge

Çanakkale Savaşlarının çatışma alanları, farklı ölçekte ve nitelikte kültür mirasını yoğun olarak barındırmakta iken savaşın alandaki kültür mirasına etkisi ise yeterince tartışılmamış bir başlık olarak karşımıza çıkıyor. Yazar, uluslararası hukukun çizdiği sınırlara rağmen hasar gören önemli yerleşimlere ve yapılara dikkat çekiyor.

Çanakkale Savaşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesinin sonrasında 19 Şubat 1915'de İngiliz ve Fransız gemilerinin oluşturduğu müttefik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçişe elverişli hale getirmeye yönelik deniz harekatiyle başlamıştır. 18 Mart 1915 sonrasında deniz unsurları tarafından desteklenen kara harekatiyle devam eden süreç, 9 Ocak 1916 tarihinde hücum eden unsurların sonuç alamadan bölgeden çekilmesiyle sona ermiştir. Coğrafi açıdan oldukça zorlu, dar bir alanda cereyan eden çatışmalarda büyük miktarda patlayıcı mühimmatın kullanıldığı, bölgede yaşayan sivillerin de çatışmalardan ciddi şekilde etkilendiği bilinmektedir. Çanakkale Boğazı'nın, millî mücadeleden sonrasında Lozan Antlaşmasıyla İstanbul Boğazı ve Marmara kıyısı ile birlikte askerden arındırılması istenmiş, 1936'da imzalanan Montrö Sözleşmesi ile Türkiye Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki egemenlik hakkına yeniden kavuşmuştur. Çatışmalardan etkilenen bölgenin düzenlenmesine ise 1920'li yıllarda başlanmıştır.

Mustafa Önge
Dr. Öğr. Üyesi,
Çankaya Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

1. Çanakkale muharebelerinin cereyan ettiği bölgedeki kültür mirası yoğunluğu

Patlayıcı maddelerden temizlenen, şehitlikleri düzenlenen ve anıtlar inşa edilen bölgenin ziyarete açılması ile ilgili süreç 1950'li yıllarda hız kazanarak devam etmiş, 1973'te bu bölge milli park ilan edilmiştir.¹ 2014 yılında ise 6546 sayılı Kanunla kurulan Çanakkale Tarihî Alan Başkanlığı ile korunması ve yönetimi bağlamında farklı bir işleyişe sahip olmuştur ve günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.

Çanakkale Savaşları, genelde askerî yönü ve bazı tarihsel süreçleri değiştiren nitelikleriyle bilinmekte, bu konuyla ilgili olarak yapılan akademik çalışmalar bu kapsamda bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte, Çanakkale Savaşları'nda çatışmaların meydana geldiği bölge, çeşitli dönemlerde oluşmuş kültür mirasını yoğun olarak içeren, arkeolojik miras ile mimari mirası bir arada barındıran bir alandır. İlk yerleşimlerin milattan 5.000 yıl öncesine dayandığı tespit edilmiş olan bölgede, tarihî yapıları barındıran mevcut yerleşimlerin yanı sıra boğazın Ege denizi tarafına yakın kısmında, en bilineni Truva olmak üzere, antik yerleşimlerin kalıntıları da yoğun olarak bulunmaktadır.² (Resim 1) Hatta, çatışmada kullanılıp hasar gören askerî yapıların birçoğunun da henüz çatışmaların olduğu tarihte, mimari nitelikleri ve tarihsel önemleri bakımından korunması gereken yapılar kapsamına girmiş oldukları düşünülebilir.³ Yazılı kaynaklar ve arşiv belgelerinden faydalanılarak hazırlanan bu çalışma, 20. yüzyıl başındaki savaşların Türkiye'deki kültür mirasına etkilerini, Çanakkale Savaşları örneği özelinde tartışmaya yöneliktir. Çalışmanın amacı; bahsi geçen dönemde kültür mirasına verilen zararın tespit edilmesine, zararın oluşum biçim ve süreçlerinin araştırılmasına katkı sağlamaktır.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI VE KÜLTÜR MİRASI

Çanakkale Savaşlarının cereyan ettiği yıllar itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk-İslâm dönemi mimari mirasını da kapsayan bir sahip çıkma bilincinin oluşmaya başladığı ve hatta bu yaklaşımla ilgili olarak yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmasının yanı sıra bu konuyla ilgili çalışmalar yapacak bir müze örgütünün de oluşturulup teşkilatlandırılmasına çalışıldığı görülmektedir.⁴ Bu sürecin içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşları ile başlayacak ve imparatorluğun yıkılması ve yeni bir devletin doğuşunu sağlayacak olan savaşlar döneminin, imparatorluk toprakları içindeki kültür mirasına etkisini öngörebildiğini söylemek, içinde bulunan dönemin koşulları itibarıyla pek olası değildir.⁵ Nitekim, kültür mirası ile ilgili konularda önemli mesafeler kat etmiş ve I. Dünya Savaşı'nın dehşetini yaşamış olan Avrupa coğrafyasında dahi savaş sürecinde taşınır kültür mirası koruma altına alınmaya çalışılırken, pek çok mimari eser için bir şey yapılmadığı ve bunların savaş sürecinde zarar gördüğü bilinmektedir.⁶

Bu sürece paralel olarak dünyadaki gelişmelere bakıldığında, I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde savaşlarda yapılmaması gerekenleri, kullanılabilir silahları ve korunması gereken alanları net bir şekilde tanımlayan uluslararası bir hukuk oluşturulduğu da görülmür.⁷ Örneğin, 1907 yılında pek çok devletle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun da imzaladığı IV sayılı Lahey Sözleşmesi'nin 25. maddesine göre; savunulmayan binalar, ikamete mahsus yapılar, köyler ve kasabalara saldırılması, bunların bombardıman edilmesi yasaktır. Aynı sözleşmenin 27. maddesi ise "kuşatmalarda ve bombardımanlarda, aynı zamanda askerî bir amaçla kullanılmamış olma şartıyla, ibadete, güzel sanatlara, ilimlere ve hayırseverliğe tahsis edilmiş binaları, tarihi abideleri, hastaneleri ve hasta ve yaralıların toplandıkları yerleri korumak için mümkün olduğu kadar gerekli bütün tedbirler alınmalıdır" hükmünü içermekte ve kuşatılmış olanların bu binaların yerlerini işaretleyerek göstermiş olmaları gerektiğini belirtmektedir.⁸ Öte yandan, bu kuralların Dünya Savaşı'nda ve Çanakkale özelinde ne derece uygulanabilmiş olduğu tartışmalıdır. Nitekim, itilaf devletlerine ait güçlerin, Çanakkale Savaşlarında, masum halkın kullandığı ve yaşadığı sivil hedeflere, mimari mirası barındıran tarihi öneme sahip yerleşimlere de saldırdıkları bilinmektedir.⁹

Çanakkale, Gelibolu ve Maydos (Eceabat) bu süreçte tahribata uğrayan yerleşimlerin başında gelmektedir. Savaştan önce ticari bakımdan oldukça hareketli bir yerleşim olan Çanakkale kasabası, pek çok tarihî kıyı yerleşiminde de benzerlerine rastlandığı üzere savunma öğeleriyle iç içedir. (**Resim 2**) Osmanlı kayıtlarına göre, sadece 18 Mart 1915'te yapılan bombardımanda 150 ev yanmış, yerleşim büyük ölçüde boşaltılmış olduğu halde, 3 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁰ Çanakkale'yi bombardımandan hemen sonra ziyaret eden Abdullah Fevzi Efendi anılarında; kale ve burçların çok büyük ölçüde hasar gördüğünü, bombardıman ve çıkan yangınlarla harap olmuş yerleşimin hemen her kesiminde yıkık dökük evler bulunduğunu, hasar görmemiş neredeyse hiçbir yapı bulunmadığını, ancak yerleşimin doğusunda kalan yüksek arazide yer alan yapıların bu felaketten kurtulabildiğini, şehrin genel olarak terk edilmiş olduğunu, ticari bakımdan oldukça hareketli olan kasabanın harap olmuş çarşısında birkaç dükkân haricinde açık dükkân bulunmadığını belirtmektedir.¹¹ (**Resim 3**) Abdullah Fevzi Efendi'nin, Çanakkale'deki mabetlerin de tüm yerleşim dokusu ile beraber bombardımandan etkilendiğini vurgulaması dikkat çekicidir. Camilerin bir bölümü yıkılmış, ayakta kalabilmiş olanların bahçeleri harap olmuş, hazireleri, ahşap kapı ve pencereleri yanmış, yapıların üzerleri yangın izleri ve kül tabakalarıyla örtülmüştür.¹²

Abdullah Fevzi Efendi'nin verdiği ilginç bir ayrıntı, camilerin tahrip edilmiş olmalarına rağmen minarelerin çoğunun ayakta kalabilmiş olmasıdır.¹³ Bombardımanda ayakta kalabilmeleri büyük ihtimalle tesadüf eseri olsa da Türk-İslâm dönemi mabet mimarisinin bu önemli bileşenlerinin, Çanakkale Savaşlarında özellikle itilaf donanması için önemli öğeler oldukları, donanma topçuları için atış tanzim etmede referans olarak kullanıldıkları bilinmektedir. 18 Mart öncesinde, bu uygulamanın farkında olan Selahaddin Adil Paşa'nın emriyle, Çanakkale'deki minarelerin üzerlerine siyah çapraz çizgiler

2. 18 Mart 1915 öncesi Çanakkale kasabasının görünümü

2. 18 Mart 1915 sonrası Çanakkale kasabasının görünümü

çizilmiş, bu uygulama, minarelerin uzak mesafeden algılanmalarını güçleştirerek çatışma sırasında atılan mermilerin önemli bir kısmının hedefine ulaşmasını engellemişti.¹⁴ (**Resim 4**)

Nüfusunun büyük bir kısmı Balıkesir'e nakledilmiş olan Gelibolu, 2 Mayıs ve 20 Haziran 1915'te itilaf devletleri donanması, 16 Nisan, 30 Nisan ve 15 Haziran'da itilaf devletleri hava güçleri tarafından bombalanmış, bu bombardımanlarda liman bölgesindeki ticaret alanı ve mahalleler hedef alınmıştır. Bu saldırılar sonucunda, Osmanlı kayıtlarına göre, Çulhalar Cami tamamen yıkılmış, Aya Dimitiki Kilisesi, Eski Bedesten, Kız Mektebi, Müslüman Cemaatine ait bir kütüphane, Cami-i Atik ve Ahmet Dede Türbesi'nin yanı sıra 47 dükkân ve 63 ev de zarar görmüştür.¹⁵

Maydos (Eceabat) 10 ve 23 Nisan 1915'te İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri tarafından bombalanmıştır. Bu saldırılarda, Rum Metropoliti dahil içlerinde kadın ve çocukların da bulunduğu kasaba sakinlerinden 9 kişi yaralanmış ve 26 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶ Mayıs 1915'te

Kaynak: Denizler Kitabevi arşivi

4. Çanakkale'de Selahaddin Adil Paşa'nın emriyle boyanan minarelerden biri

Kaynak: Denizler Kitabevi arşivi

5. Bombardımandan sonra yanan Maydos (Eceabat) kasabası

itilaf devletleri donanmasının yaptığı saldırının sonuçları ise çok daha yıkıcı olmuş, pek çok mahalle ve mevki hastanesi vurulmuş, kasabada çıkan yangınlar gece boyu devam etmiştir.¹⁷ (Resim 5, 6) Bu olaydan sonra harabeye dönen kasaba tamamen terk edilmiştir.¹⁸ Saldırıyı notayla protesto eden Osmanlı Hükümeti'ne verilen 25 Ekim 1915 tarihli cevapta; İngiliz kuvvetlerine Maydos'un bombalanması için emir verilmediği, İngiliz Hastaneleri'nin de daha önce Osmanlı kuvvetleri tarafından bombalanmış olduğu, bu olayın ancak bir kaza sonucu olabileceği ve "kazalardan her zaman sakınmanın mümkün olmadığı" ifade edilmektedir.¹⁹ Bununla birlikte pek çok Osmanlı kaynağında, itilaf donanmasının bu bölgede balonla ve uçakla gözlem yaparak ateş açtığı belirtilmesi, bu tuhaf cevabı tamamen tutarsız hale getirmektedir.

6. 9 Recep 1333 (23 Mayıs 1915) tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde Maydos'un bombalanması haberi.

Yenişehir ve Kumkale’de de durumun benzer bir nitelik taşıdığı, buradaki yerleşimlerin de bombardımandan büyük hasar gördüğü anlaşılmaktadır. (**Resim 7**) Nitekim, 1 Mart 1915’te Fransızların yaptığı çıkarma teşebbüsünden önce Kumkale ve Yenişehir Köyleri, topçu bombardımanı ile ağır tahribata uğramıştır.²⁰

Seddülbahir, Kumkale, Kilitbahir ve Çimenlik kaleleri gibi boğazın girişinde ve iç kesimlerinde yer alan önemli istihkâmların ilk yapılış tarihleri birkaç yüzyıl öncesine dayanmaktaydı. Her ne kadar dönemin askeri gereksinimlerini karşılamak için üzerlerinde bazı değişiklikler yapılmış olsa da ilk yapıldıkları dönemin mimari niteliklerini büyük ölçüde korumaktaydılar. Kâgir malzeme ile inşa edilmiş olan bu yapılar hedef olmalarını kolaylaştıracak burçlar ve sur duvarları gibi ortaçağa özgü öğeleri barındırmaktaydı. Örneğin, minarelere benzer biçimde referans noktası oluşturan Çimenlik Kalesi’nin Beyaz Kale kısmı bu yapının 18 Mart’taki saldırıda ağır hasar görmesine yol açmış, çimenlik kalesinin boğaza bakan kısmı tamamen tahrip olmuştur.²¹

Bombardımanlar esnasında herhangi bir askerî işlevi olmayan mimari mirasın da hedef alındığı görülmektedir. Buna en bilinen örnek, Gazi Süleyman Paşa Türbesi’dir. 1905 yılında onarım görmüş, bahçesinde şair Namık Kemal’in mezarını da içeren türbe ve cami, sembolik değere sahip önemli bir eserdir. Olay, dönemin arşiv belgelerinde oldukça ayrıntılı olarak yer almıştır: Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı Vekâletinden Hariciye Nezaret-i Celilesi’ne gönderilmiş V. Bronsart imzalı belgede İngilizlerin Agamemnon Zirhlisinin 29 Mart 1331 (11 Nisan 1915) tarihinde Bolayır’daki Gazi Süleyman Paşa Türbesi’ne hedef gözeterek ateş açtığı, bu durumun yapının askeri amaçla kullanılmadığı halde vuku bulduğu, olayın Lahey Sözleşmesi’ne ve Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında imzalanan anlaşmanın mabetler ve dini yapıların korunması hükmüne aykırı olduğu, üzerinde özel işaret bulunan yapının hedef alınmasının medeniyet ve insanlıkla alakası olmadığı belirtilmekte ve olayın şiddetle protesto edilmesi istenmektedir.²² Osmanlı Hükümeti bu olayı, 3 Mayıs 1915 tarihinde verdiği sözlü nota ile protesto etmiştir. Bu notaya İngiliz Hükümetince verilen 29 Ekim 1915 tarihli cevapta ise, Türk otoritelerinin Gazi Süleyman Paşa Türbesine hedef gözetilerek ateş açıldığı iddialarının temelsiz olduğu ifade edilmektedir. Cevap metnine göre, Agamemnon zirhlisinden, 11 Nisan’da Bolayır köyünün aşağısında görülen şüpheli hareketler üzerine 700-800 yarda mesafeden geminin 12 inçlik topuyla 20 atış yapılmış ve köyün yakınında yer alan camiyi vurmamak için özen gösterilmiştir. Metnin altında imzası olan Amiral De Robeck, türbenin Lahey sözleşmesinde belirtilen türde bir işaret taşımadığını ve işaretli olduğu takdirde bunun görülebiyecek kadar büyük olması gerektiğini belirtmektedir.²³

Verilen bu cevap pek çok açıdan tutarsızdır. Söz konusu türbe, türbe müstemilâtı ve caminin fotoğrafları Harp Mecmuası’nın 1331 yılı Şubat ayı sayısında yayınlanmış olup, oluşan hasar açıkça görülmektedir.²⁴ (**Resim 8**) Buna ek olarak, çok yakın bir mesafeden ateş açıldığı belirtilmekte olsa da türbenin denize mesafesi göz önünde bulundurulduğunda, bu eylemin fiziksel olarak mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵ Harp Mecmuası’nda yayınlanan fotoğrafta caminin minare

7. Kumkale Köyü Camisinin bombardıman sonrası durumu (Çanakkale Tarihi Alan Başkanlığı arşivi)

8. Gazi Süleyman Paşa Türbesi’nin 11 Nisan 1915 tarihindeki saldırı sonrası durumu

gövdesindeki hasar, yapının geminin ana silahından daha küçük bir silahla vurulduğunu göstermektedir.²⁶ Agamemnon, türbe ve camiye, sadece küçük toplarıyla veya tüm silahlarıyla kısa süreli olarak ateş açmış olmalıdır. Dolayısıyla, bütün bu saptamalar, Gazi Süleyman Paşa Türbesi’ne yapılan saldırının; üstü kapatılmaya çalışılan, savaş suçu mahiyetinde bir hareket olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

DEĞERLENDİRME

Çanakkale Savaşlarının cereyan ettiği bölgenin darlığının ve farklı dönemlerde oluşmuş kültür mirasını yoğun bir biçimde içermesinin kültür mirasının çatışma ortamının içinde yer almasını kaçınılmaz hale getirdiğini düşünmek mümkündür. Bu koşullar altında, uluslararası hukukun belirlediği kuralların da kültür mirasının zarar görmesini engelleyemediği görülmüştür. Savaştan yüzyıllar önce askerî amaçla inşa edilmiş ve savaşın cereyan ettiği tarih itibarıyla halen bu amaçla kullanılan

kültür mirası niteliğindeki yapılar doğrudan hedef alınmışlardır. Zira yapılar, işlevleri nedeniyle 1907 Lahey Sözleşmesi'nin hükümleri kapsamında değildirler. Kültür mirası niteliği olan diğer yapılar ve yerleşim alanları ise, askerî yapılara yakın olmaları nedeniyle, askerî faaliyetlere destek oldukları şüphesiyle, bazı durumlarda da nedensiz olarak vurulmuşlardır. Bu eylemler Osmanlı hükûmeti tarafından uluslararası platformda protesto edilmiş ve ülke basınında da yer almıştır. İlgili devletlerin protesto notalarına verdikleri yanıtlarda ise suç oluşturulan fiillerin yalanlandığı, karşı tarafın suçlanmasına çalışıldığı ve tutarsız ifadelere yer verildiği görülmektedir. Çanakkale Savaşlarının üzerinden yüzyıldan fazla zaman geçmiş olduğu halde bu durumun örneklerine günümüzde de rastlamak mümkündür. ❖

KAYNAKLAR

- **Âsar-ı Atika Nizamnamesi (29 Sefer 1324 – 10 Nisan 1322)**, 1966, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, ss.5-12.
- Aybar, Ömer Vasfi, 1967, “Çanakkale Savaşlarında Maydos Bombardmanı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı:2, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, ss.19-23.
- Baran, Tülay Alim, 2010, “Çanakkale Savaşı'nda Hukuk İhlalleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt:25, sayı:73, ss.83-106.
- “Çanakkale Zafer ve Mechul Asker Anıtı Müsabakası”, 1944, **Arkitekt**, cilt:1944, sayı:1944-03-04 (147-148), ss.66-70.
- Forrest, M., 2011. **Şahi Toplardan Savaş Gemilerine Çanakkale Boğaz Savunması**, (çev.) İ. H. Yılmaz, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- **Harp Mecmû'ası (Kasım 1915 – Haziran 1918)**, 2015, (çev.) Faruk Önal, Ömer Faruk Yılmaz, Ahmet Uçar, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Selman Soydemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hayta, Necdet; Birbudak, Togay, 2015, “Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin Sivil Hedeflere Yönelik Saldırıları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:2015/1-2, cilt:14, Sayı:27-28, ss.141-151.
- Kurtoglu, Fevzi, 1938, **Gelibolu ve Yöresi Tarihi**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.
- **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri**, 2005, (haz.) Muzafer Albayrak, Mustafa Çakıcı, cilt: I-II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Selahaddin Adil, 2007, **Çanakkale Cephesinden Mektuplar, Hatıralar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Tarhan, Nazım, 1962, **Tarihte Türkiye**, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

NOTLAR

1. Konu ile ilgili olarak bkz: “Çanakkale Zafer ve Mechul Asker Anıtı Müsabakası”, 1944, **Arkitekt**, cilt:1944, sayı:1944-03-04 (147-148), ss.66-70. Erginbaş, Doğan; Utuklar, İsmail, 1958, “Çanakkale Abidesi”, **Arkitekt**, cilt:1958, sayı:1958-04 (293), ss.148-150. İrdesel, Mehmet, 1994, **Gelibolu ve Yöresi Tarihi**, Gellur Turistik Yayıncılık, Gelibolu, s.192. Karataş, Murat; Borlat, Barış, 2017, **Şehitlikleri İmar Cemiyeti (1926-1969) Kongre ve Kararlar**, Elma Basım Yayın, İstanbul.
2. Körpe, Reyhan, 2011, “Antik Çağlarda Çanakkale Bölgesinde Tarım”, **Çanakkale Tarımı Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (ed.) U. Gözel, 18 Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Çanakkale, ss.113-124.
3. 1906 tarihli **Âsar-ı Atika Nizamnamesi**'nde, kale ve burçlar ile kasaba surlarının eski eser olduğu açıkça belirtilmektedir. **Âsar-ı Atika Nizamnamesi (29 sefer 1324 – 10 Nisan 1322)**, 1966. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, ss.5-12, s.5. Bahis konusu yapıların bir kısmı 19. yüzyılda inşa edilmiş o döneme göre nispeten yeni sayılabilecek yapılar iken bir kısmı ise birkaç yüzyıl öncesinde inşa edilip eklerle dönemin şartlarına uyarlanmış yapılarıdır. Muhtemelen, hemen hepsi

kâgır olan bu yapıların inşası veya onarımlarında adet olduğu üzere antik yerleşimlerin kalıntılarından alınan taşlar kullanılmıştır.

4. 1906 yılında son haline getirilerek devletin kültür mirasını koruma konusundaki davranış biçimini resmileştirerek kurallara bağlayan Âsar-ı Atika ve Muhafaza-i Âbidat Nizamnameleri, arkeolojik miras konusunda kazıların da dahil olduğu çalışmalar yürüten ve kaçakçılık ve yağma hareketlerini önlemeye çalışan Müze-i Hümayun'un ve şubelerinin açılması önemli gelişmelerdir.

5. Avrupa'nın ileri gelen ülkelerinin ve Amerika'nın savaşların mimarı miras üzerindeki yıkıcı ve yok edici etkilerinin ne derece güçlü olduğunu anlamasının ancak II. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olabileceği söylenebilir. II. Dünya Savaşı'nda özellikle hava ve kara bombardımanıyla pek çok yerleşimin tahrip edilmesi, savaş sonunda hava bombardımanı unsurunun nükleer güç kullanımı ile birleşerek kentleri o güne kadar benzeri görülmemiş bir güçle yok edebileceğinin anlaşılması gibi gelişmeler bu anlayışın oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim 1954 tarihli Lahey (Hague) Sözleşmesi, savaş sonrasında savaşın yaralarının sarılması sürecinde ortaya çıkmıştır.

6. Halil Ethem, 2006, “**Dünya Savaşı'nda Antika Eser ve Değerli Eşya Ticareti**”, **Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı 18 Mart 1918**, (haz.) M. Albayrak, A.Özyurt, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, ss.130-133.

7. Baran, Tülin Alim, 2010, “Çanakkale Savaşı'nda Hukuk İhlalleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt:25, sayı:73, ss.83-106, s.88.

8. 18 Ekim 1907 tarihinde La Haye'de imzalanmış, IV Sayılı Kara Harbinin Kanunları ve Âdetleri Hakkında Sözleşme. Anlaşma maddeleri ve mütalaaları için bkz. Higgins, A. Pierce, 1909, **The Hague Peace Conferences and Other International Conferences Concerning the Laws and Usages of War**, Cambridge University Press, Cambridge, s.237.

9. Hayta, Necdet; Birbudak, Togay, 2015, “Çanakkale Savaşı'nda İtilaf devletlerinin Sivil Hedeflere Yönelik Saldırıları”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:2015/1-2, Cilt:14, Sayı:27-28, ss.141-151, s.144.

10. Hayta ve Birbudak, 2015, s.145.

11. Koçkuzu, Ali Osman, 2011, **Çanakkale Cephesinde Bir Müderris: Abdullah Fevzi Efendi**, İz Yayıncılık, İstanbul, s.275.

12. Koçkuzu, 2011, s.278.

13. Koçkuzu, 2011, s.278.

14. Selahaddin Adil, 2007, s.42.

15. Hayta ve Birbudak, 2015, s.146-148.

16. Çulcu, Murat, 2004, **İkdam Gazetesi'nde Çanakkale Cephesi**, cilt:1, Denizler Kitabevi, İstanbul, s.345. Hayta; Birbudak, 2015, s.144.

17. Aybar, Ömer Vasfi, 1967, “Çanakkale Savaşlarında Maydos Bombardımanı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı:2, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, ss.19-23.

18. Maydos'ta bombardımandan dolayı oluşan hasarın giderilebilmesi çeşitli girişimlerde bulunulmuş, gereken tahsisat ise ancak 1918 yılının Kasım ayında, Mondros ateşkes antlaşmasının sonrasında gönderilebilmiştir.T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, yer no: 21-13, H-13-02-1337. Hatta 1920 tarihi bazı belgelerden bu bölgenin idari örgütlenmesinde, oluşan hasarlar nedeniyle bazı düzenlemelere gidildiği anlaşılmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, yer no: 10-2, H-28-05-1338.

19. T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, yer no: 2416-49, M-24-12-1915.

20. Prigge'ye göre İtilaf Devleti donanması, çıkarma öncesinde bu yerleşimlere 1000 civarında topçu atışı yapmıştır. Prigge, Erich, 2011, **Liman von Sanders'in Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü**, (çev) B. Erdemoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, s.42.

21. Selahaddin Adil, 2007, s.47.

22. Osmanlı, 2005, s.70-71.

23. TC Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri, yer no:2099-11, M-29-10-1915.

24. **Harp Mecmû'ası (Kasım 1915 – Haziran 1918)**, 2015, (çev.) F.Önal ve diğerleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.76.

25. Müttefik Donanması'nın silah gücü ile ilgili Forrest'in (2017, s.331) verdiği rakamlara göre Agamemnon zırhlısının silahlarının menzili 18.000 yarıya kadar çıkabilmekte olduğu halde, İngiliz notasına göre ateş açtığı mesafe 700-800 yarı civarıdır (750 metre civarı). Öte yandan, Türbe ve caminin deniz kıyısına uzaklığı her yönde 3400-3600 metreden (yaklaşık 3800-4000 yarıda) az olmayıp, Agamemnon'un kıyıya yaklaşması da riskli bir hareket olduğundan hedefine mesafesi çok daha fazla olmalıdır.

26. Agamemnon'un 12 inçlik topu Forrest'a (2017, s.333) göre 386kg'lık, çarptığı noktada infilâk eden içi patlayıcı dolu bir mermi atmaktadır. Böyle bir mühimmatın kargir malzemeden inşa edilmiş ince bir duvara sahip minare gövdesini delmekten çok tamamen tahrip etmesi daha olasıdır. Bu konudaki tartışmaya balistik konusundaki bilgisıyla destek sağlayan Sn. Em. Topçu Albay Atilla Mutafoğlu'na en içten teşekkürlerimi sunarım.

Karaman'da Yitirilmekte Olan Kerpiç Mahalleler

Zeynep Eres
Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Bölümü

1. 2004 yılından Karaman'da sokak dokusu

2. 2004 ve 2022 yılından iki fotoğraf ile aynı sokağın değişen ifadesi

3. Sit alanı sınırını bekleyen ahşap köşk minareli Parmaklı Cami, 2022.

4. Tanımsız ve boşalmış kent dokuları, 2022.

Fotoğraflar: Zeynep Eres

Karaman kent merkezinde sokak aralarında dolaştığınız zaman Karamanoğulları Beyliği döneminin camileri, hanları, hamamları sizi sarmalar. Özellikle kentin bir ucundan öbür ucuna adım başı karşınıza çıkan irili ufaklı camiler, Osmanlı öncesi bu bölge kültürüne damgasını vuran Karamanoğlu Beyliği'nin 13. yüzyıldan 15. yüzyıla iki asır süren görkemi üzerine düşünmenizi sağlar. Ulucamiler, kubbeli camiler, ahşap direkli camiler, ahşap köşk minareli camiler çok renkli ve zengin bir kültürün son temsilcileridir. Kenti gezen bir ziyaretçi için Karaman'ı anıt yapılar üzerinden değerlendirmek onun adeta Osmanlı dönemini hiç yaşamamış bir Beylik merkezi olduğunu dahi düşünebilir, çünkü Osmanlı dönemi anıt yapılarının sayısı hayli azdır. Bununla birlikte kentin mahalleleri, dar eğrisel sokakları ve avlulu kerpiç evleri ile 18.-19. yüzyıl Osmanlı kent yaşamını bize sunar. Kerpiçten yapılmış tek ya da iki katlı sofalı (mabeynli) evler, yüksek avlu duvarları ya da ahır samanlık gibi ek yapıların sırtını sokağa dönerek çevrelediği ağaçlıklı avlular, açık mekânda dahi mahremiyeti sağlayan mekân kurgularıyla geleneksel Osmanlı aile yaşamının nasıl sürmüştüğünü ortaya koyan son belgeliklerdir. Toprak düz damlı evler, her türlü gündelik işin yapıldığı geniş avlular, küçük bahçeler, ahırlar bir Osmanlı kentinde kırsalın nerede bitip kentin nerede başladığını dü-

şündürmektedir. Özellikle yakın dönemde yaşanan pandemi süreci kentin köye tersine göç kavramını kentlinin gündemine alırken, bir zamanlar Karaman'da kentte yaşanmış olan pastoral yaşamın kendisi, bugünkü Batı kaynaklı köy - kent tartışmalarının ötesinde geçmişi doğru kavrayarak değerlendirmek gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bundan yakın zaman öncesine kadar sokaklarında dolaşmanın dahi insana zamanda yolculuk yaptığı hissi uyandıran Karaman'da son yıllarda çok sayıda kerpiç yapı kendiliğinden ya da bilinçli olarak yıkılarak / yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır. O kadar ki kentsel sit olarak belirlenmiş olan alanda, artık sokaklar ve sokakları sınırlayan avlulu ev dizileri gibi bir kentsel dokudan bahsetmek pek de mümkün değildir. Tarihî evlerin parselleri tanımsız boşluklara dönüşerek kent merkezinde adeta bir kırsal seyrek doku karakteri oluşturmaktadır. İnsan, kendisini sarmalayan sokaktan geniş bir boşlukta tümseleşmiş yapı molozları arasında tekil ağaçlarla adeta tanımsız bir ay yüzeyine dönüşmüş Karaman'da bu yıkıntıları inceleyerek dahi yakın geçmişin yerel mimarisi üzerine bilgi edinebilmektedir. Ancak hiç kuşkusuz son iki yüzyılda Karaman kentinde geleneksel yaşamın nasıl sürdüğünü anlamak ve daha da önemlisi mekânlarıyla deneyimleyebilmek için tarihî kentin sürdürülebilirliğinin de sağlanması gerekmektedir. Kerpiç ev ve mahalle geleneğinin güçlü bir temsilcisi olan Karaman'ın bugün can çekişen yapılarının ayrıntılı belgelenmesi ve korunmasıyla, Beylikler döneminin görkemli anıt yapılarıyla birlikte bu yerel halk kültürünün Karaman'ın çok katmanlı tarihini ortaya koyması sağlanacaktır. Karaman'ın kerpiç mahalleleri acil olarak koruma önlemlerinin alınmasını beklemektedir. ❖

Platonik Yer Aşkı: New York Üzerine

Ceren Boğaç

Yer aşkının platonik boyutu üzerine kartografik bir ön anlatı kurma amacıyla, yarısı COVID-19 küresel salgınında geçen üç mevsimlik New York kent deneyimi üzerinden bir panorama sunan yazar; mekân-beden ilişkisi, şehirdeki kapital ve sınıf mücadelesi, Manhattan-Brooklyn hattı, kriz zamanının heterarşik örüntüleri ve #BlackLivesMatter hareketi arasında dolaşan, samimi bir aktarımda bulunuyor.

“Hayallerden yapılmış beton ormanı / Yapamayacağın hiçbir şey yok / Şimdi New York’tasın / Bu caddeler seni yepyeni hissettirecek / Dev ışıklar sana ilham verecek / New York, New York / New York için dinle!”¹
Alicia Keys

Platonik aşklar gibi yıkıcı Eros ve yapıcı Agape arasında sınırları çizilen platonik yerler de vardır.² Tutku dolu insanlar yaşamak için hep bu yerlerden birine yol alır. Büyüyüp küçülmemeyen, bir parçasıyla güzel diğer parçasıyla çirkin olmayan, ruhumuza / ruhumuzda sahip olduğumuz, “fenomen” şehirlerdir bunlar. Platon, fenomenlerden dolayı “idea”ların var olduğu sonucunu çıkarabileceğimizi söylemişti.³ Bu bağlamda, beden dirense de ruh, tutkuyu idea ile şekillendirir ve bedenin aksine, bu tutkuya varmak için ayak diredir. Zamanın farklı aktığı, insanın aklının şaştığı, cennetin de cehennemnin de tüm kapılarının ona açıldığı işte böylesi bir şehir, kendimi bildim bileli ruhumu çağırıyor. Her gün bu şehre gülümseyerek uyanıyorum. Madonna’nın söylediği gibi “şehirleri değil ama New York’u seviyorum”.⁴

New York, Amerika’nın kuzey doğusunda, 19 milyona yakın nüfuslu bir eyalet. Aynı adlı şehrin nüfusu ise 9 milyon civarında.⁵ Kısaca eyaletteki toplam insan sayısının yarısına yakını bu merkez şehirde yaşıyor. Harmanlanmış Avrupa kültürüyle, İsrail’den sonra en kalabalık Yahudi topluluğu da dahil olmak üzere yüzlerce farklı etnik grubu ev sahipliği yapan, kendinizi içinde haritalandırmamızın zor olduğu bu “küresel başkent” 5 bölgeden oluşuyor: Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Staten Island.

NEW YORK’UN DİKEY EKSENDE BÜYÜYEN KALBI: MANHATTAN

Benim New York zamanım Manhattan ve Brooklyn arasında bir “git-gel”den oluşuyor. Rem Koolhaas şehrin iflastan son anda kurtulduğu mali kriz döneminde yazdığı *Çılgın New York: Manhattan İçin Geriye Dönük Bir Manifesto* adlı yapıtında şehrin bu efsanevi adasındaki gerçeküstü yoğunluk kültürünün geniş bir tanımını yap-

mıştı.⁶ Manhattan’ı solumaya başladığınız anda onun “son derece mantıksız bir deneyim” diye aktardığı modern metropol yaşantısının, kırk yıl içinde evrilip başka yerde rastlayamayacağınız zenginliğe dönüştüğünü görüyorsunuz. Geçmişte meçhul bir şehircilik anlayışının yeni biçimi, bir nevi ütöpik formül olarak adlandırılan gökdelenler, insanın tapınmak için yarattığı en yeni ikonlar olarak adaya adım attığınız anda yerde, gökte, içerde, dışarda ne varsa gözlerinizin önüne seriyor. 100 metreden 500’e kadar yükseklikleri değişen bu “gök-kazıyanlar” bir süre sonra sizi içine çekip gecesi, gündüzü, havası ve insanıyla her katı başka coğrafya olan dikey bir devrialeme yaşıyor. İçerde ofisler, daireler, golf sahaları, her türlü eğlence ve sosyal kulüp, havuz, kütüphane... Ne ararsanız var! Buz gibi bir kış günü Grand Central Terminal’den Central Park’a doğru yürürken Park Bulvarı ve Madison Bulvarı ile 52. Sokak ve 53. Sokak arasındaki blokta yer alan Park Avenue Plaza’ya giriyorum. Çok geniş bir New Yorklu yelpazesi tarafından alışılmadık bir kamusal alan olarak kullanılan bu başı bulutlu yapının “atrium”unda bergamot çayımı içerken hayata dair her şeyin gökdelenlerin içine neden oyulduğunu düşünüyorum. New York’un kışı gerçekten çok soğuk. Herkes ısınmak için birbirine gülümsüyor.

Yunan filozof Protagoras “insan her şeyin ölçüsüdür” demişti.⁷ Ona göre tanrı veya değişmez ahlaki yasalar-dan ziyade nihai değer kaynağı bireyin kendisidir. Bu bağlamda insan bedeni de en eski ölçü birimidir. Fakat New York’un ölçüsü hiçbir zaman insan olmamış sanki. New York’un kalbi dikey ekseninde her geçen saniye daha da büyürken “bu yükseliş kimin için?” diye düşünmeye devam ediyorum. Bunun periferik bir etkisi var ve adadan ayrılırsanız da uzun süre peşinizi bırakmıyor. İnsan var olmak için her daim bir yere tutunmak istiyor fakat burada mekân ve eğin ilişkisi sarsıntıya uğruyor. Ne Leonardo’nun Vitruvius adamı ne de Le Corbusier’in modüler adamı kent geometrisi içinde bedenimize bir kılavuz oluyor. Bence New York eril veya kartezyen bir bakış açısıyla algılanabilecek bir yer de değil. New York “khôra”nın bambaşka bir devinimi, geometri sınırları içinde kalmayan organik bir örgüsü ve ritmi var. Bu nedenle kente bağlanmak için onun ritmine tutunmaya çalışıyorsunuz. Buna adapte olamayanlar hayatın gerisine düşüyor.

Şehrin dizimini kavramak mekânlaşmanın ön koşulu sanki. Fakat burada her şey o kadar hızlı ki yere dair tüm fiziksel, zihinsel ve duygusal evrelerinizi yani biyoritmınızı bu akışın hem içinde hem de dışında kalarak dinlemeniz lazım. Lefebvre’in mekân ve zaman arasındaki ilişkiyi analiz etmek için yeni bir metot önerisi üzerine kurguladığı ve ölümünden sonra yayınlanan son kitabı *Ritimanaliz* bunun için harika bir kılavuz.⁸ Her

Ceren Boğaç
Doç. Dr., Doğu
Akdeniz Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

biten günün sonunda kendimi aynı merkezde buluyorum: Central Park. Bu kent mihrakında (doğaya dair) döngüsel ritimler ve (insana dair) lineer ritimler, akrep ve yelkovanın yakalayan / geçen / üst üste binen dairesel döngüsü gibi sonsuz bir örüntüde birbirini tamamlıyor. Manhattan'ın merkezinde kent sahiplerinin talebiyle bataklık ve kayalığın, peyzaj mimarlığın ne olduğunu dünyaya tanıtan pastoral bir şahesere dönüştüğü ve dünya sinemasına en çok ev sahipliği yapmış bu parkın içinde nefesiniz zamana karışıyor. Burada tüm boyutlar arasında herkes için en önemli olan da bu dördüncüsü zaten: zaman. Kent sakinleri ritimlerini kentin uzamına katmaya çalışıyor. Ritim de tıpkı zaman gibi birebir tekrarı olmayan bir salınım, mekân ve zaman arasında diziliyor. Böylece nefes alıp verdiğiniz o an New York'un bir parçası olmayı başarılabiliyorsunuz. O an bu kentten ayrılmak size imkansız gibi geliyor.

Central Park'ta buz pisti üzerinde kayanları, kedilerle ortak bir yaşam kuran parkın daimi sakinlerinden rakun ailesini, sincapları ve sadece parkta değil şehrin her yerinde seslerini duyduğunuz rengarenk kuşların daldan dala konuşunu izliyor; köpeğiyle yürüyüşe çıkanlar ile merhabalaşıyorum. Her büyük şehir bir tiyatro sahnesidir. Ben de bu "büyük elma"dan bir ısırık almak için şehrin sinerjisi içinde kendi hikayemi arıyorum. Bir Akdenizli olarak benim için yeni ölçü birimi olan "blok"lar boyunca 7. Caddede ilerliyor ve Disney distopyasını andıran Times Meydanı'nın kalabalığına karışıyorum. Bu devasa vitrinin gerisinde dünyanın en büyük müzikal caddesi Broadway, hayaller endüstrisi olarak onlarca öyküyü önüme seriyor. 42. Sokak'ın sihirli koridorundan koşarak eve gitmek için metroya biniyorum. Örümcek Adam'ın en sevdiği olan, ağır metal Williamsburg Köprüsü'nden Brooklyn'e geçiyorum.

SOYLULAŞTIRMA HARİTASI İÇİNDE ANONİMLEŞMEK: BROOKLYN

100 yılı aşkın süredir hizmette olan, kat kat yükselen, alçalan ve uyku nedir bilmeyen New York metrosu beni II. Endüstri Devrimi'nden kalma istasyonuma ulaştırıyor. Bu "cesur yeni dünya"ya kalabalık göçlerin ilk başladığı yıllarda metro yapma fikri, ardında politik ve ekonomik gerekçeler barındırsa da hayata geçmesinin ne yazık ki trajik bir hikayesi var: 1888 yılında ülkenin batı yakasını donduran ve New York'ta 200 kişinin ölümüne neden olan bir kar fırtınası.⁹ 70'lerin çöküş döneminde grafiti salgınının yayıldığı, kent çetelerinin birbiriyle savaştığı, tekinsiz bir yer olan metro; 90'lı yıllardan beri belediyenin olağanüstü uğraşları sonucu artık daha temiz ve güvenli olsa da yüzlerce yıllık tonlarca çeliğin havaya karışan taneleri, içinde akıp geçen binlerce insandan arda kalan izler, günün her saatinde sizden para isteyen evsizler, meşhur metro fareleri ve karanlık geçitleriyle değişik duygular uyandırıyor. Jamaika hattı üzerinde, caddeden üç kat yüksekte duran istasyonumun dar ve çelik basamaklarından Manhattan ritminde, süratle iniyorum.

Manhattan'ın yavaşlamak nedir bilmeyen döngüsüne karşın Brooklyn'in en zanaatkar mahallesi Williamsburg'e her dönüşümde sakinleşmenin keyfine varıyorum. Takma adı Küçük Berlin olan bu bölgede "hipster"lar, sanatçılar ve onlarla birlikte özgünlüğü fetişleştiren yüzlerce insanla yaşamayı seviyorum. Williamsburg, Holokost'ta soykırıma uğrayan Hasidik

1. New York izlenimleri

Yahudileri de olmak üzere II. Dünya Savaşı'ndan ciddi yaralar alan birçok Avrupalı göçmenin akın ettiği ve kısa bir zaman öncesine kadar Manhattan'ın Aşağı Doğu Yakası'nın (Lower East Side) aşırı kalabalık gecekondu mahallelerinden kaçan işçilere uygun fiyatlı yaşam sunan endüstriyel bir merkezmiş. Fakat son 15 yıldır bölgede izlerini apaçık gördüğünüz bir "soylulaştırma" devrimi var. 1964 yılında ilk kez İngiliz sosyolog Ruth Glass'ın tanımladığı soylulaştırma kavramı,¹⁰ düşük gelirli kentlilerin yaşam alanlarının satın alınarak orta sınıfa hitap eden, ambiyansı daha yüksek ve yaşam maliyetinin arttığı mahallere dönüştürülmesini betimliyor.

Dönüşüm projelerinin çoğu, tatbik edildiği bölgelerde yeni rant kapıları arıyor ve yere dair sermayenin el değiştirmesini sağlıyor. New York'un en hızlı değişen bölgesi olan Brooklyn'in Williamsburg semtinde de bu oldukça yoğun hissediliyor. Yine de Williamsburg'de yaşanan bu bohem dönüşüm, artıları ve eksileriyle, New York'un kapitalizm tapınağı Manhattan'a hemen yanı başında alternatif bir alt kültür yaratıyor - kahve kokusunun oksijenden ağır bastığı kahvaltı mekânları, konforlu ve küçük oturma gruplarıyla sizi içine çeken fırınları, vegan tatlı ve dondurma çeşitlerine doyamayacağınız

2. New York haritası

3. Times Meydanı, 2020

kafeleri, bin bir sokak lezzeti ve tasarımcı stantlarından oluşan pazar alanıyla. Yaşamak için özenle seçtiğim bu bölgenin beni en çok heyecanlandıran tarafı ise 2000'li yıllarda bağımsız rock müziğin (indie) merkezine dönüşmüş olması. Hani herkesin bir New York hayali vardır ya, benimki de onlarca yıldır, kadın sesinin ağır bastığı nağmelerde büyüdü. Kayıtlardan dinlediğim ezgilerin canlı performans izlerini Williamsburg sokaklarındaki yankılardan sürüyorum.

Brooklyn'in soylulaştırma haritası Williamsburg'den güney batıya yürüdükçe Bushwick, Boerum Hill, Cobble Hill ve Park Slope'a doğru genişliyor. Her geçen gün yükselen emlak piyasası içinde kendine yaşam alanı arayan herkes nispeten daha ucuz bölgelere akın ettikçe, yer kapitali de bu yayılımı takip ediyor. Yarım asır önce Lefebvre kapitalist gelişimin itici gücünün artık endüstrileşme değil şehircilik olacağı kehanetinde bulunmuştu.¹¹ Burada sanatçı zümresinden iş insanlarına, zengin yatırımcılardan müteahhitlere kadar Richard Florida'nın "geniş yaratıcı sınıf" tanımında yer alan her birey ister istemez kentsel dönüşümün kapitalist çarkına ivme kazandırıyor.¹² New York mekân üretim politikalarının çok tartışıldığı bir şehir ve kentsel coğrafyanın tekrar tekrar şekillenmesine karşın bir yandan da eşitlikçi mücadele sürdürülüyor. Le Corbusier'in Radyant Şehir gibi kent ideallerinin "kocaman, görünür bir egodan başka şey ifade etmeyen bir yalan" olduğu yönündeki Jane Jacobs söyleminin, New York'ta insanların kamusal alanları sosyal şekilde, gerçek anlamıyla kullanabileceği yenilemeye öncülük ettiği hareket bugünlere uzanıyor.¹³

Tüm bu mücadelelere rağmen kapitalizm, şehirdeki sınıf mücadelesini mekânsal dönüşümler üzerinden görünür kılıyor ve bu durum ortak topluluk alanlarında da farklı değil. Hafta sonu koşularının değişmez parkuru Brooklyn'de, estetik kaygıların ağır bastığı bir sosyal reform olan Güzel Şehir Hareketi¹⁴ ile inşa edilen Prospect Park'ta bile insanların kümelenme biçimleriyle okuyabileceğiniz içtimai bir ayrışma var. Yine de Brooklyn'in kamusal mekân kozmosu, Manhattan'daki High Line gibi etkileyici fakat sosyal bağlamda Habermas'ın heterojen müzakerelere olanak tanımayan "burjuva kamusal alan" idealini anımsatan yapıdan daha muhtelif.¹⁵ Brooklyn insanın farklı yönlerini daha iyi anlamasına yar-

4. Williamsburg, 2020

dımcı olan bir antropoloji müzesi gibi. Bu yelpaze içinde hissettiğim anonimleşme, kendimi unutmamı değil, öz-neleşme sürecimi daha da mümkün kılıyor.

Pratt Enstitüsü Mimarlık Bölümü'nde öğleden akşama uzayan tasarım stüdyosunda ders vermediğim, seminerlerimin erken bittiği ve ayazın yerini kenti sarmalayan bir bahara bıraktığı günlerde, Manhattan döngümü ihtiyaçla yükselen gotik kuleleriyle Doğu Nehri'nin iki yakasını birbirine bağlayan Brooklyn Köprüsü'nden geçen uzun bir yürüyüşle başlatıyorum. Bu köprü'nün çalışmalarına yaklaşık 150 yıl önce, nehir buzla kaplanıp teknelerle Brooklyn'den Manhattan'a varmak imkansızlaşınca başlanmış. New York her metropol gibi şehir efsanelerinin katlanarak çoğaldığı bir yer ve üzerinden günlük yüz binlerce araç ile on binlerce yayanın geçtiği bu köprü'nün de hüzünlü bir hikayesi var: Hayal ettiği bu yapıyı hayata geçirmek için konum tespit çalışması sırasında feribotun yaraladığı bacağının tetanos kapması sonucu hayatını kaybeden halat üreticisi mühendis John A. Roebling, babasının yerine geçen fakat köprü altı ayaklarının yapımı sırasında vurgun yiyip felç olan Washington Roebling ve yatağa mahkum kalan eşinin bu inşaatı sonlandırabilmesi için verdiği mücadeleyle fahri olarak yapıyı tamamlatan Emily Warren Roebling.¹⁶ Brooklyn'in kadın izi taşıyan ve son zamanlarda araç trafiğine kapatılarak sadece yaya ve bisiklet geçişine izin verilmesi planlanan zarif köprüsü, dünyanın en şairane, kesintisiz ve kentteki herkese ait alternatif mevki olarak insana coşku veriyor. Bu şehirdeki böylesi muhteşem yapıların varlık anları, Lacan'ın aynası gibi kendi benliğinizi daha net görmenize yardımcı oluyor.¹⁷

İLK KEZ UYKUYA DALAN ŞEHİRDEN AYRILMAK: COVID-19 KÜRESEL SALGINI

Köprüden geçerek Manhattan'a vardıktan sonra, City Hall Park'ın önünde her daim gösteriler ve atıştırmalıklarla eğlenen kalabalığın arasından geçerek Broadway Caddesi'nden doğuya doğru iniyorum. Bu şehirde denizi her özlediğimde, ismini 17. yüzyılın sonlarında inşa edilen topçu bataryalarından alan ve göçmenlerin 1890'a kadar Amerika kıtasına giriş yaptıkları ana limanı barındıran Battery Park'taki terminalden, Staten Island feribotuyla gezintiye çıkıyorum. Kaynağı Bulutların Gözyaşı Gölü (Lake Tear of the Clouds) olan ve

New York Limanı'ndan Atlantik Okyanusu'na karışan Hudson Nehri'nden, kentin unutulmuş bölgesi Staten Island'da doğru, okyanusun nabzını hissederek yol alıyorum. Staten Island, kentin geri kalanı karşısında sessizlik yemini etmiş küskün bir çocuk gibi karşılıyor beni. Bu ada dışında şehirde çok zor rastlanan sükunet içinde, Richmond Terası'ndan umman kokulu nehir manzarasını seyreliyorum. Staten Island'dan her geri dönüşümde, Manhattan'ın izgara sokak yapısının doğal kıyı şeridi morfolojisini modern geometriyle sertleştiren birleşimindeki keskin dolguyu takip eden bisiklet ve yaya yolları, rıhtım ve parkların hemen ardından yükselen kentleşme tarihinin tüm katmanlarının nehirdeki yansıması, Italo Calvino'nun mimarlık öğrencisiyken okuduğum *Görünmez Kentler* kitabında anlattığı Valdrada'yı aklıma getiriyor:¹⁸ "Eskiler Valdrada'yı bir gölün kıyıları üstüne, birbiri üzerine binmiş veranda evler, demir korkulukları suları gören yüksek yollar yaparak kurmuşlar. Öyle ki yolcu gelirken iki kent görür: biri göl üzerindeki doğru kent, diğeri baş aşağı bir yansıma."¹⁹

New York şehrindeki en kısa gezim üç saatten az zamanda gerçekleşmiyor. Bu gezilerin suyla buluşmaları günün batıya döndüğü anlara denk gelmişse kentin gece açılışına, kızıl renk musikisine ritim tutan gökdelen gölgeleri eşlik ediyor. Gözünüzü alamadığınız bu görkemli suret, yüreğinizi bir kez daha bu şehre bağlıyor. Mart ayında güneş kente yüzünü biraz daha yaslamış olsa da New York'ta hava çok kolay ısınmıyor. Bahar çiçekleri etrafta çoğalırken, Çin'de başlayan salgının korkusu şehirde giderek yayılıyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel salgın ilanından birkaç gün önce New York valisi kentte olağanüstü hal ilan ediyor ve Pratt'de yüz yüze eğitim duruyor. Salgın ilanının ardından New York belki de tarihinde ilk kez derin bir uykuya dalıyor. Uzun bir süre bunun gerçek olamayacak bir rüya olduğunu düşünüyorum: Günün hemen her saatine semada uçuşan helikopter, elektronik bir cihazın manyetik cızırtısı gibi alıştığınız araba ve insan sesleri, güz gelişle aniden kaybolan Ağustos böcekleri gibi kesiliyor. Kentin en baskın rengi olan sarı taksiler sokaklardan çekiliyor, Broadway'in ışıkları sönüyor, eskiden yalnızca uzaktan geçen seslerini duyduğunuz ambulanslar pencereden her dışarıya baktığımda birilerini alıp götürüyor. İnsanların marketlere akın ettiği ve kimsenin ne yapması gerektiğini tam olarak bilemediği o ilk zamanlar yerini heterarşik örüntülerle yükselen dayanışma dolu karantina günlerine bırakıyor. Kentin her yanından gelen ölüm haberleri arttıkça kent sakinleri birbirine daha çok sahip çıkıyor. Sokaklara ihtiyaçlılar için yardım paketleri, sağlık çalışanlarının kapılarına çiçekler ve hediyeler bırakılıyor. Çoğu cadde daha aralıklı yaya akışına imkan vermek için araç trafiğine kapatılıyor. Central Park dahil kentin birçok noktasına geçici sağlık merkezleri kuruluyor, binlerce gönüllü sağlık çalışanı kente geliyor.

Günlük bulaş sayısı 1000'lere yükseldiğinde, birbirinden fiziki mesafe olarak daha çok uzaklaşan kent halkı, her akşam saat 7'de bu zor zamanlarda çalışmayı sürdüren işçileri alkışladıktan sonra Frank Sinatra'nın "New York, New York" şarkısı ile birbirlerini sarmalıyor. Alkışlar ve sesler hiç kimsenin daha önce hissetmediği rastlantısal dokunuş gibi bir bloktan ötekine uzanıyor. Yaşanan tüm gelişmeler her sabah tüm detaylarıyla kent sakinleriyle paylaşılrken, dış medya salgın yüzünden kentte ölenle-

5. Brooklyn Köprüsü, 2020

rin başında uçan akbabalardan, 19. yüzyıldan beri yok-sullar ve kimsesizlerin defnedildiği Hart Adası'nda sanki ilk kez toplu mezarlar kazılıyormuş gibi gerçek olmayan haberlerle ortalığı kırıp geçiriyor. Bu süreç üç evreli bir zaman dalgası gibi yükseliyor, alçalıyor ve geri çekilmeye başlıyor. Haziran 2020'de kademeli olarak uyarılması planlanan şehir Mayıs sonunda teninin rengi yüzünden hayatını kaybedenler için adalet istemiyle başlayan protestoların yarattığı dalga ile bu kez daha şiddetli sarsılıyor.

Soğuk bir kış günü geldiğim şehirden, öfkenin alevlendirdiği bir yaz sabahı John F. Kennedy Havalimanı'nın sessizliği içinde ayrılıyorum. Uçakta aklıma Calvino'nun satırları geliyor: "Hemen yola çık,' der Marco'ya Han, 'bütün kıyıları ara ve bul bu kenti. Sonra dön ve rüyam gerçeğe uyuyor mu söyle bana'. 'Bağışla beni efendimiz: er geç o rıhtıma çıkacağım kuşkusuz,' der Marco, 'ama dönüp sana anlatamayacağım onu. Böyle bir kent var ve de basit bir sırrı var: yalnız gidişleri bilir, dönüşleri bilmez'.²⁰ ♦

* Görseller ve aksi belirtilmedikçe çeviriler yazara aittir.

NOTLAR

1. Şarkı sözü: Shuckburgh, Alexander; Cook, Alicia Augello; Hunte, Angela; Keyes, Bert; Sewell, Janet; Carter, Shawn; Robinson, Sylvia, 2009, "Empire State of Mind (Part II)".
2. Soble, Alan, 1989, *Eros, Agape and Philia: Readings in the Philosophy of Love*, Paragon House, Minnesota.
3. Platon, 2001, *Timaios*, (çev.) Erol Güneş, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İstanbul; 2018, *Devlet*, (çev.) Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul; 2015, *Phaidon: Platon Bütün Yapıtları 14*, (çev.) Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul.
4. Şarkı sözü: Price, Stuart; Madonna, 2005, "I Love New York".
5. Şarkı sözü: Price, Stuart; Madonna, 2005, "I Love New York".
6. "Culture of congestion": Koolhaas, Rem, 1994, *Delirious New York: A Retro-active Manifesto for Manhattan*, Monacelli Press, New York.
7. Aktaran: Platon, 1999, *Diyaloglar 2*, (çev.) Tanju Gökçül, Remzi Kitapevi, İstanbul.
8. Lefebvre, Henri, 2017, *Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*, (çev.) Ayşe Lucie Batur, Sel Yayıncılık, İstanbul.
9. New York Metro Arşivi, https://www.nycsubway.org/wiki/The_Blizzard_of_1888;_the_Impact_of_this_Devastating_Storm_on_New_York_Transit [Erişim: 17.08.2022].
10. "Gentrification": Glass, Ruth, 1964, *London: Aspects of Change*, (ed.) the Centre for Urban Studies, Raport No:3, MacGibbon & Kee, Londra.
11. Lefebvre, Henri, 1970, *La Révolution Urbaine*, Gallimard, Paris; 2011, *Kentsel Devrim*, (çev.) Selim Sezer, Sel Yayıncılık, İstanbul.
12. Florida, Richard, 2018, *Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler ile Gelen Yeni Kentsel Kriz*, (çev.) Derya Nüket Özer, Doğan Kitap, İstanbul.
13. Jacobs, Jane, 1961, *The Death and Life of Great American Cities*, Random House, New York.
14. Wilson, William H., 1994, *The City Beautiful Movement*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
15. Habermas, Jürgen, 2005, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (çev.) Tanıl Bora, Mithat Sancar, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
16. Shapiro, Mary J. A., 1983, *Picture History of the Brooklyn Bridge*, Dover Publications, New York.
17. Lacan, Jacques, 2013, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı - Seminer 11. Kitap*, (çev.) Nilüfer Erdem, Metis Yayınları, İstanbul.
18. Kitap, Calvino'nun İtalyan-İspanyol karışımı kadın isimleri verdiği (Anastasia, Despina, İrene, Melania vb); bazıları camdan, bazıları topraktan, bazıları ise düştüğü gibi gerçek ve kurgunun ara kesintisindeki kentleri Marco Polo'nun ağzından Moğol İmparatoru Kubilay Han'a anlattığı diyaloglardan oluşur. Burada her kent temelde yazarın anavatanı olan Venedik olmak üzere İstanbul, Londra, Berlin, Barcelona ve New York gibi yerlerden izler taşır: Calvino, Italo, 2002, *Görünmez Kentler*, (çev.) Işıl Saatçioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
19. Calvino, 2002, s.111.
20. Calvino, 2002, s.113.

Kırda Modernin İzini Sürmek: Mualla Eyüboğlu Anhegger'in Pulur ve Ortaklar Yerleşkeleri

Ayşe Deniz Yeşiltepe, Figen Kıvılcım Çorakbaş

Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç'un öncülüğünde kurulan köy enstitüleri, "iş için, iş içinde, iş ile eğitim" yoluyla "yaparak öğrenmeye" dayanan bir köy öğretmeni yetiştirme sistemi. Ülke genelinde sayıları yirmi biri bulan ve Türkiye'nin modernleşme hedeflerine uygun olarak kırsalda geliştirilmiş özgün bir eğitim sistemi olan köy enstitülerinin yerleşkeleri, ulusal mimarlık yarışmaları aracılığıyla dönemin önemli mimarları tarafından tasarlanmış. Yazarlar, Anadolu'nun iki ayrı ucunda yer alan Erzurum Pulur ve Aydın Ortaklar yerleşkelerinin mekânsal niteliklerini karşılaştırmalı olarak değerlendiriyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda yeni bir ulusun oluşum süreci başlamış; bu süreçte Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm ülkenin her yerinde, sosyal ve mimari alanlarda kendini göstermiştir. Devlet tarafından alınan kararlar doğrultusunda kamusal alanlarda ülkenin modernleşme hedefine uygun projeler geliştirilmiştir. Böylece, erken Cumhuriyet döneminde çeşitli mimari programlara sahip birçok yerleşke inşa edilmiştir. Bu dönemde kırsal alanları kalkındırma amaçlı politikalar da üretilmiştir. Bu politikaların en bilinenleri; köylünün üretim biçimini modern koşullara uyarlamak, eğitmek ve sağlık koşullarını düzeltmek amacıyla çıkarılan Köy Kanunu, tarım ve ziraat becerisi artırılmış bireyler yetiştirilmesine ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik köycülük çalışmaları, kırsal alanda örnek köyler adı altında yeni yerleşimlerin tasarımı ve ulaşımın iyileştirilmesi için demiryolu ağı oluşturulması gibi politikalar¹. Kamu İktisadi Teşekkülleri Yerleşkeleri (KİT), Halkevleri ve köy

enstitüleri, erken Cumhuriyet döneminde devletin belirlediği ve modern yapılaşmaları içeren mimari modeller arasında sayılabilir.²

Modernleşme politikalarının sonuçlarından biri olan köy enstitüleri, kırsalda kalkınmanın hedeflendiği erken Cumhuriyet döneminde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç önderliğinde kurulmuştur. Enstitüler aracılığıyla köyleri modern zirai yöntemlerle buluşturmak ve köylüyü eğitmek hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda, köy enstitüleri projesinin amacı, toplumun üretkenliğinin artırılması için gereken teorik ve uygulamalı eğitimin yaygınlaştırılması için köy çocuklarının köy öğretmeni, sağlık görevlisi, teknisyen veya meslek elemanı olarak yetiştirilmesidir³. Köy enstitüleri ve enstitülerle gelen özgün ve yenilikçi eğitim felsefesi, yasal olarak 1940 yılından 1954 yılına kadar sürdürülebilmıştır.

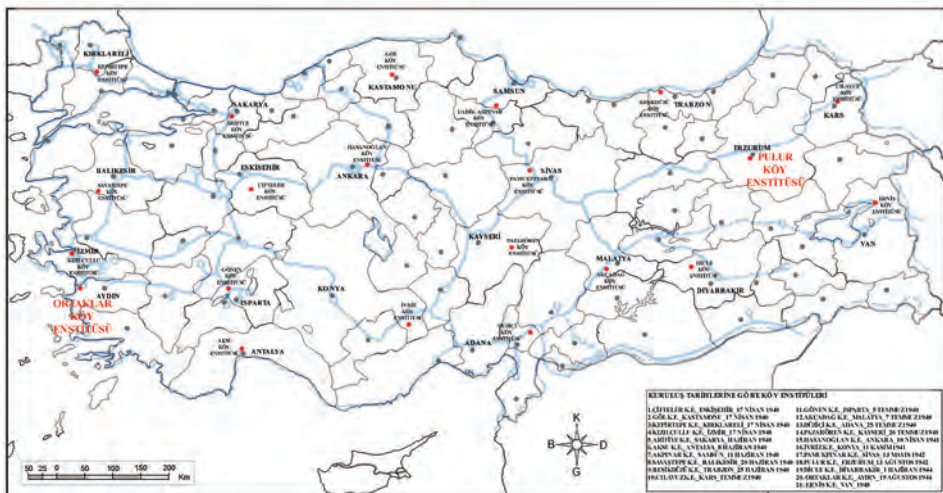
Köy Enstitüleri yerleşkeleri, mimarlık alanında 2000'li yıllardan itibaren artan bir şekilde ele alınmıştır.⁴ Köy enstitüleri yerleşkelerinin inşasında görev almış olan Cumhuriyet'in öncü kadın mimarlarından Mualla Eyüboğlu Anhegger'in yaşamı, anıları ve mimarlık tarihi yazınına olan katkılarıyla ilgili literatürde daha önceden yapılmış çalışmalar⁵ bulunmasına karşın onun köy enstitüleri ile olan ilişkisine odaklanan çalışmalar oldukça sınırlıdır.⁶ Eyüboğlu Anhegger üzerine çalışmalarda daha çok onun mimari eserleri ve restorasyon çalışmalarından bahsedilmiş ama tasarım yaklaşımı incelenmemiştir.

Bu çalışmada öncelikle, köy enstitülerinin dönemin mimarlık ortamı içerisindeki öneminden bahsedilecek, ardından Cumhuriyet'in öncü kadın mimarlarından Mualla Eyüboğlu Anhegger'in köy enstitüleri fikrinin mekânsallaşmasına katkıları incelenecek, son olarak, Eyüboğlu Anhegger'in yerleşim planlarını tasarladığı ve yapılarının projelerini çizmiş olduğu Erzurum Pulur ve Aydın Ortaklar Köy Enstitüleri yerleşkelerinde sergilediği tasarım ve planlama yaklaşımı tartışılacaktır.

Yöntem olarak, Harita Genel Müdürlüğü Arşivi'nden enstitülerin kuruluş dönemlerinden günümüze kadar temin edilebilen hava fotoğrafları üzerinden, yerleşkelerin geçirdikleri mekânsal dönüşümlerin saptanması ve mekânsal dönüşümün dönemlere ayrılarak aktarılması yöntem olarak belirlenmiştir. Böylece yerleşkelerde eğitim sisteminin de değişmesiyle yaşanan mekânsal dönüşümün somut şekilde ortaya konması hedeflenmiştir. Ayrıca, 2014'ten itibaren çeşitli yıllarda⁷ her iki enstitü yerleşkesine yapılan ziyaretlerle özgün ve güncel mekânsal durum tespitleri yapılmıştır. Elde edilen

Ayşe Deniz Yeşiltepe
Arş. Gör. Dr.,
Eskişehir Teknik
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

Figen Kıvılcım
Çorakbaş
Prof. Dr., Uludağ
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

Resim 1. Türkiye genelinde yayılan köy enstitüleri ve 1940'lı yıllarda ülkedeki demiryolu ağı

Kaynak: Çalışma kapsamında incelenecek enstitülerin belirlediği harita yazar tarafından oluşturulmuştur. Demiryolu ağı mavi ile gösterilmiştir.

tüm bu veriler yorumlanarak Eyüboğlu Anhegger'in enstitü yerleşkelerinin kurgusunda geliştirdiği tasarım yaklaşımları belirlenmiştir. Bu tasarım yaklaşımlarının özgün dönemler üzerinden değerlendirilmeleri yapılarak yerleşkelerin korunmuşluk durumları analiz edilmiştir. Son olarak, kültürel miras olarak ele alınması gerekliliği vurgulanan bu önemli ve özgün eğitim yerleşkelerinin belirlenen kriterler çerçevesinde karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır.

KÖY ENSTİTÜLERİNİN TARİHİ VE MİMARİ BAĞLAMI

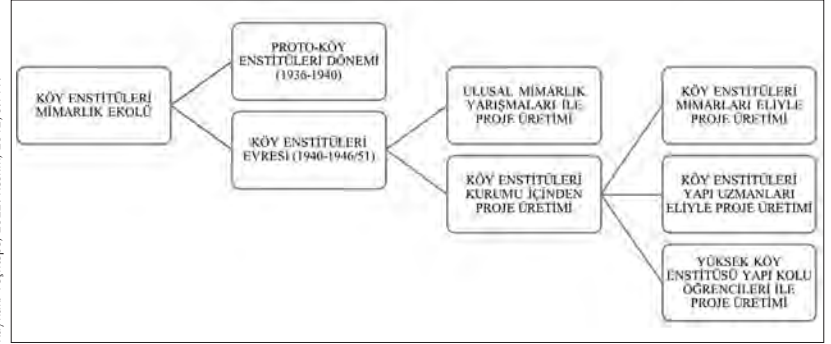
Erken Cumhuriyet Türkiye'sinin mekânsal modernleşme stratejilerinden olan ülkeyi "demir ağlarla örme" projesinin eğitim odaklı kırsal yansımalarını köy enstitülerinin kuruluş yeri seçimleri üzerinden okumak mümkündür. Enstitülerin yer seçimleri, "demir ağlar" projesindeki gibi ülkeyi bir uçtan diğer uca saracak biçimde, birçoğu demiryolu istasyonları ile ilişkili ve kırsal kalkındırma hamlesini başarıya ulaştıracak alanlar içerisinde yapılmıştır. Böylece, yurt geneline yayılan bir eğitim ve öğretim seferberliğinin mekânsal yansımaları olan enstitü sayısı tüm Türkiye'de 21'e ulaşmıştır. (Resim 1)

Enstitülerin temelini, 1936'da açılan ve köyler için eğitimci yetiştiren köy öğretmenleri kursları ile köy öğretmen okullarının oluşturduğu kabul edilir. Keskin⁸ çalışmasında, köy enstitüleri mimarlık ekolünde proje üretim süreci olarak tanımladığı programlama evresini eğitimci kursları ile köy öğretmen okulları dönemini kapsayan **Proto-Köy Enstitüleri Evresi (1936-1940)** ve köy enstitüleri yapıcı ekipleri ile yerleşkelerin inşasının 1951 yılına kadar devam etmiş olabileceği öngörüsüyle o dönemi de içine alan **Köy Enstitüleri Evresi (1940-1946/51)** olmak üzere iki ana başlık altında toplamaktadır. (Resim 2)

Köy enstitüleri için açılan mimari yarışmalar, ulusal çapta ilk büyük yarışma dizisi olma özelliğine sahiptir.⁹ Köy enstitüleri yerleşkeleri için ilk olarak 1940 yılında on iki adet enstitü (Antalya Aksu, Samsun Akpınar, Malatya Akçadağ, Trabzon Beşikdüzü, Balıkesir Savaştepe, Sakarya Arifiye, Isparta Gönen, Kayseri Pazarören, Kastamonu Göl, Osmaniye Düziçi, Kırklareli Kırıntepe, Eskişehir Çifteler) için ulusal mimari yarışması açılmıştır.¹⁰ 1941 yılında Ankara Hasanoğlu,¹¹ 1943'te Sivas Pamukpınar ve Konya İvriz Köy Enstitüsü¹² olmak üzere toplamda on beş adet enstitünün projeleri mimari yarışmalar yoluyla elde edilmiştir. Geriye kalan altı enstitüden İzmir Kızılçullu ve Kars Cılavuz ve Van Ernis Köy Enstitülerinde eskiden kalma atıl yapıların kullandığı,¹³ Diyarbakır Dicle Köy Enstitüsü'nün ise hazır bina projelerinden faydalandığı bilinmektedir.¹⁴ Erzurum Pulur ve Aydın Ortaklar Köy Enstitülerinin projelerini Mimar Mualla Eyüboğlu Anhegger'in hazırlamış olduğu kendi hazırladığı özgeçmişinde belirtilmiştir.¹⁵ (Resim 3)

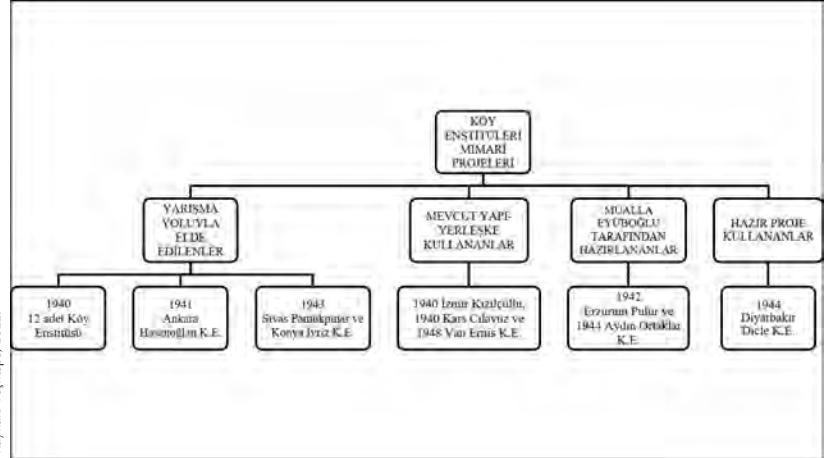
Enstitülere ait mekânların üretimini ulusal mimarlık yarışmaları yoluyla yapılması, II. Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan zorlu koşullar altında bile bilime ve sanata dayalı bir anlayışın uygulandığının ve genç mimarlara çalışma alanı yarattığının bir göstergesidir.¹⁶ (Resim 4) Buna karşın, yarışmalarda derece alan projelerin uygulanma safhasında malzeme temini, iş gücü, kontrollük gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Enstitüler için hazırlatılan

Kaynak: Yeşillepe, 2022, Keskin, 2012, s.111.

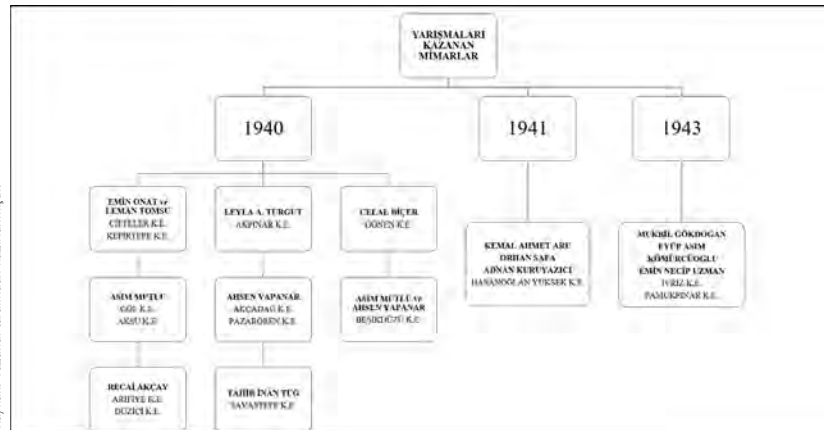
Resim 2. "Köy Enstitüleri Mimarlık Ekolu" sınıflandırması tablosu

Kaynak: Yeşillepe, 2022.

Resim 3. Köy enstitüleri mimari projelerinin elde edilme yöntemine göre sınıflandırması

Kaynak: Yazıcılar tarafından hazırlanmıştır.

Resim 4. Yarışma yoluyla elde edilen köy enstitüleri yerleşkeleri mimari projelerinin proje müellifleri mimarlara göre sınıflandırması

projelerin öğrenciler tarafından uygulanması sırasında, özellikle modern malzeme yokluğu ve teknik eleman eksikliği nedeniyle aksaklıklar yaşanmıştır.¹⁷ Projeler birçok durumda kısmi olarak uygulanmış, yarışma projelerine ek olarak ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeni mekânlar inşa edilmiştir. Dolayısıyla yerleşkelerin inşasında yarışma projeleri kadar enstitülerde görev alan mimar, yapı ustaları ve Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü yapı kolu öğrencileri de etkili olmuştur.

Eğitimin yalnızca teorik derslerle yürütülmemesi, uygulamalı dersler ile desteklemiş olması enstitü yerleşkelerinin planlanmasında fiziksel karşılığını bulmuştur. Derslerin 22 saatinin teorik, 11 saatinin uygulamaya ayrılmış olması, eğitim mekânlarının "yerleşke" içerisinde kurgulanmasını, yapıların birbirleriyle ve açık alanlarla ilişkili olarak tasarlanmasını sağlamıştır.¹⁸ Köy Enstitüsü

lerin 1954 yılında kapatılmalarının ardından 6234 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik sonucu enstitüler 6 yıllık ilköğretmen okullarına dönüştürülmüştür. İlköğretmen okullarında enstitü ruhunun bir süre daha devam ettiği öğrencilerin anılarından anlaşılmaktadır.¹⁹ Ancak yıllar içerisinde eğitim sisteminin değişmesiyle, enstitülerdeki uygulamalı eğitim sisteminden oldukça uzaklaşmıştır. Özellikle 1970'li yılların ortalarından itibaren, ilköğretmen okullarının öğretmen liselerine dönüşmesiyle birlikte, programda meslek derslerinin yanı sıra lise dersleri de yer aldığı için meslek ve uygulamalı derslerin saatleri iyice kısalmış ve uygulama yapmaya zaman kalmamıştır.

Köy enstitülerinin kırsalın modernleşmesi konusunda getirdiği bir başka yenilik kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim aldığı karma eğitim modelidir. Türkiye'de yatılı düzeyde karma eğitimin ilk olarak köy enstitülerinde uygulandığı düşünüldüğünde, enstitü modelinin diğer konularda olduğu gibi karma eğitimde de devrimci bir yaklaşım geliştirdiği anlaşılmaktadır.²⁰ Öte yandan, Köy Enstitülerinde kız öğrencilerin aldığı eğitim toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenmiş, uygulama dersleri kapsamında erkeklere ziraat ve yapıcılık gibi konularda eğitim verilirken, kızlara dikiş alanında eğitim verilmiştir. Buna karşın, Mualla Eyüboğlu Anhegger'in Türkiye'nin ilk kadın mimarlarından biri olarak enstitülerin inşası kapsamında edindiği etkin rol, kız öğrencilerin eğitim programının geleneksel kalıplar çerçevesinde belirlendiği enstitü yaklaşımının ötesine geçmektedir. Mualla Eyüboğlu Anhegger, genç bir mimar olarak dönemin kız öğrencileri için olduğu kadar enstitü çalışanları ve yakın köylerde yaşayan kadınlar için de toplumsal normların dışında bir rol model oluşturmuş ve mekân tasarlayan ve üreten kadın kimliğiyle etkileşimde bulunduğu insanların bakış açılarını genişletmiştir. Dolayısıyla, Mualla Eyüboğlu Anhegger'in Köy Enstitüleri sisteminde yer alması sistemin devrimci ve yenilikçi karakterini güçlendirmiş ve geleneksel toplumun kalıplarını esneterek enstitü sistemine değer katmıştır.

Bu durum, Eyüboğlu Anhegger'in mekânsallaşmasına katkıda bulunduğu enstitü yerleşkelerinin somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerine özgün bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Yerleşkelerin korunması, yorumlanması ve sunulması gereken diğer kültürel miras değerleri Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü bağlamında yapılan çalışmada²¹ belirlenen kültürel miras değerleri önemli bir referans oluşturmaktadır. Bahsi ge-

çen çalışmada enstitülerin miras değerleri tarihî değer, politik değer, yönetsel değer, bölgesel değer, belgelenmiş olma değeri, anı değeri, ekonomik değer, devamlılık değeri ve mimari değer olarak tanımlanmıştır. Bu durum, diğer yerleşke örneklerine de genişletilebilir.

MUALLA EYÜBOĞLU ANHEGGER VE KÖY ENSTİTÜLERİ

Mimar Mualla Eyüboğlu Anhegger, 1942 yılında Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde yapı kolu başkanı ve Enstitü Yüksek Bölümü inşaat öğretmeni olarak çalışmaya başlamış; Aydın Ortaklar Köy Enstitüsünde zehirli sıtmaya yakalanıp görevini bırakmak zorunda kaldığı 1947 yılına kadar hem Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsünde çalışmış hem de diğer köy enstitülerine ziyaretlerde bulunarak eksik yapıları projelendirmiş ve uygulamalarda bulunmuştur.²² Mualla Eyüboğlu, kendi kaleme aldığı biyografisinde 1942-1947 yılları arasını hayatının "köy enstitüleri" dönemi olarak adlandırmaktadır.²³ (Resim 5)

Bu dönemde yarışmalarla elde edilen projelerin uygulanmasında ve yerin koşullarına uyularanıp eksiklerinin tamamlanmasında önemli rol oynamış, uzman bilgiyle öğrenci ve ustaların çabalarını buluşturmuştur. Edirne Kıpırtı, Konya İvriz, Antalya Aksu, Isparta Gönen, Eskişehir Çifteler, Sivas Yıldızeli, İzmir Kızıllı, Kars Cılavuz Köy Enstitülerinde inşaat kontrol mimarı görevini yürütmüş, gezici inşaat dersleri de vermiştir. Kayseri Pazarören, Aydın Ortaklar ve Erzurum Pulur Köy Enstitülerinin projelerini de verilen görev gereği hazırlamış ve bazı binaların yapımında öğrencileriyle birlikte çalışmıştır.²⁴ Aynı zamanda, Konya İvriz ve Sivas Pamukpınar için açılan mimari proje yarışmasının jürisinde görev almıştır.²⁵ Eyüboğlu Anhegger, bir yandan Hasanoğlu'da öğrencilere proje okuma ve uygulama dersi verirken bir yandan da kendi köylerinde yaşadıkları binaların rölevelerini yaptırmaya çalışmıştır. Öğrenciler enstitüde köylerindeki inşaat tekniklerine dair bilgilerini paylaştıklarından, Eyüboğlu Anhegger öğrencilerden Anadolu'nun farklı yörelerindeki tasarım detaylarını, yapı malzemelerini ve yapım tekniklerini öğrenme olanağı yakalamıştır.²⁶

Eyüboğlu Anhegger, mimar olarak Yüksek Köy Enstitüsü'nün eksik bazı binalarının planlarını hazırladığını, yapı maliyetini asgariye indirebilmek için uğraştığını ve yapıları öğrencilerle birlikte kolayca inşa edilebilecek şekilde planladığını belirtmektedir. Eyüboğlu Anhegger'in dikkat çektiği başka bir nokta kendi tasarladığı yapıların mevcut enstitü binalarından üslupça ayrılıyor olmasıdır. Eyüboğlu Anhegger, uygulamalar esnasında teknik bilgiyi öğrenciye aktarabilmek için, kimi zaman akademide edindiği mimari estetikten feragat ettiğini, bir başka deyişle, estetiği pratik zorunluluklar karşısında feda etmek zorunda kaldığını vurgulamaktadır.²⁷

Meslek hayatının en başında köy enstitülerinde tasarımcı ve uygulayıcı mimar olarak görev almış olan Eyüboğlu Anhegger, meslek hayatının devamında aralarında Topkapı Sarayı restorasyonunun da bulunduğu birçok restorasyon proje ve uygulamasında çalışmıştır. Köy enstitüleri döneminde mimari tasarım ve uygulama alanında bilgi birikimi edinmesinin, kendisine ileriki yıllarda Topkapı Sarayı Haremi'nin onarımlarında oldukça

Kaynak: Güneri, 2012, ss.22-24.

Resim 5. Mualla Eyüboğlu Anhegger köy enstitülerinde

önemli katkılarının olduğunu belirtmektedir.²⁸ Eyüboğlu Anhegger'in mimari tasarım alanında üretmiş olduğu yegane plan ve projeler köy enstitüleri yerleşkeleri bağlamında gerçekleşmiştir. Bu sebeple, bu çalışma kapsamında, Pulur ve Ortaklar Köy Enstitüleri yerleşkelerinin dönüşümü üzerinden Eyüboğlu Anhegger'in tasarım yaklaşımının izlerinin ne kadar korunduğu konusu da tartışılmıştır.

Eyüboğlu Anhegger, 1943-1947 yılları arasında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki eksik binaların projelerini hazırlarken, orada yaşamış olmanın kendisine kazandırmış olduğu deneyimleri gerek projelendirme gerekse uygulamada kullanmaya çalıştığını ifade eder. Bu kazanımlarını yeni kurulan ve mimarı olarak görev yaptığı Pulur ve Ortaklar Köy Enstitülerinin vaziyet planlarında daha canlı bir şekilde uygulamaya çalıştığını, tasarımlarında iklim koşullarını ve toplumsal koşulları dikkate almaya özen gösterdiğini belirtir.²⁹ Ağustos 1946 ve Aralık 1946 arasında Pulur Köy Enstitüsü müdürü olan Osman Yalçın, Mualla Eyüboğlu Anhegger ile aylarca bu enstitüde birlikte çalıştından bahseder.³⁰ Yalçın'ın bu ifadesi, Eyüboğlu Anhegger'in tasarladığı ve kuruluşunda katkıda bulunduğu enstitülerde tasarım ve uygulama aşamalarında uzun zaman geçirdiğini düşündürmektedir. Buna dayanarak, yarışmayla elde edilen enstitü projeleri ile karşılaştırıldığında, Mualla Eyüboğlu Anhegger'in yarışmayı kazanan mimarlara nazaran tasarladığı enstitülerin işleyişi ve yerlerine dair daha çok deneyim sahibi olduğunu ileri sürmek mümkündür. Eyüboğlu Anhegger, hem bir mimar hem de enstitü yaşantısının içinden bir eğitmen olarak enstitü yerleşkelerinin oluşumuna katkıda bulunma fırsatını bulmuş tek kişidir.

PULUR KÖY ENSTİTÜSÜ

Pulur Köy Enstitüsü, Erzurum'un Aziziye (eski adıyla Ilıca) ilçesine 1,5 km uzaklıkta yer alan yaklaşık 1.800-2.000 dönüm verimli bir arazi üzerine konumlandırılmıştır. Bu arazinin enstitü kurulması için seçilmesinde arazinin içinden Pulur Çayı'na dökülen bir derenin geçmesi, Ilıca Tren İstasyonu'na ve Erzincan-Erzurum karayoluna yakın olması ve verimli toprak yapısına sahip olması etkili olmuştur. (Resim 6)

Pulur yerleşkesinde Mualla Eyüboğlu Anhegger'in planlama yaklaşımı incelendiğinde, yerleşkenin tek bir ana aks üzerinde planlandığı görülür. Bu ana omurganın her iki kenarında bu omurgaya yaklaşık olarak 30 derece lik açı ile yerleştirilen yapılar yer almaktadır. Yapıların dikdörtgen forma ve geniş açık alanlara sahip olmaları ve yaklaşık olarak eşit büyüklükte oluşları dikkat çekici-

Resim 6. Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesi ve yakın çevresinin gösterildiği hava fotoğrafı

Resim 7. Pulur Köy Enstitüsüne ait tarihsiz vaziyet planı

Resim 8. Pulur Köy Enstitüsü dönemine ait yapıların 2003 yılındaki durumları

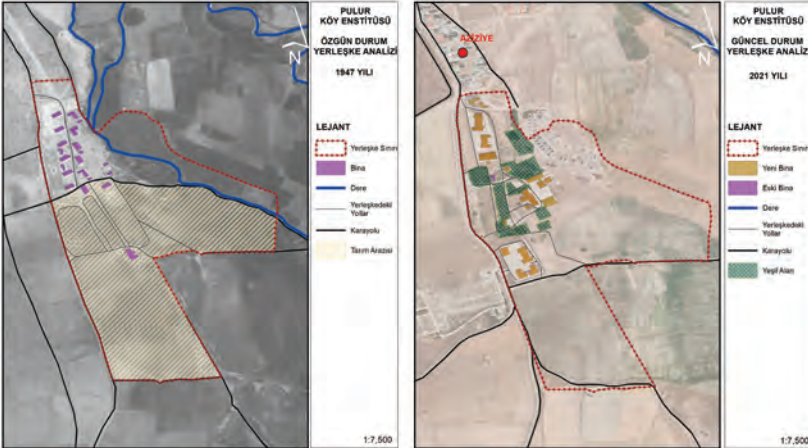
Resim 9. Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesinin geçirdiği dönüşümler aracılığıyla belirlenen dönemleri

Resim 10. Birinci ve ikinci dönemlerde yerleşkedeki yapıların durumu

Resim 11. Pulur Köy Enstitüsü ve İlköğretmen Okulu dönemlerine ait görseller

Resim 12. Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesinin özgün ve mevcut durum analizleri

Resim 13. Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesinin güncel durumu

dir. (Resim 7) Diğer enstitü yerleşkelerindeki planlama yaklaşımları ile karşılaştırıldığında,³¹ yapıların ana aksa paralel değil açılı olarak yerleşmeleri, mimarın özgünlük arayışının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir.

Yerleşke genelinde yer alan yapıların çoğu tek katlı olup giriş kapılarına birkaç basamakla ulaşılabilir şekilde tasarlanmıştır. Yapı malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır. Yapıların neredeyse tüm cephelerine pencereler yerleştirilmiştir. Yapı çatılarının kırma ve beşik çatı şeklinde ve fazla eğimli olarak tasarlanmış olduğu gözlenmektedir. Bu durum, yağış ve kar yüklerinin karasal iklimde fazla olmasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, geleneksel pencere oranlarına yakın olarak tasarlanmış pencerelerin tüm cephelere ve çok sayıda yerleştiği görülmüştür. (Resim 8) Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesinin geçirmiş olduğu mekânsal dönüşüm, çalışma kapsamında elde edilen hava fotoğrafları ve yerleşkeye yapılan ziyaretlerden elde edilen veriler ışığında dört döneme ayrılarak incelenmiştir.³² (Resim 9)

1942-1953 yılları arasındaki “Birinci Dönem: Köy Enstitüsü Dönemi” kendi içerisinde Pulur Köy Enstitüsü döneminin kuruluş aşamasını temsil eden “1A: Kuruluş Dönemi (1942-1947)” ve enstitü döneminin gelişim aşaması olan “1B: Gelişme Dönemi (1947-1953)” olarak ikiye ayrılmıştır. 1953-1974 yılları arasında okulun 1954 yılında Pulur İlköğretmen Okulu, 1958’de ise Yavuz Selim İlköğretmen Okulu adını alması sebebiyle “İkinci Dönem: Öğretmen Okulu Dönemi” olarak değerlendirilmiştir. (Resim 10, 11)

1974-2005 yılları arasındaki dönem, tarım alanlarının kullanımına da son verilerek eğitim sisteminin değiştirilmesi ve “İlköğretmen Okulu” programının “İlköğretim Yatılı Bölge Okulu” programına dönüştürülmesiyle “Üçüncü Dönem: Özgünlükten Kopuş Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Son olarak 2005-2019 yılları arası “Dördüncü Dönem: Kaybolan İzler Dönemi” olarak ele alınmıştır. Bu dönem içerisinde özgün döneme ait yapılar yıkılmaya başlanmış, kütlece enstitü ölçeğine aykırı yapı ve yapı grupları inşa edilmiştir. (Resim 12)

Yerleşkede yer alan enstitü dönemine ait yapılar 2000 yılında Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmesine rağmen zaman içerisinde bu yapıların tescilleri kaldırılmış ve 2010 yılında yerleşke korunma statüsünden tamamen çıkarılmıştır.³³ Yerleşkenin dönüşümünde göze çarpan, inşa edilen yeni eğitim yapılarının, gittikçe irileşmesi, eski yapı ve planlama kararlarıyla ilişkilerinin kopması ve sayıca artması olmuştur. Son dönem yapılaşma faaliyetiyle özgün yapı ve yol izleri silinmiş, önceki dönemlerden farklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Bahsedilen mekânsal dönüşüm sonucunda, günümüzde Pulur Köy Enstitüsü’ne ait özgün yapıların tamamı yıkılmış durumdadır. (Resim 13)

ORTAKLAR KÖY ENSTİTÜSÜ

Ortaklar Köy Enstitüsü Aydın’ın Germencik ilçesi Ortaklar köyüne 3 km uzaklıkta yer alan ve yaklaşık 1.830 dönüm arazi üzerine konumlandırılmıştır. (Resim 14) Bu arazinin enstitü kurulması için seçilmesinde; öğretmenlerin hem Kızılçullu hem Ortaklar’da ders verebilmelerine olanak tanınması,³⁴ Ortaklar köy merkezine

Kaynak: Google Earth üzerinden elde edilen 2022 tarihli hava fotoğrafı işlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Resim 14. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesi ve yakın çevresinin gösterildiği hava fotoğrafı

Resim 15. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesi vaziyet planı krokisi

Kaynak: Aydın Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, 2022.

Kaynak: URL 2.

Resim 16. Yerleşkenin kurulduğu dönemlere ait bir görsel

yakın olması, önemli tren yollarının kavşak noktasına yakın olması, arazinin içinden yol geçmesi, kolaylıkla istilak edilebilmesi, tarıma elverişli olması, içerisinde akarsu ve ılıcanın bulunması gibi nedenler etkili olmuştur.³⁵ Eyüboğlu Anhegger, Ortaklar'ın arazisini seçerken büyük bir güçlük çektiklerini çünkü ne tarafa dönseler bakımlı meyve bahçeleriyle ve sürülmüş tarlalarla karşılaştıklarını, köylülerin elinden o arazileri almaya kıyamadıklarını ifade etmektedir.³⁶ Başlangıçta Ortaklar Köy Enstitüsü'nün İzmir'de 1940 yılında kurulmuş olan Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün yeni yeri olması ve Kızılçullu'nun buraya taşınarak eğitim ve öğretime devam etmesi fikriyle yola çıkmıştır. Buna karşın, Ortaklar Köy Enstitüsü 1944 yılında ayrı bir kurum olarak eğitim vermeye başlamıştır.³⁷ Ortaklar yerleşkesinde Mualla Eyüboğlu Anhegger'in planlama yaklaşımı incelendiğinde, yerleşkenin birbirini açılı olarak kesen iki aks üzerinde planlandığı görülür.³⁸ (Resim 15)

Yerleşkedeki yapılar tek ve iki kattan oluşurken, derslik binalarının kat yükseklikleri yerleştirildikleri eğimli arazinin de etkisiyle üçe (bodrum üstü iki kat) çıkmıştır. Bodrum katlar genelde yatakhane, üst katlar ise derslik olarak kullanılmıştır.³⁹ Yapıların genelinde taş, tuğla ve ahşap gibi yerel malzemeler tercih edilmiştir. Çatıları ise kırma ya da beşik çatı biçiminde yapılmıştır. (Resim 16) Yerleşkede, dikdörtgen hacimlerle birleşen yarım silindirik formlu yapılar mevcuttur. Bu yapılar enstitü döneminde ve sonrasında derslik olarak hizmet vermiştir. Kırsal alanda sık karşılaşılmayan bu dairesel form, geleneksel yapım teknikleriyle üretilen bir modern biçimlenmenin göstergesidir. (Resim 17)

Resim 17. Dikdörtgen ve yarım silindirik formlu yapılara ait görseller

Kaynak: Kurul arşivinden sağlanan resim ve müzik atölyesi sağdaki yapının ise kentin olarak kullanıldığı bilgisi alınmıştır. Sağdaki görsel URL 1'den, sağdaki görsel ise Ayşe Deniz Yeşiltepe'nin kişisel arşivinden alınmıştır.

Resim 18. İdari bina

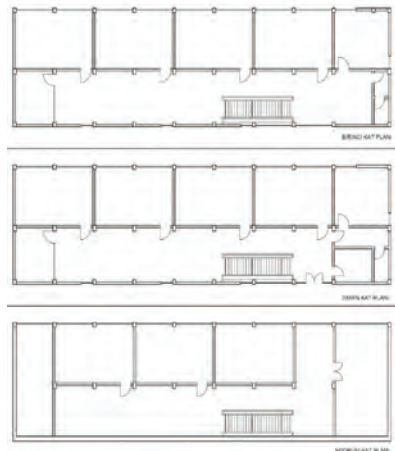
Kaynak: Sağdaki görsel URL 1'den, sağdaki görsel ise Ayşe Deniz Yeşiltepe'nin kişisel arşivinden alınmıştır.

Resim 19. Yatakhane ve revir binası

Kaynak: Bu yapının üst katının yatakhane ve revir, alt katı biyoloji laboratuvarı olarak kullanıldığı bilgisi 1967-1972 yılları arasında Ortaklar İlköğretim Okulunda eğitim gören Prof. Dr. Kemal Kocaş'ın edindiğiştir.

Resim 20. Derslik binası

Kaynak: Kat planları Çetin ve Kran'dan (2019) alınmıştır. Görseller Ayşe Deniz Yeşiltepe'ye aittir.

1A DÖNEMİ
1944-1972
ÖZGÜN DÖNEM
(KÖY ENSTİTÜSÜ DÖNEMİ)

1B DÖNEMİ
1972-1993
ÖZGÜN DÖNEM
(ÖĞRETMEN OKULU DÖNEMİ)

İKİNCİ DÖNEM
1993-2019
YENİ EKLER DÖNEMİ

Resim 21. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesinin geçirdiği mekânsal dönüşümlerin hava fotoğrafları aracılığıyla belirlenen dönemleri

Kaynak: Yazılar tarafından hazırlanmıştır.

Resim 22. Ortaklar Köy Enstitüsü ve İlköğretmen Okulu dönemlerine ait görseller

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü'nden elde edilen 1972 tarihli hava fotoğrafı işlenerek oluşturulmuştur.

Resim 23. Birinci ve ikinci dönemlerde yerleşkedeki yapıların durumu

Yerleşkenin en uç noktasında yer alan idari binanın simetrik bir plan ve cephe düzeni vardır. Basamaklarla yükseltilmiş girişe sahip yapının hemen önündeki tören alanına bakan cephesinde bir balkon bulunmaktadır. Bu balkonun hitap balkonu olarak kullanıldığı düşünülmektedir. (**Resim 18**) İki katlı inşa edilen ve öğretmen lokali olarak kullanıldığı düşünülen yapının cephesinde yer alan kolonlarla oluşturulmuş yarı açık mekânlar, bu yapıyı enstitü genelindeki diğer yapılardan ayırmaktadırlar. (**Resim 19**)

Yerleşkede betonarme oluşu, düz teras çatısı ve büyük cam yüzeylerden oluşan cephe tasarımıyla diğer yapılardan farklılaşan, dikdörtgen planlı bir başka derslik

binası yer almaktadır. 1955-1964 yılları arasında⁴⁰ inşa edilen bu bina da bodrum üstü iki kat olacak şekilde üç katlı olarak tasarlanmıştır. (**Resim 20**)

Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesi, günümüze kadar değişen adlarla eğitim yerleşkesi olarak kullanılmaya devam etmiştir.⁴¹ Yerleşkenin dönüşümü incelenirken 1944-1993 yılları arası "**Birinci Dönem: Özgün Dönem**" olarak ele alınmıştır. Pulur Köy Enstitüsü'ndeki durumun aksine daha geniş aralıkta incelenen bu dönem yine de ikiye ayrılarak 1944-1972 yılları arasını kapsayan dönem "**1A: Köy Enstitüsü Dönemi, 1972-1993**" yılları arasındaki dönem ise "**1B: Öğretmen Okulu Dönemi**" olarak incelenmiştir. (**Resim 21**)

1A dönemi, Ortaklar Köy Enstitüsü döneminin kuruluşundan öğretmen okulları dönemine kadar olan bölümü temsil eder. Yerleşkenin birbirini açılı olarak kesen iki aks üzerinde planlandığı görülür. Yerleşkeye ana erişimi sağlayan ilk aks, Adabelen tepesi olarak bilinen tepeye kadar devam etmekte, tepeye vardığı noktada ise kırılarak ikinci bir aks oluşturmaktadır. Özgün planlamada yola yakın ilk aksta öğretmen lojmanları yer alırken, üst kottaki ikinci aks etrafında eğitim yapıları yer alır. 1B yani öğretmen okulu dönemi ise Ortaklar Köy Enstitüsü döneminin gelişim aşamasını temsil eder. (**Resim 22**) Köy enstitülerinin kapatılmasının ardından sistemin öğretmen okuluna dönüşümüyle mevcut akslara sadık kalınarak mevcut yapılara uyumlu yeni binalar inşa edilmiştir. Yerleşkenin girişine öğretmen okulu döneminde ölçek olarak biraz daha büyük yapılar inşa edilse de bu yapılar yerleşkenin ana kurgusuna olumsuz etki etmemiştir.

1993-2019 yılları arasındaki dönem ise "**İkinci Dönem: Yeni Ekler Dönemi**" olarak adlandırılmıştır. (**Resim 23**) Bu dönem yerleşkede göze çarpan en büyük değişiklik, artan öğrenci sayısı ve ihtiyaca yönelik yerleşkenin akslarının birleştiği köşeye birkaç katlı eğitim yapısının eklenmesi olmuştur.

Son dönemde yerleşkeye eklenen yapılara bakıldığında özgün tasarım anlayışından uzak tek hacimden oluşan büyük yapı kütleleri oldukları göze çarpmaktadır. Köy enstitüleri dönemine ait yapılardan birçoğu halen ayakta olup yerleşke İzmir Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 2000 tarihinde koruma altına alınmıştır. Bazı binalar restore edilerek yeniden işlevlendirilse de yerleşkedeki özgün döneme ait çoğu yapı atıl durumdadır ve kullanılmamaktadır. (**Resim 24**)

Günümüzde enstitü dönemine ait yapıların çoğu ayakta. Ancak bu yapılar yıkılma tehdidi altında olduklarında içlerine girilememekte, dolayısıyla özgün yapılar kullanılamamaktadır. Bu sebeple, yerleşkede eğitim 2. dönemde inşa edilen yapılarda devam etmektedir. (**Resim 25**)

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada yerleşkelerin kuruluş dönemlerinden günümüze kadar ulaşılabilen hava fotoğraflarının incelenmesi, analizler, karşılaştırmalı çalışma ve yerleşke ziyaretlerinde yapılan gözlemler üzerinden Mualla Eyüboğlu Anhegger'in enstitü yerleşkesi tasarımında dikkate almış olabileceği kavramlar belirlenmiştir.

Her iki yerleşkenin vaziyet planının, Hasanoğlu, Beşikdüzü, Çifteler, Düziçi enstitü yerleşkeleri gibi birçok enstitü yerleşkesinde görüldüğü gibi,⁴² belirlenmiş ana akslar etrafında organize edildiği gözlemlenmektedir.

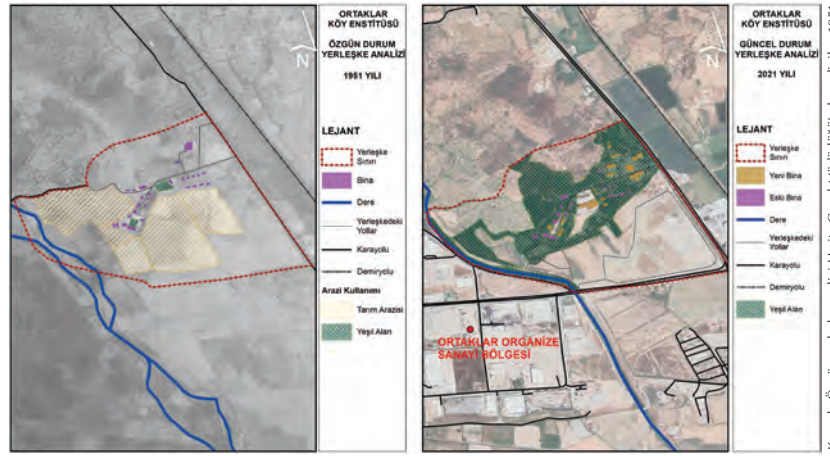
Düz bir arazide konumlanan Pulur'da doğrusal tek bir ana aks ve buna paralel ikincil bir aks kullanımı tercih edilmişken;⁴³ Ortaklar'da bir kısmı düz, bir kısmı eğimli araziye uygun şekilde kırılan iki aks etrafında yapıların organize edildiği görülmektedir. Ortaklar Köy Enstitüsü'nde ana aksların yerleşimi, Eyüboğlu Anhegger'in yere ve topoğrafyaya uygun tasarım yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Eyüboğlu Anhegger'in Pulur'a göre daha eğimli bir arazide planlanan Ortaklar yerleşkesinin kurgusunda sunduğu çözümler, kendisinin köy enstitülerinde farklı konumlarda yaptığı uygulamalardan edinildiği deneyimlerin bir yansıması olabilir.

Her iki yerleşkede yapıların ve açık alanların ölçeği irdelendiğinde; Pulur'da çevresiyle, doğayla ve zirai alanlarla tasarlanmış ilişkiler kuran, yaklaşık olarak aynı boyutlarda ve tek katlı yapıların tercih edildiği; Ortaklar yerleşkesinde ise arazinin eğiminden faydalanacak şekilde, yapıların tek ve iki kattan oluştuğu ve derslik binalarında kat sayısının üçe çıktığı görülmektedir. Eğimli arazide yer alan yapıların topoğrafyaya ve çevrelerine uyumlu olarak tasarlandıkları görülmektedir.

Yerleşkelere yapı-açık alan ilişkileri bağlamında bakıldığında, Pulur'da kara iklimi koşullarının yapı tasarımlarına etkisi, yapıların içe dönük ve minimum cephe alanına sahip kütleler halinde olmaları ve giriş cephelerinin ve bu cephelerin önlerinde tanımlı açık alanların güney veya güneydoğuya dönük olması şeklinde gözlemlenmektedir. Bunlara ek olarak, Pulur'da yapıların güneş ışığından maksimum faydalanmak üzere açılı ve birbirlerinin önünü kapatmayacak şekilde yerleştirildiği görülmektedir.

Aynı zamanda tüm enstitülerin genel kurgularında yer alan ortak açık alanlara, tören ve toplanma mekânlarına yer verildiği görülmektedir. Ortaklar'da ise Pulur'dan farklı olarak, Akdeniz ikliminin etkisiyle lojman ve eğitim yapılarının girişlerinde yarı açık mekânların tasarlandığı görülmektedir.

Mualla Eyüboğlu Anhegger her iki yerleşkenin tasarımında da işlevsel gereklilikleri ön planda tutarak bir özgünlük arayışı ortaya koymaktadır: Öyle ki, Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesinde yapıların ana aks doğrultusuna göre açılı bir şekilde yerleşmiş olması, diğer hiçbir enstitü yerleşkesinde karşılaşılmayan bir durumdur. Vaziyet planı ölçeğindeki bu özgünlük arayışının, karasal iklimde yer alan bu yerleşkedeki yapıların ikişer cephesinin güneye bakması ile sonuçlanmış işlevsel bir karardır. Benzer şekilde Eyüboğlu Anhegger, Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesinde topoğrafyaya göre kırılan bir ana aks tasarlayarak, yine başka hiçbir Köy Enstitüsü yerleşkesinde görülmeyen özgün bir karara imza atmıştır. Sadece ana aks değil, yapı ve açık alanlar da topoğrafya ile uyumlu şekilde tasarlanmıştır. Atatürk büstünün yer aldığı tören alanının ana aksın en sonunda ulaşılan bir konumda olması ve ana girişten uzaklığı, enstitüde devam eden eğitim aktivitesine -bir promenat ardından erişilen- anıtsal bir nitelik katmış, Eyüboğlu Anhegger'in enstitüdeki eğitsel, sosyal ve kültürel faaliyetlere verdiği

Resim 24. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesinin özgün ve mevcut durum analizleri

Resim 25. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesinin güncel durumu

Resim 26. Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde dairesel formdaki müzik okuluna ait görseller

önemin bir yansıması olmuştur. Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesinde bir başka dikkat çeken nokta yarım silindirik formunda yapıların varlığıdır. Dairesel formların kullanımı, Eyüboğlu Anhegger'in yapı tasarımında formal bir arayışı olarak değerlendirilmiştir. Eyüboğlu Anhegger'in Ankara Hasanoğlu Köy Enstitüsü Müzik Okulunda da aynı form üzerine çalıştığı bilinmektedir. (Resim 26)

Her iki yerleşke tasarımında Eyüboğlu'nun yeni fikirler denediği, görmüş ve deneyimlemiş olduğu enstitülerden farklı bir noktaya erişmek istediği gözlemlenmiştir.

Türkiye'nin ilk kadın mimarlarından biri olarak dönemin kısıtlı koşulları içinde bile yenilikçi ve deneysel bir mimari yaklaşım sergilemesi, Eyüboğlu Anhegger'in modern mimarinin Türkiye'deki ilk kadın temsilcilerinden biri olduğunu doğrulamaktadır. (Tablo 1)

Kaynak: Özgün yerleşke analizi Harita Genel Müdürlüğü'nden edinilen 1951 tarihli hava fotoğraflarından yararlanılarak; güncel yerleşke analizi ise Google Earth'ten elde edilen 2021 tarihli hava fotoğraflarından yararlanılarak yazılar taratılarak hazırlanmıştır.

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü'nden elde edilen 1972 tarihli hava fotoğrafı üzerinden oluşturulmuştur.

Kaynak: Figen Kivilcim Çorakbaşı kişisel arşivi.

Enstitüsü Yerleşkesi ve Mualla Eyüboğlu”, **Ortaklar Köy Enstitüsü 70 Yaşında**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, ss.88-98.

Kıvılcım Çorakbaşı, F., 2019, “Köy Enstitüleri”, **İnci Aslanoglu Anı Kitabı**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

• Kıvılcım Çorakbaşı, F.; Atalay, B., 2017, “Beşikdüzü Köy Enstitüsü Yerleşkesi: Mekânsal Hafızanın Yıkımı”, **Tanıklıklarıyla Beşikdüzü Aydınlığı**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, ss.113-128.

• Kıvılcım Çorakbaşı, F.; Sümertaş, F., 2014, “Çifteler Köy Enstitüsü Yerleşkelerinin Mekânsal Süreklilik ve Dönüşümleri”, **Mimarlık**, ss.78-82.

• Kıvılcım Çorakbaşı, F.; Sümertaş, F. M., 2012, “Köy Enstitüleri Projesi’nin İlk Tohumu: Çifteler Köy Enstitüsü”, **Eski Yeni**, ss.12-17.

• Kıvılcım Çorakbaşı, F.; Yeşiltepe, A. D., 2015, “Köy Enstitüleri Yerleşkelerinde Eğitim Sistemi Değişikliklerinin Mekânsal Yansımaları: Erzurum Pulur Köy Enstitüsü Yerleşkesi”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ss.149-165.

• Kıvılcım Çorakbaşı, F.; Yeşiltepe, A. D., 2016, “Köy Enstitüleri, Bauhaus ve Eğitimin Mekanı”, **Eğitimde Yeni Arayışlar**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, ss.123-138.

• Kocabaşı, K., 2012, “Tanıklıklarla Ortaklar Köy Enstitüsü”, **Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet’in Köy Enstitüleri 1940-1954**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, ss.118-137.

• Kocabaşı, K., 2020, “Akçadağ Aydınlığı”, **Tanıklıklarla Köy Enstitüsünden İlköğretmen Okuluna Akçadağ Aydınlığı**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, s.35.

• Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016, Nisan-Mayıs-Haziran). Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 - 27 Ocak 1954, **Köy Enstitüleri Bülteni**, sayı:51, ss.4-5. http://www.koyenstitulerivakfi.org.tr/FileUpload/ds12596/File/bulten_51_.pdf [Erişim: 22.08.2022]

• Mercanoğlu, C., 2019, “Relationship Between Sense of Belonging and Social Production of Space: Analysis of Hasanoglan High Village Institute”, ODTÜ FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

• Omay Polat, E., 2008, “Türkiye’nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme”, YTÜ FBE, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.

• Omay Polat, E.; Can, C., 2008, “Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam”, **Megaron**, cilt3, sayı:2, ss.177-186.

• Özdemir, A., 2017, “Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü Koruma ve Kullanım Durumu”, Dicle Üniversitesi FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Diyarbakır.

• Özen, H., 2019, “Bir Köy Enstitüsü Modeli Olarak Pulur Köy Enstitüsü (1942-1950)”, Giresun Üniversitesi SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Giresun.

• Özodasıık, M., 1999, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923-1950**, Çizgi Kitabevi, Konya.

• Saban, F. D.; Doğan, E.; Tüter, R.; Delibaşı, R.; Yüceer, H., 2019, “Düzici Köy Enstitüsü Yerleşkesinin Yeniden Değerlendirilmesi”, **XI. Uluslararası Sinan Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Trakya Üniversitesi, Edirne, ss.199-208.

• Saban, F. D.; Yüceer, H.; Tüter, R.; Delibaşı, R., 2017, “Village Institutes As Witnesses Of The Fading Past: The Case Of Düzici Village Institute”, **International Conference On Conservation Of Architectural Heritage and Urban History**, İstanbul, ss.130-138.

• Şartname 1, 1940, Köy Enstitüleri Binalarının Avan projelerine Ait Müsabaka Şartnamesi, **Tebliğler Dergisi**.

• Şartname 2, 1941, 3803 Sayılı Kanuna Tevfikan Ankara Hasanoglan Köyü’nde Açılan Enstitünün Avan Projelerine Ait Müsabaka Şartnamesi, **Tebliğler Dergisi**.

• Şartname 3, 1943, 3803 Sayılı Kanuna Tevfikan Ereğli Civarında İvriz, Yıldızeli Civarında Pamukpınar Adlarıyla Açılan Köy Enstitülerinin Vaziyet Planlarıyla Avan Projelerine Ait Müsabaka Şartnamesi, **Tebliğler Dergisi**.

• Şimşek, G.; Mercanoğlu, C., 2018, “Bir ‘Planlama Örneği’ Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi”, **Planlama**, ss.261-281.

• T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2021, http://ofl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/09/05/757853/icerikler/okulumuzuntarihcesi_1755031.html?CHK=5cb472b0ad6a89a3d639c7057bac3484 [Erişim: 22.08.2022]

• Tekeli, İ., 1998, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.1-24.

• Tekeli, İ., 2009, **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

• Tonguç, E., 2007, **Bir Eğitim Devrimci: İsmail Hakkı Tonguç: Yaşamı, Öğretisi, Eylemi**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir.

• Tonguç, İ. H., 1947, **Eğitim Yolu İle Canlandırılacak Köy**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

• Tuna, S., 2009, “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, **Fe Dergi**, cilt:1, sayı:1, ss.20-29.

• Türkoğlu, P., 1999, “Köy Enstitülerinde Köyden Alma Köye Gönderme Politikası”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.220-224.

• Türkoğlu, P., 2000, **Tonguç ve Enstitüleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

• Vural, H., 2007, “Karanlıkların Aydınlatılması Olayı”, **Ortaklar Köy Enstitüsünden Ortaklar İlköğretmen Okuluna Adabellen Işığ**, Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği Yayınları, İzmir, s.96.

• Yalçın, O., “Bu Dünyadan Bir de Osman Geçti ve Geçti Gider”, **Yaşam**, sayı:119 ve 125.

• Yeşiltepe, A. D., 2022, “Modernleşmenin Kırsaldaki İzleri: Köy Enstitülerinin Yerleşkelerinin Miras Değerleri ve Korunmaları Üzerine Bir Çalışma”, Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Eskişehir.

• URL1. <http://www.adabellenilerderneği.com/> [Erişim: 22.08.2022]

• URL2. Ortaklar Öğretmen Okulları Derneği, https://www.facebook.com/adabelleniler.dernek/photos_albums [Erişim: 22.08.2022]

NOTLAR

1. Çetin; Kahya, 2017.
2. Arıtan, 2008.
3. Çakıcı; Kıvılcım Çorakbaşı, 2013. Bu durum 17 Nisan 1940 tarihli 3803 sayılı

Köy Enstitüleri Kanunu’nun birinci maddesinde “Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabı yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekillikince Köy Enstitüleri açılır.” ifadesiyle yer almıştır.

4. 1990’lı yılların sonunda Yıldız Keskin tarafından başlanan “Devrim Mimarisi Olarak Köy Enstitüleri: Devrim Mimarisinin Ontolojisine Giriş” konulu tez çalışması maalesef sonuca ulaştırılmamıştır ancak yazının, 1998 yılında hazırlanmış olduğu “Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Devrim Mimarisi Olarak Köy Enstitüleri’ne Resmi Geçiş” başlıklı kapsamlı bir makalesi bulunmaktadır. Mimarlık alanında yapılan ilk tez çalışması Ebru Baysal 2006 tarafından hazırlanan “Erken Cumhuriyet Döneminde Köy Mekânına Bakış ve Köy Enstitülerinde Mekânsal Deneyimler” isimli yüksek lisans tezidir. 2017 yılında Arif Özdemir “Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü Koruma ve Kullanım Durumu” ve 2019 yılında Emre Karadeniz “Erken Cumhuriyet Dönemi Modernlik Arayışının Yansımaları: Beşikdüzü Köy Enstitüsü” başlıklı yüksek lisans tez çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmaların ilkinde Akçadağ Köy Enstitüsü’nün günümüzdeki durumunun tespiti, rolöve çalışması ile belgelenmesi, tarihi araştırması, yapıların dönemlenmesi ve koruma önerisi araştırılmış, diğer çalışmada ise Beşikdüzü Köy Enstitüsü’nün kuruluşundan bugüne eğitim felsefesi, işleyişi ve mekânsal olarak geçirdiği değişim ve dönüşüm incelenmiştir. Her iki çalışmanın da odağında tek bir enstitü yerleşkesi yer almıştır. Azime Aladağ tarafından 2019 yılında hazırlanan çalışmada; İvriz Köy Enstitüsü örneği üzerinden, modern döneme ait kırsal kültürel miras alanları hakkında araştırma yapılmıştır. Kadriye Fügen Çetiner’in 2010 yılında hazırlanmış, yerleşkelerin mimarisine ve tasarım sürecine odaklanan önemli bir bildirisi bulunmaktadır. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından ilki 2012 tarihli olmak üzere “Düşünen Tohum Konuşan Toprak Cumhuriyet’in Köy Enstitüleri 1940-1954” isimli bir fotoğraf sergisi hazırlanmış ve bu sergi farklı dönemlerde farklı şehirlerde açılmıştır. Sergide yer alan fotoğraflar ve Köy Enstitüleri ile ilgili makaleleri bir araya getirilerek çalışma basılı hale getirilmiştir. Bu kaynak içerisinde Baysal, 2012 ve Keskin, 2012 gibi önemli çalışmalar yer almaktadır. Figen Kıvılcım Çorakbaşı tarafından da enstitü yerleşkelerinin somut ve somut olmayan niteliklerini mimari kapsamda inceleyen ve yerleşkelerin farklı tarihi dönemlerini araştıran çalışmalar literatürde yer almıştır. Çifteler, Ortaklar, Hasanoglan, Pulur ve Beşikdüzü Köy Enstitüleri özelinde gerçekleştirilen bu çalışmalar, Köy Enstitülerinin günümüzdeki durumuna da dikkat çeken bir içerige sahiptir. Çakıcı; Kıvılcım Çorakbaşı, 2013. Kıvılcım Çorakbaşı; Sümertaş, 2012. Kıvılcım Çorakbaşı; Sümertaş, 2014. Kıvılcım Çorakbaşı, 2013. Kıvılcım Çorakbaşı, 2014. Kıvılcım Çorakbaşı; Yeşiltepe, 2015. Kıvılcım Çorakbaşı; Yeşiltepe, 2016. Kıvılcım Çorakbaşı; Atalay, 2017 ve Kıvılcım Çorakbaşı, 2019. Nesli-nur Hızlı tarafından 2011 yılında hazırlanmış mekânsal veri anlamında bu çalışma için oldukça değerli bilgiler sağlayan bir çalışma da mevcuttur. Enstitü yerleşkelerine mimari bakış açısıyla yaklaşan bir diğer araştırmacı da Sıdıka Çetin’dir. Çetin’in Aksu ve Gönen Köy Enstitüleri Çetin; Kahya, 2017 ve Ortaklar Köy Enstitüsü üzerine Çetin; Kıran, 2019 çalışmaları bulunmaktadır. Çukurova Üniversitesi Mimarlık Bölümü programındaki restorasyon dersi kapsamında 2017-2018 ve 2018-2019 bahar yarıyılarında, Düzici Köy Enstitüsü yerleşkesindeki yapıların rolöveleri alınmıştır. Bu çalışmaya ek olarak 5-8 Nisan 2018 tarihlerinde Düzici Köy Enstitüsü yerleşkesi içerisindeki sinema salonunda bir konferans/workshop gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmayla ilgili olarak yürütücülerin hazırlanmış oldukları bildiri metinleri bulunmaktadır Saban; Yüceer; Tüter; Delibaşı, 2017. Saban; Doğan; Tüter; Delibaşı; Yüceer, 2019.
5. Bu çalışmalara Çandar, 2003 ile Çokuğraş; Gençler, 2018 örnek verilebilir.
6. Eyüboğlu Anhegger, 1980 ile Kıvılcım Çorakbaşı; Sümertaş, 2014.
7. 2012, 2019 ve 2020 yıllarında Ortaklar Köy Enstitüsü yerleşkesine, 2014 ve 2018 yıllarında Pulur Köy Enstitüsü yerleşkesine yazarlar tarafından ziyaretler gerçekleştirilmiştir.
8. Keskin, 2012.
9. Keskin, Köy Enstitüleri İçin Açılan Mimari Proje Yarışması ve Sonrası, 2012.
10. Şartname 1, 1940.
11. Şartname 2, 1941.
12. Şartname 3, 1943.
13. Köni, 1948’den aktaran Kardaş, 2017.
14. Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, 2016.
15. Çandar, 2003.
16. Keskin, Köy Enstitüleri İçin Açılan Mimari Proje Yarışması ve Sonrası, 2012.
17. Eyüboğlu Anhegger, 1980. Eken; Şahin Güçhan, 2021.
18. Enstitü yerleşkelerinin genel kurgusunda küme kavramı ön plana çıkmaktadır. Enstitülerde yerleşim bu küme kavramına göre düşünülmüştür. Derslikler büyük binalarda toplanmayıp değişik küçük ve orta boy binalarda yer almıştır. Kümelerin bir ikisinin derslikleri, yatakhaneleri ve küme öğretmenlerinin evleri bu binada yer alır (Altunya, 2009).
19. Kocabaşı, Tanıklıklarla Ortaklar Köy Enstitüsü, 2012 ve Kocabaşı, Tanıklıklarla Akçadağ Aydınlığı, 2020.
20. Tuna, 2009.
21. Çakıcı; Kıvılcım Çorakbaşı, 2013.
22. Çandar, 2003.
23. Mualla Eyüboğlu Notları, Şirin Eyüboğlu (Kozinoğlu) arşivinden, Mualla Eyüboğlu’nun kendi notları.
24. Pulur Köy Enstitüsü 1949 yılı mezunlarından İrfan Sevinç Günel (2014) anılarında okul binalarının mimarının Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun kardeşi Mualla Eyüboğlu olduğunu, kendisini okulu ziyaret ettiğinde gördüğünü belirtmektedir. Pulur Köy Enstitüsündeki binaların köy enstitülerinden gelen öğrencilerin oluşturduğu ekipler tarafından yapılarak teslim edildiğini aktarır. Günel (2014) kendisinin de marangozluk koluna seçilmiş olduğunu ve okul binaları için kapı ve pencere yaptığını belirtir.
25. Çandar, 2003.
26. Eyüboğlu Anhegger, 1980.
27. Eyüboğlu Anhegger, 1980.
28. Eyüboğlu Anhegger, 1980.
29. Eyüboğlu Anhegger, 1980.
30. Yalçın, 1983.
31. Diğer köy enstitüleri yerleşkelerinin planlama yaklaşımları için bkz. Yeşiltepe, 2022.
32. Kıvılcım Çorakbaşı, F.; A. D. Yeşiltepe, 2015, “Köy Enstitüleri Yerleşkelerinde Eğitim Sistemi Değişikliklerinin Mekânsal Yansımaları: Erzurum Pulur Köy Enstitüsü Yerleşkesi”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, ss.149-165 araştırmamızda yapmış olduğumuz dönemleme çalışmamız geliştirilerek ve güncellenerek bu çalışmayla yeniden sunulmuştur. Dönemlere ait detaylı bilgi için bu çalışmaya bakılabilir.
33. Erzurum KVKBK, 2022.
34. Gümüşoğlu, 2007.
35. İlk madde dışındaki nedenler Kızılçullu Köy Enstitüsü müdürü Hamdi Akman’ın, İsmail Hakkı Tonguç’a enstitünün yer seçimiyle ilgili yollanmış olduğu bir rapordan alınmıştır, bkz: Güneş; Karabacak, 2014.
36. Gümüşoğlu, 2007.
37. Vural, 2007.
38. Kıvılcım Çorakbaşı, 2014.
39. Bu bilgi 1967-1972 yılları arasında Ortaklar İlköğretmen Okulunda eğitim gören Prof. Dr. Kemal Kocabaşı’tan edinilmiştir.
40. Çetin ve Kıran (2019) çalışmasında bu yapının Mualla Eyüboğlu Anhegger tarafından tasarlanıp inşa edildiği bilgisini veriyor. Ancak yerleşkenin eski hava fotoğrafları ve eski fotoğraflar incelendiğinde yapının daha geç dönemde inşa edildiği bilgisi edinilmiştir.
41. Aydın / Germencik Ortaklar Fen Lisesi Arşivi, 2021.
42. Diğer Köy Enstitüleri yerleşkelerinin planlama yaklaşımları için bkz. Yeşiltepe, 2022.
43. Kuruluş yıllarının ardından zaman içerisinde inşa edilen yeni yapılar sebebiyle ana aksa paralel başka doğrusal akslar ortaya çıkmış olsa da ana aksın baskınlığı her dönemde devam etmiştir.

Yarışanların Değil, Paul Bonatz'ın Kazandığı Bir Proje: TC Merkez Bankası Samsun Şube Binası

Hasan Tahsin Selçuk

Tasarımı 1948 yılında Paul Bonatz tarafından yapılan, proje ve uygulaması ise Ahmet Sabri Oran tarafından gerçekleştirilen TC Merkez Bankası Samsun şube binası 1939 yılında düzenlenen ulusal yarışma üzerine inşa edildi. Yazar, yapının dönemi içerisinde kamu binalarının yapımı konusunda, anonim mimarlık talep eden devlet ile serbest mimarlık hizmetiyle tasarımın mimarın inisiyatifine bırakılmasını savunan tutum arasındaki karşıtlığı / çekişmeyi gösteren yönüne dikkat çekiyor.

“YENİ MİMARİ” VE “ULUSALCILIK” ARASINDA: SERBEST MİMARLAR İLE BÜROKRASİNİN MİMARLARI ARA KESİTİNDE MİMARLIK

Cumhuriyet Türkiye’sinin modernleşme yolunda önemli mesafeler almakta kararlı olduğu bir dönemde, kamusal alanın Avrupa’daki güncel estetik anlayış uyarınca biçimlendirilmesi arzu ediliyordu. Bu doğrultuda, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu’na ek madde olarak “Türkiye’de bulunmayan uzmanların Avrupa’dan getirilmesi” maddesi konuldu. Bu madde uyarınca, Avrupa’dan modern mimarlık alanında önemli tasarımcılar ülkeye davet edildi. Bu uzmanlara hem bakanlıklar bünyesinde oluşturulan proje bürolarında kamu yapıları tasarlatıldı hem de eğitim kurumlarında ders verdirilerek Avrupa’da güncel mimarlık yaklaşımlarının Türkiye’deki okullarda eğitiminin verilmesi planlandı.¹

1931-1940 dönemi Türkiye’de “yeni mimari” olarak adlandırılır. Y. Gürel’in ifadesiyle, 1930’lardan itibaren modern mimari Batı’da olduğu gibi ekonomik, sosyo-kültürel ve estetik olguların gelişiminin ve dönüşümünün doğal sonucu olarak değil, ancak bir “zeitgeist”i yansıtacak mimari ve modern bir devrimin görsel ideolojik yansıması olarak Türkiye’de uygulanmaktaydı.²

Dönemin mimarlık ortamında modern mimarlık anlayışları bakımından biri devlet seçkinlerinin, diğeri Türk mimarların temsil ettiği ikili bir yapı mevcuttu. Serbest mimarlar, devlet kurumları bünyesinde proje büroları oluşturulmasına karşı tavır geliştirerek rekabet ortamı ve bağımsız iş alma mekanizmalarının geliştirilmesini talep etmekteydiler.³

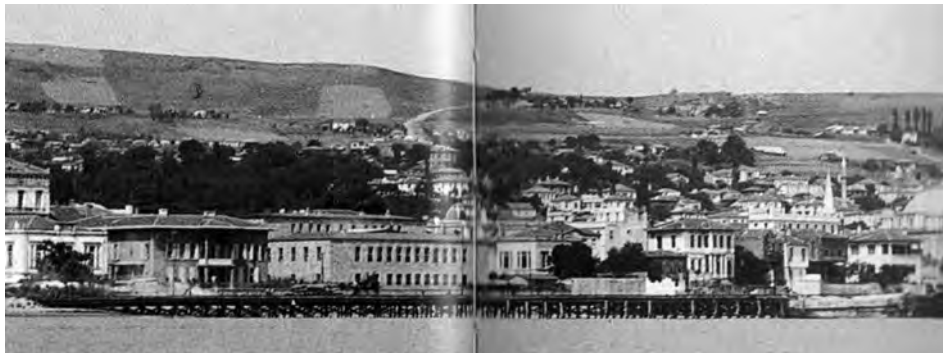
Serbest mimarlar ile devlet bürokratları arasındaki temel farkın ise “modern” konusundaki kavrayış olduğu söylenebilir.⁴ Türk mimarlar projelerinde uluslararası stil arayışındayken, bakanlıklar bünyesinde kurulan proje bürolarında; bürokratların gözetiminde yabancı mimarlar denetiminde tasarlanan devlet yapılarında modern yerel kılma çabasında yorumlar, gözlemlere dayalı kavramsal yaklaşımlar söz konusuydu. Devletin resmî temsili olarak “milli mimari” bir tarz geliştirilerek “sembolik değerler” üzerinden yeni Türk toplumunda milli bilinç oluşturulmak isteniyordu.⁵ (Resim 1)

Statükoyu meşru kılan Cumhuriyetin modern devrimlerinin, üst düzey bürokratlar ve elitler tarafından gerçekleştiriliyor olması, statükocu bir yapının ulusal egemenlik adına icraat gerçekleştirmesi olarak paradoksal bir durumdu. Bu bağlamda, hizmet alınacak mimarların “her zaman hem bağımlı hem de ideolojik açıdan güvenilirliği” bürokratlarca gerekli görülmüş ve bürokratlara güven veren, bağımlı kişiler ağırlıklı olarak yabancı mimarlar olmuştur.⁶

1930’larda bu profildeki en ün sahibi mimar, E. Egli’den sonra Seyfi Arkan’dır. Avrupa’da tahsilini tamamlaması sonrasında, ülkedeki mimarlık ortamının özzerkleşmemiş olması dolayısıyla statükonun sınırları içerisinde kalmayı tercih ederek, Atatürk için çeşitli yapılar tasarlamıştır.⁷ Statükonun değişmesi ile de hızla şöhretinin yıldızı sönmüştür. 1940’lar ile birlikte bu kez yeni statüko için güven veren isim Sedat Hakkı Eldem olmuştur. Seyfi Arkan ile aynı yıl mezun olup Avrupa’da tahsilini tamamlayan Eldem, statükoya akademik çalışmaları üzerinden tabi olur. Avrupa’da milliyetçi eğilimlerin güçlenmesi ile “kültürel öz” arayışları ve “devletçilik” 1930’lu yılların sonlarına doğru baskın hale gelince, Kemalist ideolojinin milliyetçi-modernleşmeci niteliğinin temsiline yönelik beklentinin artması; Eldem’in Egli çizgisinde sürdürmüş olduğu “milli mimari” seminerleri II. Dünya Savaşı koşullarında ülkenin imkanları / gerçekleri doğrultusunda meslek pratiği için olumsal bir açılım, paradigma olarak benimsenmiştir.

Bonatz’da “bağımlı ve güvenilir” profilinde bir mimardı. Gerek Stuttgart’taki kariyeri ... gerekse anonim projeler üretmek üzere, savaşın Almanya aleyhine dönmeye başladığı dönemde Türkiye’ye gelmişti. Tarzı, tutumu

Hasan Tahsin Selçuk
Dr. Öğr. Üyesi,
Ondokuz Mayıs
Üniversitesi Mimarlık
Bölümü

1. Denizden bakışla, TCMB Samsun Şube binası. Fotoğrafın solundaki ilk bina İş Bankası; yanındaki taş kaplı kare prizma, TC Merkez Bankası binası; yanındaki oryantalist bina, Osmanlı Bankası (1949-1950) binası.

Kaynak: Fotoğraflar Samsun-1919-1959, (ed.) Neditim İpek, Cevdet Yılmaz, Ali Seylin, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, s.170.

belirli ve idareyle uzlaşma sağlayabilen, yapıcı kişiliğiyle bürokrasi çevrelerince de benimsendi. Bonatz, gerek Anıtkabir yarışması gerekse Stuttgart'ta öğrencisi olmuş olan başarılı Türk meslektaşları ile irtibatla olması, ayrıca siyasetçiler ile doğru iletişim kurma becerisi dolayısıyla Türkiye'de çalışmaya başladığı günden itibaren ilgi ve itibar gördü. Kendisini bir mesleki otorite olarak konumlandırarak, yürütülmekte olan proje faaliyetlerini takip etti, hiç olmazsa dışında kalmadı. Bu ona, kendi özgün mimari tarzını Türkiye mimarlığına mal edebileceği mecralarda faaliyette bulunma fırsatlarını yakalayabilme imkanı sundu. Bu imkanı ağırlıklı olarak dört alanda ortaya koymuştur. İlki mimari proje jürilerinin vazgeçilmez isimlerinden biri olması dolayısıyla yarışmalarda; İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyesi olarak genç mimarların yetişmesinde; en etkili şekilde de Stuttgart'tan öğrencisi A. Sabri Oran ve H. Kemali Söylemezoğlu ile yürüttüğü bakanlık proje ofisinde ve bu öğrencileri ile bireysel talepler doğrultusunda gerçekleştirdiği proje tasarım faaliyetleriydi.

Bu tasarım faaliyetlerinden en bilinen olanları Saraçoğlu memur evleri yerleşimi ile Sergi Evi binasının Opera binasına dönüştürülmesi projeleridir. Saraçoğlu Mahallesi, 1933 yılında Almanya'da tasarım ekibi içerisinde bulunduğu Versuchssiedlung am Kochenhof Mahallesi ile geleneksel / milli biçim elemanları ile kurgulanmış bir yerleşke olması bakımından benzeşir. Muhtemeldir ki Versuchssiedlung am Kochenhof Mahallesi yerleşkesi Saraçoğlu Mahallesi projesini üstlenmesinde önemli bir referans olmuştur.

Opera Binası ise P. Bonatz'ın bürokrasi cephesinde, ülkede mimarlık alanında otorite konumunda olduğunun tescilidir. Yapının dönüştürülmesi işini P. Bonatz'a bizzat dönemin kültür bakanı H. Ali Yücel vermiştir.⁸

P. Bonatz'ın buradan cesaret alması muhtemeldir ki, *Arkitekt* dergisinde ifade edildiği şekilde; "Yabancı bir mimar şöhretinin verdiği cesaretle ve hatırlı bir iki kişinin yardımı ile Bakanlıklara, Belediyelere, kooperatiflere, velhasıl her yere müracaat ederek projeler teklif etti ve bunu yaparken de bir mesih tavrı takındı veya öyle gösterildi".⁹ Y. Civelek'in yorumu ile yapının "Türk milli mimari tarzına uygun" bir opera binasına dönüştürülmesi, ülkedeki mimari söylemin "ulusal kimlik" in ne üzerinden tanımlandığına bağlı olarak nasıl kolayca ve çelişkili bir şekilde değişebildiğinin görülmesi bakımından aleni bir örnektir.¹⁰

2. TCMB ön (güney) cephesi, 15 Eylül 2022.

II. ULUSAL MİMARLIK AKIMI VE PAUL BONATZ

Ord. Prof. Dr. Paul Bonatz, Stuttgart Technich Okulu'nun tanınmış öğretim üyelerinden ve 1911-1928 yılları arasında tasarlayıp inşa ettiği "Stuttgart Gar Binası" yapısı ile ön plana çıkan bir mimar. Roland May, P. Bonatz'ın geleneksel yapılardan esinlenen modern bir arayışı mimari üslubunda ortaya koyduğunu belirtir.¹¹ Bunu, 1917 yılında tasarladığı "Stuttgart Tren Garı" yapısında, bir mühendislik yapısını mimari duyarlılıkla tasarlaması ve modern yapı malzemelerini "tarih-üstü" biçim dili ile yorumlayarak gerçekleştirmesindeki becerisi ile tescillemiştir. Bernd Nicolai ise P. Bonatz'ın neoklasik üslubu kırmak ya da değiştirmek zorunda kalmadan, her daim uyguladığını belirtmiştir.¹² B. Tanju'nun yorumuyla; P. Bonatz, geleneksel yapı yöntemleri ve biçim repertuarı arasında eklemlenme biçimleri araştıran mimarlardandı. Bu çabalarıyla mimarlığa öncü modernist katkılarda bulunmuştur.¹³

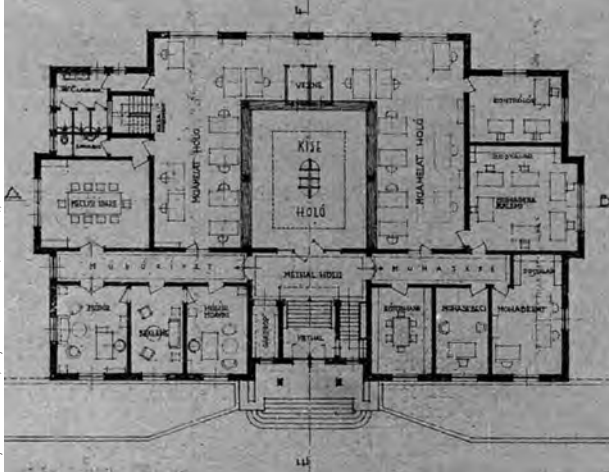
Paul Bonatz'ın, Türkiye'de bulunduğu dönemde ülke mimarlığı için gerek yarışmalardaki jüri üyelikleri gerekse eğitimci kimliği ile hegemonik etkisi vardı. Yapmış olduğu proje ve uygulamalar ile II. Ulusal Mimarlık akımı içerisinde ve Türkiye'nin 1940'lı yıllarında önemli bir akademisyen-mimar karakterdir.¹⁴ Türkiye'de bulunduğu süreçte, kendi modern mimarlık kavrayışı ile uyumlu; geleneksel malzemeler ile modern mimarinin harmanlandığı bir yaklaşım olarak "II. Ulusal Mimarlık" akımının gelişmesine destek vermiş ve bu tarzda "anıt niteliğinde" birçok eser inşa etmiştir.¹⁵ Anıtkabir mima-

3. Samsun Bankalar Caddesi'nin 1930'lu yılların ilk yarısına ait fotoğrafı.

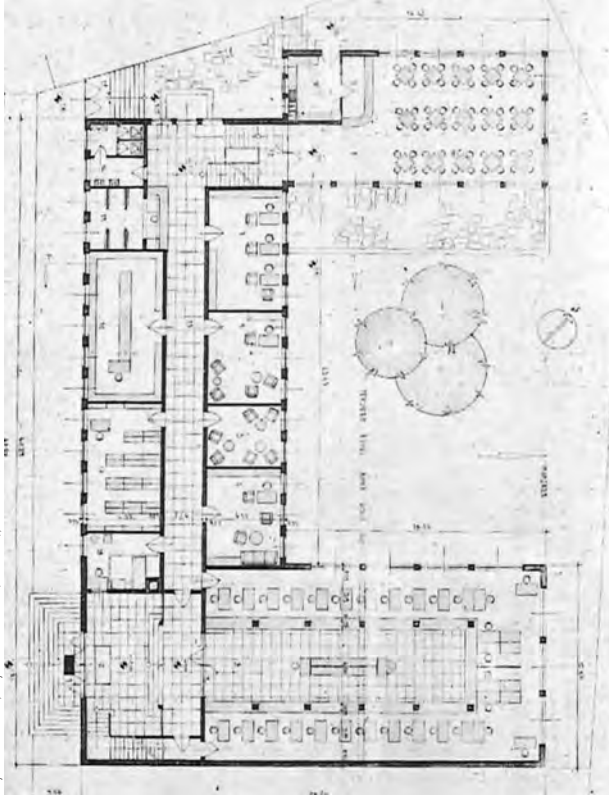

4. Samsun Bankalar Caddesi'nin 2022 yılı Eylül ayında çekilen fotoğrafı.

Kaynak: *Arkitekt*, sayı: 1939-07-08 (103-104), ss.164-165.

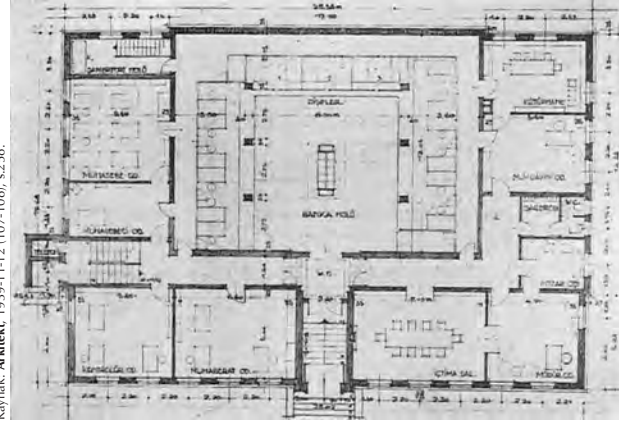
5. 1. Proje, Hüsni Tamer Projesi

Kaynak: *Arkitekt*, sayı: 1939-09-10 (105-106), ss.195-197.

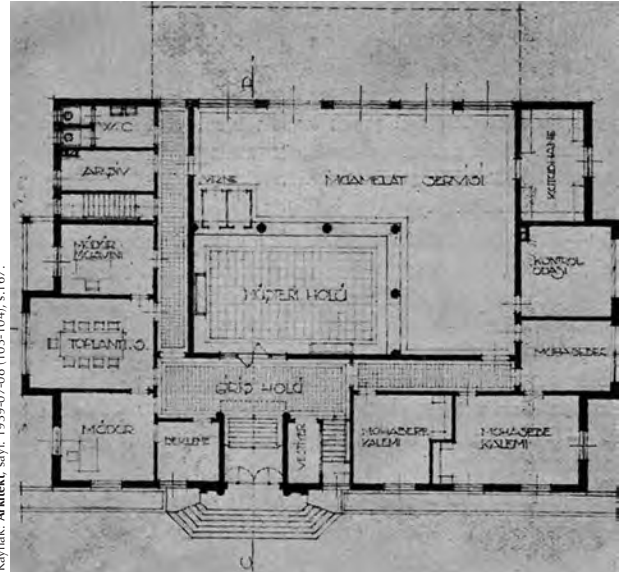
8. Leman Tomsu Projesi

ri tasarım yarışması için 1942 yılında Türkiye'ye davet edilmesi sonrasında, 1943 yılında maarif vekilliği içerisinde "Teknik Öğretim Mektepleri" proje bürosunda tasarım danışmanlığı yapmış ve 1948 yılına kadar bu görevi yürütmüştür. Ayrıca 1946 yılından itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (1946-55) öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Türkiye'de bulunduğu süreçte birçok özel ve

Kaynak: *Arkitekt*, 1939-11-12 (107-108), s.258.

6. Eyüp Asım Kömürcüoğlu Projesi

Kaynak: *Arkitekt*, sayı: 1939-07-08 (103-104), s.167.

7. Sinan Mimaroglu - Hüsni Tamer Projesi

kamu yapısının tasarımını üstlenmiştir.¹⁶ (**Resim 2**) Anıtkabir yarışması Türkiye'de kamu yapıları için anıtsal klasik mimari üslubun yerleşmesinde önemli bir eserdir. B. Tanju'nun ifadesiyle, Cumhuriyet seçkinlerinin, (modernist olduğu kabul edilemeyen) klasisist mimarlık ile olan ilişkilerini ve bu anlayışın kamu yapılarının tasarımında ağırlıklı yer edinmesinde önemli bir etkidir.¹⁷ Anıtkabir benzeri mimarlık ürünleri tarih-üstü, aşırı tamamlanmış bütünsel örüntüler arayan mimarlık anlayışının ürünleridir.

Kamu yapılarında hâkim olan klasisizmin, bilimsel bilgi dışında ne tarihsel ne mekânsal ne de etnik hiçbir yerel

göndergeyi, hiçbir bilgi türünü dikkate almayan soyut yapısı, cumhuriyet seçkinlerinin ulusal kimlik tasarımına uygun düşmüş görünür.

TC MERKEZ BANKASI SAMSUN ŞUBE BİNASI ULUSAL MİMARİ PROJE YARIŞMASI

Ulusal proje yarışması sürecinde belirlenen, yapının arsaya konumlanması, saçak yüksekliği gibi imar kısıtları ve yarışma sonucu kazanan projelerin, Bonatz'ın tasarladığı projedeki kısıtları belirlediği fark edilir. Bu bağlamda sürecin gelişimi önemlidir. TCMB Genel Merkezi'nin 06.03.1938 tarihinde "acil" ibareli bir telgraf ile bina projesinin müsabaka ile yapılacağını Samsun şubesine bildirene kadarki beş yıllık süreçte, Samsun Valisi Fuat Tuksal şehirde bu bankanın şubesinin inşaa edilmesi beklentisini, aksi takdirde inşaat yapılacak arsayı Halkevi yapımı için ellerinden alacağına dair uyarısını defaten banka yetkililerine bildirmişti.

Samsun şubesi için gerekli yapının ihtiyaç programı TCMB Genel Merkezi'nde belirlenerek, 200 m² oturma alanında bodrum ve giriş katı ile ön ve arka bahçeden müteşekkil bir yapının bu arsada inşa edilebilirliği ve imara uygunluğunu belediyeden sordurmuştur. Buna göre, yapılacak binanın bahçe içinde konumlanması, bina cephesinin 8.5 metre irtifada olması ve cephesinin 7 metreden alçak olmaması¹⁸ şartları ile "binanın üç katlı olması icabet edeceği" bankanın dilekçesine cevaben belediye tarafından bildirilmiştir. (Resim 3, 4)

TCMB Genel Merkezi, 23 Mart 1939 tarihli talimat yazısı ile Samsun şubesinden yerel gazetede müsabaka ilanı'nın duyurulması için talimat ekinde mimari proje müsabaka duyuru metni ile yarışmaya katılacaklara imza karşılığı verilmesi kaydıyla içerisinde yarışma şartnamesi bulunan zarflar gönderdi. Müsabaka ilanı, 31 Mart 1939 tarihinde *Samsun Vilayet* gazetesinde yayımlandı.¹⁹ Dereceye giren üç projenin de ortak özellikleri kübist kütlerle kurgulardır.²⁰ Bu niteliğiyle dönemin "yeni modern" tarzında tasarımlardır. Jürinin 1. seçtiği projenin diğerlerinden farklılaşan tarafı simetrik olması ve Ankara'da "Emlak Eytam Bankası" için tasarlanıp inşa sürecinde Merkez Bankası'na devredilen C. Holzmeister'in tasarımından öykünmeler içeriyor olmasıdır. Birinci proje dışındaki iki ve üçüncü projelerin cephe kurgularında kademeli yükselme gözlenirken, birinci proje kütesel görünümü ile anıtsallığa daha yakındır. (Resim 5-9)

L. Tomsu'nun projesi ise saçakları ve cephe düzenlemesinde S. H. Eldem tarzı bir modülasyon benimsemişi yanında, kendi tasarımlarının genel karakteristiği olan, programı çevre ve arazi ile ilişkilendirilme çabasıyla diğer projelerden farklı bir yorum ortaya koymuştur.²¹ L. Tomsu'ya ilişkin, Dostoğlu ve Erkaslan'ın da gözlemlediği üzere, tasarımında geniş saçaklar ve 1/2 pence-re oranları kullanması ile Sedat Hakkı Eldem'in başını çektiği mimari üsluba bu tasarımında da bir yönelim söz konusudur.²² Bu tutumu II. Ulusal Mimarlık akımının etkilerinin 1939 yılında da ortamda ilgi gördüğünün göstergesidir.²³

PAUL BONATZ TASARIMI, SABRİ ORAN PROJESİ

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve dolayısıyla Samsun şehrindeki ekonomik hareketliliğin durağanlaşması,

9. C. Holzmeister'in 'Emlak Eytam Bankası' için tasarladığı Merkez Bankası genel merkez binası, 1933.

yapı inşa malzemesi tedarikindeki kısıtlılıklar, maliyet artışları gibi pek çok etken dolayısıyla TCMB yönetimi şube binası inşasını erteledi. TCMB arşivlerinden çıkan belgelere göre, banka idaresi 1948 yılında Samsun şube binası tasarımı ve projelendirilmesi için Yüksek Mimar Ahmet Sabri Oran (1905-1972) ile sözleşme imzaladı.²⁴

1948 yılında, TCMB banka idaresinin ne gerekçe ile yeni bir proje talep ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat A. Sabri Oran'ın 1939 yılında düzenlenmiş olan yarışma ile ilgilenmiş olduğunu, TCMB arşivindeki kendisine yazılan mektup nüshasından öğrenmekteyiz. Diğer taraftan P. Bonatz'ın da 1946 ve öncesinde Ankara'daki kamu kurum yöneticilerine mektuplar yazarak ihtiyaç duyulan yapıları tasarlamayı önerdiğini önceki bölümde belirtilmişti. O dönemde, bu durumdan ülkedeki mimarların ciddi rahatsızlık duyduğu ve tepki gösterdiği, dönemin gazete ve dergilerindeki yazılarda görülür.²⁵

Bu duruma rağmen TCMB Samsun Şube binası örneğinde görüldüğü üzere P. Bonatz, milli ve yerli mimarlık üretme iddiasında II. Ulusal Mimarlık akımının biçim diline anıtsal, klasisist çizgisi ile eklemlenmiş; gerek akademisyen gerekse jüri üyesi olması dolayısıyla ve özellikle Anıtkabir projesinin jüri üyesi olarak, dönemin bürokratlarına güven vermiştir. Öğrencileri A. Sabri Oran ve Kemal Söylemezoğlu'nun sağladığı güçlü desteğiyle tasarladığı projelerle ortamı yönlendirmişti.

SONSÖZ

TCMB Samsun Şube hizmet binası, yapı detayları ve estetik bütünlüğü bakımından; 1940-1950 arasında Türkiye mimarlığında etkili "anıtsal ve akademik" karakterde, yer ve geleneğin yorumlandığı, II. Ulusal Mimarlık akımı dönem özelliklerini taşıyan bir yapıdır. 1939 yılında düzenlenen yarışmadaki kazanan projenin uygulaması olduğu konusunda yaygın bir kanaat olan TCMB Samsun Şube Hizmet Binası, 1948 yılında Bonatz'ın tasarımını yapması şartıyla, A. Sabri Oran ile yapılan proje sözleşmesi ile elde edilen projeye göre ve A. Sabri Oran'ın inşaat kontrolörlüğünde inşa edilmiştir. 25 Ağustos 1948 tarihinde temeli atılan yapının kesin kabulü 31.03.1950 tarihinde yapılarak hizmet vermeye başlamıştır. TCMB Samsun şube binasının doğusundaki parselde, (Resim

1) 1948 yılında inşası tamamlanarak hizmet vermeye başlayan, Arif Hikmet Holtay'ın projelendirdiği İş Bankası Samsun Şube Binası da 1940'lı yılların söylem angajmanında kurgulanmış bir yapıdır. (Resim 10)

II. Ulusal Mimarlık akımının “aidiyet”, “yerel mimarlık” unsurlarına ilişkin biçimsel göndermelerin yapı bütününde konut üzerinden yorumlandığı izlenimi veren tasarım kurgusundaki naiflik karşısında TCMB Samsun Şube Binası, kurum prestijinin ifadesi için kullanılan biçim dili ve malzeme bakımından açık ara yetkin ve başarılı bir tasarımıdır.²⁶ Bu yapıda gözlemlenen anıtsal klasisist etki dönemin karakteristik estetik niteliği olarak gerek yarışma proje seçkilerinde gerekse birçok kamu-özel sektör yapılarında uygulanmıştır. Samsun, taşınmaz kültür varlıkları envanterine kayıtlı olan TCMB Samsun Şube Binası, günümüzde de aynı işlevle hizmet vermektedir. ❖

KAYNAKLAR

- Atalay Frank, O., 2015, Politika ve Mimarlık: Ernst Egli ve Türkiye’de Modernliğin Arayışı (1927-1940), Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Batur, A., 2005, A Concise History, Architecture in Turkey During The 20th Century, Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul.
- Bonatz, P.; Holtay, A., 1943, “Yeni Alman Mimari Sergisi”, *Arkitekt*, sayı: 5-6, ss.119-120.
- Bozdoğan, S., 2008, Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bükümmez, C., 2000, 1930’larda Arkitekt Dergisinde Mimari Metinler, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Can Bilge, N., 2021, “Weissenhof ve Kochenhof Stuttgart Yerleşkelerinin Deutscher Werkbund’un Misyonu Özelinde Tarihçelik Bağlamında Okunması”, Mimarlık ve Yaşam, cilt:6, sayı:2, ss.637-658.
- Can Bilge, N., 2018, “Anıtkabir Yarışması Bağlamında Paul Bonatz’a Dair Bir Okuma”, *Art-Sanat*, sayı:9/2018, s.298.
- Can Bilge, N., 2017, Paul Bonatz’ın Türkiye Yılları, İTÜ FBE, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul.
- Atalay Franck, Oya, 2017, “Mimar Kimliğiyle Ernst Egli: Modern İle Yerel Mimarlığın Sentezi Üzerine Denemeler”, Ernst A. Egli: Türkiye’ye Katkılar Yerel Yorumlar. Eğitimde Program Pratiğin Muhasebesi”, (ed.) Ali Cengizkan, Müge Cengizkan, Selda Bancı, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- Çelik Alexander, Z., 2011, “Haymatloz”, *Arredamento Mimarlık*, ss.78-82.
- DKN Yapı Mühendislik Mimarlık, 2021, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası A.Ş. Samsun Şubesi Hizmet Binası Rölöve Raporu, Samsun Koruma Uygulama Denetleme Bürosu, Konya.
- Egli, E., 1930, “Mimari Muhit”, *Türk Yurdu*, sayı: 30-224, ss.32-33.
- Eldek Güner, H.; Tuncer, F., 2018, “Paul Bonatz İmzalı Tipolojik Bir Deneme: Kayseri Erkek Sanat Okulu”, *Mimarlık*, sayı:402, ss.55-60, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=416&RecID=4479> [Erişim: 20.10.2022]
- Gencal, O., 2006, Ulusal Mimari Proje Yarışmalarının İzinden Türkiye’de Mimarlık, İstanbul Kültür Üniversitesi FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- İncoğlu, N., 2008, Anılarda Yalnızlar, YEM Yayın, İstanbul.
- Kayım, E., 2010, “1920-1960: İstanbul Stuttgart Hatıı Kemalî Söylemezoğlu’nun Kariyeri Üzerine Türk-Alman Mimarlık İlişkileri Okumak”, YÜT FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Kayım, E., 2011, “Bonatz ve Söylemezoğlu: On Yıllık Bir ‘Öğretmen-Öğrenci’ İlişkisi”, *Arredamento Mimarlık*, ss.71-77.
- May, R., 2009, “Remigration: Postponed. The Architect Paul Bonatz between Turkey and Germany”, *New German Critique*, s.16, s.108.
- Mortaş, A., 1943, “Yeni Alman Mimari Sergisi”, *Arkitekt*, sayı: 1943-03-04, ss.67-70.
- Oran, A., 1957, “Üstad Mimar Paul Bonatz”, *Arkitekt*, sayı: 1957-04(289), ss.176-177.
- Özal, G., 2019, “Erken Cumhuriyet Dönemi Erkek Sanat Okulları: Niğde Erkek Sanat Okulu Örneği”, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi FBE, Karabük.
- Sönmez, F., 2021, “Anadolu’da Bir Mimari Proje Yarışması: Vedat Dalokay ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kayseri Şubesi 1946-1968”, *Online Journal of Art and Design*, sayı:43.
- Tekin, D., 2014, “1945’ten Bugüne Saraçoğlu Memur Evleri Yerleşkesi”, Ankara Üniversitesi SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

NOTLAR

1. 1927 yılında Akademi müdürlüğüne atanan Namık İsmail’in istişareleri sonucu, C. Holzmeister’in önerisi ile İsviçreli akademisyen ve mimar Ernst A. Egli, Maarif Vekâleti’nin Ankara’daki Tatbikat Bürosu baş mimarlığında ve Sanayi-i Nefise Mektebi Mimarlık Şubesi’nde, Türk hükümetinin daveti ile görev aldı. Bu süreçte Akademi öğretim kadrosundan Giulio Mongeri 1928 yılında, Vedat Tek de 1930 yılında istifa etti. Ernst Egli bu görevi 1936 yılına kadar sürdürdü ve o tarihte yerini Bruno Taut’a bıraktı. Hızlı, Neslinur; Aysel, Nezihe R., 2016, “1930-1936 Güzel Sanatlar Akademisi’nde Mimarlık Eğitim Reformu ve Ernst Egli”, *Mimarlık*, sayı:389, ss.16-21.
2. Gürel, Yasemin; Yücel, Atilla. 2007, “Bir Erken Cumhuriyet Modernist Mimarı: Seyfi Arkan”, *İtü Dergisi/a, mimarlık, planlama, tasarım*, cilt:6, sayı:2, ss.47-55.
3. B. İmamoğlu’nun değerlendirilmesi ile “Özellikle *Arkitekt* dergisi çevresinde toplanan mimarlar, ilk zamanlarda başlayarak ve sürekli olarak devlete sağladıkları profesyonel hizmeti devletin memuru olarak değil, ürettiklerini ve emeklerini devlete satan serbest profesyoneller olarak vermektan yana olmuşlar ve kamu birimlerindeki mimari ofislerin görevlerinin denetim ve düzenleme ile sınırlı kalması, bunun karşılığında da mimari proje yarışmaları gibi uygulamaların sıklaştırılması yolunda bir mücadele vermişlerdir. Politik iradenin tercihi ise en başından beri aksi yöndedir. Yabancı mimarlar tarafından tasarlanan en prestijliler de dâhil olmak üzere (ki davet edilen yabancı mimarlar da Holzmeister istisnası dışında çeşitli kamu kurumlarındaki tasarım ofislerinin başında devletin memurları olarak çalışmışlardır), bu dönem boyunca ülkenin dört bir yanında yoğun olarak inşa edilen binlerce kamu yapısı, devletin memuru olan ve çoğunlukla anonim kalan bir mimar nüfus tarafından tasarlanmıştır.” İmamoğlu, Bilge, 2019, “Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığında Ulusal / Mesleki Kimlik / İdeoloji”, *Mekânlar / Zamanlar / İnsanlar: Kimlik, Aidiyet ve Mimarlık Tarihi*, (ed.), Çağla Caner Yüksel, Ceren Katipoğlu Özmen, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, s.108.
4. Sayar, Yasemin, 2000, “Türkiye’de Modernleşme ve Milliyetçilik: Milli Kimlik Sorunu ve Mimari İfadesi”, *Mimarlık*, sayı:291, ss.50-51.
5. Civelek, Yusuf. 2009, “Mimarlık, Tarih yazımı ve Rasyonalite: XX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Modern Türk Mimarisinde Biçime Dayalı Sembolik Söylem Meselesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, cilt:7, sayı:13, ss.131-152, s.143.
6. Tanju, Bülent, 1999, “1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi”, İTÜ FBE, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul, s.54.
7. Sayar, 2000, ss.50-51.
8. Suda, Betül, 1996, “Bonatz, Holzmeister, Taut ve Egli’nin Mimarlık Çizimleri, Türk Mimarlığı Üzerindeki Etkileri”, İTÜ FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, s.104.

10. İş Bankası Samsun Şube Binası, 1949.

9. Sayar, Zeki, 1946, “Mimarlık Politikamız”, *Arkitekt*, sayı:1-2, s.3.
10. Suda, 1996, s.104.
11. May, Roland. 2011, “Paul Bonatz 1877-1956”, (ed.) Wolfgang Voigt, Roland May, Wasmuth.
12. Nicolai, Bernd. 2011, *Modern ve Sürgün*, (çev.) Yüksel Pöğün Zander, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.291-297.
13. Tanju, 1999, s.54.
14. Sibel Bozdoğan, Paul Bonatz’ı “on yıla damgasını vuran mimar” olarak tanımlamıştır.
15. Özal, Gizem, 2019, “Erken Cumhuriyet Dönemi Erkek Sanat Okulları: Niğde Erkek Sanat Okulu Örneği”, Karabük Üniversitesi FBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük, ss.70-95.
16. Ankara Falih Rıfkı Evi, Ankara Hava Terminali, Ankara Saraçoğlu Memur Evleri Mahallesi (1945-1946), Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu, Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu (1948), İstanbul Bebek Sultan Korusu’nda Süren Konutu, İstanbul Ortaköy Emin Vafi Korusu’nda Apartman. Pöğün, Zander, 2011, “Paul Bonatz İstanbul Teknik Üniversitesi’nde”, Boyut Yayınları, *Arredamento Mimarlık*, s.66. Alsac, Üstün, 1973, “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”, *Mimarlık*, ss.17-18, <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/465/6831.pdf>, [Erişim: 20.10.2022]. Holtay, Arif Hikmet, 1949, “Samsun İş Bankası Binası”, *Arkitekt*, sayı:5-6, ss.100-102.
17. B. Tanju bu durumu Tafuri ve Frampton’a referanslarla şöyle değerlendirmiştir, “s.54 Anıtkabir, ideolojiyi dönüştürmekten çok yeniden üretmek bağlamında klasisist bir tasarımıdır. Anıtkabir, ‘mutlak’ bir gerçeklik oluşturma biçiminde, ve-rili-söylemin zirve noktasıdır. ‘Yeni gelenekselcilik’ olarak adlandırılabilir bu mimarlık, ‘modernize edilmiş bir historisist biçim’ anlayışıdır. Frampton, 1996, s.210, s.63. Klasisist kavramsallaştırma açısından, mimarlık pratiği yeniden tarih-üstü genel geçer tasarım ve biçim ilkelerine bağımlı kılınmalıdır. Tafuri; DalCo, 1988, s.67. Sayar, 1946, s.3.
18. 04.07.1936 tarihli Samsun Merkez Bankası şubasının belediye imar durumuna ilişkin bilgi talebine istinaden 24.04.1936 tarihli belediyenin cevabında belirtilen kistaslar.
19. 31.03.1939 yarışma ilanı, yarışma şartnamesi ve arsa hakkında izahat. (TCMB izniyle) Müsabaka şartnamesinde belediyeden defaten talep edilmiş olan arsada yapı konumu ve cephe yüksekliklerine ilişkin belirtilen ölçüler şartnameye konulmamıştır.
20. Anonim, 1939, “Samsun Merkez Bankası binası proje müsabakası”, *Arkitekt*, sayı:103-104, ss.164-168. Kazanan projeler bu linklerden incelenebilir: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/103/1130.pdf> [Erişim: 20.10.2022]
21. Projenin açıklama raporunda “Projenin tanziminde arsa ve ihtiyaçlara uyarak sade şekillerle binaya ciddi bir karakter vermeye çalışılmıştır.” Tomsu, Leman, 1939, “Samsun Merkez Bankası Proje Müsabakası”, *Arkitekt*, sayı:9-10, s.195.
22. Pöğün, 2011, ss.66. Türkün Dostuğu, Neslihan; Erdoğan Erkarlan, Özlem, 2013, *Leman Cevat Tomsu: Türk Mimarlığında Bir Öncü, 1913-1988*, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, s.66.
23. Yarışmaya katılan L. Tomsu’nun projesinin yayınlandığı *Arkitekt* dergisinin 1939 yılı 9-10. sayısında, S. H. Eldem ile yapılan “Milli Mimari Meselesi” konulu söyleşi metni yayımlanmıştır. http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2&sayi_id=104&makale_id=1141 [Erişim: 20.10.22]
24. A. Sabri Oran 1948-1950 yılları arasında memuriyetten ayrılarak Ankara’da “İsmet Paşa Caddesi No 27, Yeni Mahalle Ankara” adresinde kendi mimarlık bürosunda çalışmaktaydı. Banka ile yapılan sözleşmenin 1. maddesinde; “Binaya ait 1/200 avanprojelerin hazırlanmasıyla Profesör Paul Bonatz ilgilenecek ve bunları tasvip ve tasdik eyleyecektir. Projelerin Profesör Paul Bonatz tarafından tasvibinden sonra 1/50 inşaat planları hazırlanacaktır. Projelerin fenni mes’uliyetini Merkez Bankası’na karşı mimar Sabri Oran deruhde edecektir.” şeklinde belirtilmiştir.
25. Z. Sayar, *Arkitekt* dergisinde 1946 yılında bu konuya ilişkin, “Mimarlık Politikamız”, “Meslek Politikamız” ve “İdareciler ve Mimarlar” başlıklarında, farklı sayılarda üç makale kaleme almıştır. “Mimarlık Politikamız” başlıklı makalesinde “Yabancı bir mimar şöhretinin verdiği cesaretle ve hatırlı bir iki kişinin yardım ile, Bakanlıklara, Belediyelere, Kooperatiflere, velhasıl her yere müracaat ederek projeler teklif etti. [...] önmüzdeki yıllarda yapılması düşünülen ne kadar mühim bina varsa otel, belediye, tiyatro, adalet sarayı gibi hepsine talip oldu, kendisinden istemedi! Projeler teklif etti. Bu haris hareketi bir millet vekilile, bir kaç mimarımız da maalesef desteklediler, Paul Bonatz’ın müteaddit müracaatları mimarlarımız arasında haklı bir infial uyandırdı. Bundan dolaydır ki iki aydan beri başında bu mesele üzerine, tanınmış mimarlarımız fikirlerini yazdılar, protestoda bulundular. [...] Bonatz’ın bir iki eski talebesile memleketimizde büyük mimarlık işleri almağa kalkışması, aramızda bir imtiyazlı zümrenin doğmasına yol açar ki; memleket sanatı namına bunu tehlikeli bulmaktayız.” İfadeleri ile durumu duyurmuş ve açıklamıştır. Nicolai, 2011, ss.291-297.
26. Bu başarılı tasarımdaki malzeme ve biçim dilinin iki yıl sonra Nezihe Eldem tarafından Erzurum İş Bankası şube binasında, tekrar Bonatz tarafından İzmir Merkez Bankası şube binası tasarımlarında yorumlandığını görürüz.

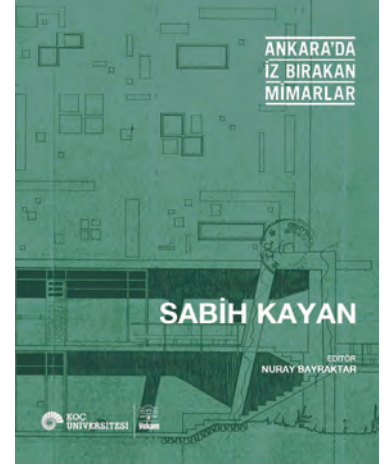
H. Bülend Tuna (ed., yay. baz.),
Ekim 2022, Mimarlar Odası İstanbul
Büyükkent Şubesi Yayınları, İstanbul,
Türkçe, 100 sayfa.

Celine Bonicco Donato, Kasım 2022,
(çev.) Alp Tümertekin, Janus Yayıncılık,
İstanbul, Türkçe, 192 sayfa.

Genco Berkin, Kasım 2022, YEM Yayın,
İstanbul, 100 sayfa, Türkçe.

Nuray Bayraktar (ed.), Ekim 2022, Koç
Üniversitesi VEKAM Yayınları, Ankara,
Türkçe, 268 sayfa.

MİMARLAR ODASI TARİHİNDEN PORTRERLER: REFAEEL AVIDOR

Mimarlık meslek ortamına farklı yönleriyle katkı yapmış, iz bırakmış meslek büyüklerimizle sürdürülen dizinin son kitabı, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları'ndan çıktı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: "1968 kuşağının öğrenci temsilcilerinden biri olarak Rafael Avidor o yılların hemen bütün etkinliklerinde yer almış, bunun bedelini yargılamalarla, hapislerle ödemiş bir eylem insanı. Kitapta yer alan sözlü tarih görüşmesinde o yılları, yaşadıklarını canlı bir şekilde aktarıyor. Mezuniyetten sonra, 1970'li yılların hayli gergin geçen dönemlerinde Mimarlar Odası'nda Genel Merkez yönetiminde yer alan; yönetim görevinin yanı sıra İstanbul Şubesi çalışanı olduğu yıllarda da Oda platformlarında yaptığı katkılarla, Oda yaşamını verimli bir şekilde sürdüren Avidor'un o dönemlerde yaşananlarla ilgili aktardıkları, Oda tarihine katkı yapacak önemli ipuçları içeriyor. Avidor, mimarlığa paralel olarak hem şiir, derleme ve antoloji gibi edebiyat kategorilerinde eserler üreten bir yazar hem de çeşitli sergiler açmış, tarihe ışık tutan, rengârenk çalışmalar yapan bir ressam. Yaşadığı ve çalıştığı ortamda meydana gelen olayları, değişen İstanbul'u ve özellikle tarihi doku içinde yaşayan insanların sorunlarını tüm bu çalışmalarında anlatır. Beyoğlu'nun kimliğini koruyan sokaklarını ve içindeki insanları betimlediği resimlerden, yaptığı desenlerden örnekleri de kitapta bulmak mümkün." ❖

HEIDEGGER VE İKAMET ETME MESELESİ - BİR MİMARLIK FELSEFESİ

Céline Bonicco-Donato'nun kaleme aldığı *Heidegger ve İkâmet Etme Meselesi - Bir Mimarlık Felsefesi* adlı kitap Alp Tümertekin tarafından Türkçeye kazandırıldı. Kitabın tanıtım metni şu şekilde: "Heidegger'i okumadan mimar olunabilir mi? 'İnşa Etmek, İkâmet Etmek, Düşünmek' başlıklı denemenin yazarının karmaşık ve derin düşüncesine yaklaşımdan hakiki anlamda bina yapılabilir mi? Analiz ettiğimiz projelerin, yani Frank Lloyd Wright'ın Falling Water, Alvar Aalto'nun Villa Mairea ve Peter Zumthor'un Therme Vals projelerinin [...] gösterdiği gibi projenin ölçüsü mimar değil, dünya, yani projeden önce varolan, başka deyişle inşaat alanı, sunduğu malzeme, tarihi, doğal öğeleri, atmosferi, vb. olmalıdır. Hakiki mimari üretim [...] zaten orada olanı 'görünür kılmak'tan kaynaklanır. Mimarın görevi yaratmak değil, var olmak isteyen varlık kazanmasına izin vermektir." ❖

MOBİLYA TASARIMINDA MALZEME VE DETAY

Meslek hayatına yeni adım atan tasarımcı ve uygulamacılar düşünülerek "Malzeme ve Detay Dizisi" kapsamında hazırlanan kitap YEM Yayın'dan çıktı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: "Kitapta, dünyaca ünlü 40 tasarımcı ve mimarın 10 farklı türdeki çağdaş mobilya tasarımlarına yer veriliyor. Seçilen tasarımcılarla birlikte, 'çağdaş mobilya tasarım tarihi'nde kısa bir yolculuk da yapılarak hem 40 öncü ismi hem de onların başyapıt niteliği taşıyan üretimlerini okuyucuya sunmak hedefleniyor. Mobilya tasarımında başarılı sonuçlara ulaşmak için önce malzemeyi belirlemek gerekir. Mobilyanın yakın geçmişine bakıldığında, önemli tasarımcıların, ürüne farklı bir özellik katmak için malzemeyi ön plana çıkaracak yenilikçi üretim tekniklerini kullandıkları görülür. *Mobilya Tasarımında Malzeme ve Detay*'da, özellikle genç tasarımcılara, detay ve malzeme ekseninde, tasarım sürecini destekleme hedefiyle öncü tasarımcıların malzeme seçim kriterleri ve detaylarla desteklenmiş verileri, özenle hazırlanmış çizimler eşliğinde yalın ve kolay anlaşılabilir bir biçimde aktarılıyor." ❖

ANKARA'DA İZ BIRAKAN MİMARLAR DİZİSİ IV: SABİH KAYAN

Başkent Üniversitesi ve Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) işbirliğiyle 2017 - 2020 yılları arasında gerçekleşen Ankara'da İz Bırakan Mimarlar projesinin son kitabı yayımlandı. Kitabın tanıtım metni ise şu şekilde: "Kentte önemli izler bırakan mimarları gündeme getirmeyi amaçlayan ve yeni çalışmalarla genişletilmesi düşünülen bu proje ile her yıl Ankara'da tasarladıkları konut, kamu ve sivil mimarlık yapıları ile özel bir önemi hak eden dört mimar/mimar grubu üzerine odaklanılarak, toplam 14 mimar/mimar grubunun çalışması hedeflenmiştir. Proje sürecinde; odaklanılan mimarlar/mimar gruplarına ve yapılarına ilişkin araştırma ve belgeleme yapılmış ve düzenlenen panellerde sunulmuştur. Bu kapsamda düzenlenen IV. panelde, Ankara'da Hacettepe Üniversitesi kampüsleri ve bazı konut yapılarının tasarımcısı olarak bilinen, ancak hakkında yapılmış araştırma ve yayın sayısı oldukça sınırlı olan Sabih Kayan'ın mimarlık serüveni ve resim, iç mekân tasarımı ile sahne tasarımı çalışmaları ele alınmıştır. Panelin sunuşlarının Nuray Bayraktar tarafından derlenmesiyle oluşturulmuş olan bu e-kitap, VEKAM Yayınları aracılığıyla araştırmacıların ilgisine sunulmaktadır." ❖

Arta Kalan Mekânlarda “Dalga”

Gizem Cebeci

TEDÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğrencisi

Fotoğraflar: The Scarcity and Creativity Studio arşivi

Mekânla kurduğumuz ilişki; neyi, nasıl düşündüğümüzle / yaşadığımızla ve nelerle yüzleştiklerimizle ilişkili olabiliyor. Kentsel ilişki kuramadığımız arta kalan mekânların yeniden kurgulanabilirliği üzerine süre gelen tartışmalar devam ediyor. “Dalga” ise bu mekânların kentsel ilişkilerle birlikte kent dinamiğine uyum sağladığı, dayanışma temelli özgün bir mekân örneği. Sitio Eriazo, Şili’nin Valparaíso kentindeki şu anda çöplük olan ve suçluları cezbeden boş, terk edilmiş kentsel alanları kurtarmayı amaçlayan bir kolektif. Grubun üyeleri tiyatro, sanat ve mimarlık okullarından yeni mezun olmuş isimler olarak ön plana çıkıyor. Çeşitli alanlardan gelen grup üyelerinin ana motivasyonu, karşılıklı desteğe ve hiyerarşik olmayan bir organizasyona dayanıyor. Temmuz 2003’te kolonyal zamandan kalma mimariye sahip tarihî merkezi, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası olarak ilan edilmiş Valparaíso şehrinin, kentsel mirasını kurtarmak ve topluma sunmak için çalışıyorlar. Valparaíso şehri, büyük oranda denizin kenarında yükselen bir tepenin yamaçlarında yer alan bir kent dokusuna sahip. Bu nedenle şehirdeki günlük yaşamda ulaşımı funiküler sağlıyor. Okuyanlar belki de benim gibi bu şehri, Italo Calvino’nun Görünmez Kentleri’ne benzetebilir. İzlemeyenler için, Joris Ivens’in 1962’de sinema dersleri verip filmler çekmek üzere Şili’nin 42 tepe üzerine kurulu Valparaíso şehrine davet edilmesiyle, öğrencileriyle beraber şehrin günlük yaşamının dinamikliğini harika bir görsel şölenle sunan, 1963 yapımı “Valparaíso” incelenebilir. Şili’nin en önemli limanlarından birine sahip olan Valparaíso şehri; edebiyat, müzik ve diğer sanat eserlerine konu olmuş, Şili’nin kültürel başkenti olarak biliniyor. Günümüzde ise sanatçılarla dolu, bohem bir şehir. Sitio Eriazo’nun davetiyle Kıtık ve Yaratıcılık Atölyesi’ne katkıda bulunan Oslo Mimarlık ve Tasarım Okulu yüksek lisans öğrencileri; tiyatro, müzik gösterilerinin ve çeşitli performansların sergilenebileceği esnek ve dinamik bir mekân tasarladı. Çevresindeki herkese fayda sağlayacak bir kamusal alan yaratmayı amaç edinen öğrenciler, tiyatro ile kentsel çevre arasında mimari bir bağ kurmayı başardı; uzun zaman önce terk edilmiş binanın dış duvarlarını tasarımlarına entegre edebilecekleri bir anlayış geliştirdi. Eski duvarlar aynı zamanda tasarlayacakları tiyatronun sokakla sınırını oluşturdu. Dalga adı verilen, klasik tiyatro mimarisinden günümüze yorumlanan yarım daire kurgusundaki tiyatrodaki, her biri farklı kotlara oturtulan koltuklar arasında bağ oluşturan örtüler aynı zamanda dalga formu oluşturuyor. Tasarımda atölye ve servis birimleri sahnenin altında yer alıyor. Çeşitli fonksiyonlardaki mekânların ayrılması ise görsel ve akustik bağlantı sağlıyor. Tasarlanan bu mekân yaklaşık 100 kişilik kapasiteye sahip. Sitio Eriazo tarafından burada düzenlenen etkinlikler ücretsiz olması mekânın aktif kullanımına teşvik sağlıyor. Ayrıca yemek pişirmek için kullandıkları bir kerpiç pizza fırını ve barbekü ızgaraları da mevcut. Sitio Eriazo’nun mutfakta kullanılmak üzere sebze ve otlar ekebileceği bir sebze bahçesi de olması kendi kendine yetebilmenin iyi bir örneğini oluşturuyor. ❖